

zazalar almanya'da bir araya geldi

- zaza halkının özgürlük mücadelesi ve hain tuzaklar
- zazalar, ulusal sorun ve piya üzerine
- zazalarla gurmanclar
- zımanê kurd / kürd dili
- munzur efsanesi
- 1937-38 dersim zaza ayaklanmasının tarihsel kökenleri -2-
- zaza kızı zekiye'ye selam
- kalo, ma kotira ameyê
- hasan padişah kanunları
- koçkiri ayaklanması
- CKZ haberleri
- soyını ibrayım paşayê millan

PİYA

Gulan 1990, amor 11

Serredaktor
Ebubekir Pamukcu

Redaksiyon
Alişer Hakısij
Bedran
Xal
Hese
Korca Mirseydan
Muzaffer Durmaz
Soşen Bıra

Adres
Box 265
127 25 Skärholmen
SWEDEN

Telefon
08-710 21 83

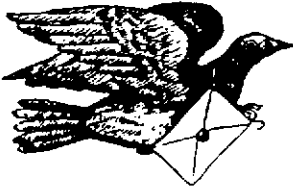
Hawaleyê pere rişten / erşawiten
Postgiro
492 79 06-0

Abone
1 amor: İsveç: 20 kr.; Almanyaya: 5 DM; Fransa: 17 F; İsviçre: 4 F;
İngiltere: 1,5 £; Danimarka: 20 kr. Norveç: 16 kr. Belçika: 120 F.
(Aboneyê 1 ser, 6 amorandê pêseroki sero hesabbeno.)

İlan
Rıpero bitım 1500 kr
Rıpero nime 800 kr
Rıpero 1/4 400 kr

TEYESTEY / İCİNDEKİLER / CONTENTS

Mektubê Wendoxan / Okuyucu Mektupları / Letters to the Editor.....	2
Piya'ra / Piya'dan / From Piya.....	3
Ma Ho Virakerdime..... Hese.....	4
Piya Dostları Yıllık Toplantısı Yapıldı.....	5
Zaza Halkının Özgürlük Mücadelesi ve Hain Tuzaklar..... Alişer Hakısij.....	7
Leqmatik... ..ar. Cihat-Kar.....	8
Zazalar, Ulusal Sorun ve Piya Üzerine..... Alişer Mameki.....	9
Wazena..... Enwer.....	14
Zana..... Enwer.....	14
Zazalarla Gurmanclar..... Ziya Gökalp.....	15
Piyaz..... Zerweş Serhad.....	15
Zimanê Kurd / Kürt Dili..... Cigerxwin.....	16
Munzur Efsanesi..... Nazmi Sevgen.....	17
Qıymetê Qese..... J. Wolfgang Goethe. çr. Astore.....	19
M. Areyız'i Va kî.....	20
Cengê Ma..... Pala.....	21
1937-38 Dersim Zaza Ayaklanmasının Tarihsel Kökenleri. -2.....Ebubekir Pamukcu.....	22
Xermetê Welatê Ma..... Hese.....	33
Xal Heci..... ar. Cihat-Kar.....	33
Dersim..... Zerweş Serhad.....	35
Veyndayış..... Zerweş Serhad.....	35
Zaza Kızı Zekiye'ye Selam..... Alişer Hakısij.....	36
Ganan Miyandı Çiçi Seni Veng Dano?..... Zerweş Serhad.....	37
Kalo, Ma Kotira Ameyê?..... Necmettin Büyükkaya.....	38
Hasan Padişah Kanunları.....	42
Laukê Dersim'i..... ar. Bra.....	48
Koçkiri Ayaklanması.....	52
Hemo Lengo Gilejgin..... Hese.....	64
***..... Hese.....	64
Mesela Usê Kerimê Dopage..... ar. Xal.....	64
Piya Pırodime..... Xal.....	65
Yara Mi..... ar. Xal.....	65
Tüye..... Astore.....	66
Urze, Sıme Na Welatra..... Usxan.....	66
CKZ Haberleri..... Hz. Muzaffer Durmaz.....	67
Meqesi Çiçi Di? / Makas Neleri Gördü?.....	69
Ê yê kî klasordî Mendi / Klasörde kalanlar.....	72
Soymê İbrayım Paşa'yê Millan..... ar. Ebubekir Pamukcu.....	75
Qesebend.....	78
İgnazio Buttia..... çr. Hasan Dewran..... qapaxo peyên	

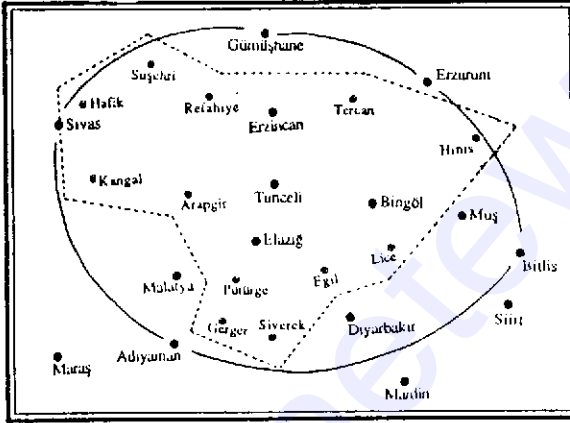


MEKTUBÉ WENDOXAN

OKUYUCU MEKTUPLARI

LETTERS TO THE EDITOR

ZAZA YERLEŞİM BÖLGESİNİN HARİTASI



Piya'da Zaza yerleşim bölgesi olarak gösterilen taslağa katılmıyorum. Çünkü kendim Kars doğumlu Türkmen Zaza kökenliyim. Biz gezginci olduğumuz için o yöreleri karış karış bilirim. Bu nedenle ilişkilerimiz sürekli olmuştur. Zazaların yaşadığı bu yöreleri sanırım bilmediğinizden Zazaların meskun bulunduğu bu yerleri belirtmemişsiniz.

Ben Almanya'nın Dusbürg kentinde yaşayan bir Zaza'yım. Piya elime geçince ilk işim Zazaların yaşadıkları yerleri öğrenmek oldu. Fakat önüme öyle bir tablo çıktı ki, şaşırđım, enteresan buldum. Zazaların yaşadığı diğer iller krokiye alınmamıştı. Çünkü Kars, Ağrı ve Van'da yaşayan Zazaların coğrafi konumu bakımından bir

birine bağılı olarak yaşadıkları bu bölgeler gösterilmemişti. Hatta örnek vermem gerekirse, Kars'ın Selimiye kazasından tutun Varto, Hınıs'a kadar bu halk birbirleriyle sürekli ilişkiler içerisinde yaşam sürmektedir. Hatta köy köy, kasaba kasaba adlarıyla birlikte yazmak istedim ama 20 seneden beri Almanya'da yaşadığımdan aklımda kalmadı, ve bütün isimler TC tarafından yeni verilmiştir.

Burada satır larıma son verir-ken, Zaza halkının dilini, kültürünü savunan Piya'ya teşekkürlerimi borç bilir, saygılarımı arz ederim.

Cebbar Eren
Almanya

HAYKIRMAK GELDİ İÇİMDEN

Ben Bingöllü bir Zaza'yım. Şu an Almanya'nın Köln kentinde siyasi iltica statüsünde ikamet etmekteyim. Piya dergisi ilk olarak 1990'da ocak ayında elime geçti. Ne yazık ki, sabit bir adresim olmayışından dolayı, sizinle ne kadar ilişkiye geçmeyi istediysem de ancak şu an imkanı bulabildim. Fransa'da bir Türk kütüphanesinde bir kitap arıyordum. Tesadüfen gözüm kırmızı ciltli bir dergiye ilişti. Aldım

elime, karıştırdım. Sayfaları çocukluğumdan beri kafamda hep bir soru işareti olarak yer eden, ve yıllardır içime hapsettığım duygu ve düşüncelerimi o an herkese haykırmak geldi içimden. Tuncelili bir Zaza arkadaşım vardı. Ona da okuttum, bayağı etkilendi. O da sizinle ilişkiye geçmek istiyordu.

Şu ana kadar herkes bize Kürt gözüyle baktı ve tüm ulusal değerlerimiz Kürtlere maledildi hep. Biz Zazalar bilinçli veyahut bilinçsiz olarak kendimizi hep Kürt süsü verdik. Bazılarımızda Ortaasya'dan gelme Osmanlıların öz torunları olarak kendilerini piyasaya sürdüler. Hiçbiri zahmet edip de kendi ana dillerinin bilimsel tahlilini yapmadı. Ben bir Zaza olarak Kürtlerin içinde çok kaldığım için bunun kesin bilincine varmışım: Kürmanci'yle Zazaki kesinlikle bir değil; yüzde onu birbirine benziyor olsa yüzde dokzaru farklıdır.

Şuna inanıyorum, sizin açtığınız bu ulusal bayrağın altında, bir gün tüm Zaza halkı birleşip öz kimliğine kavuşacaklardır. Bir Zaza yurtseveri olarak sizden bazı isteklerim olacak, eğer bu konuda bana yardımcı olursanız çok memnun kalırım. (.....)

Mektubumun sonu da siz Zaza halkının değerli aydınları ve önderlerine:

Tarihin hiçbir döneminde öz kimliğine kavuşmamış, çağdaş dünyadan kopuk, tarihi hep katiham ve kahramanlıklarla dolu toprağının her karışı şehit kanıyla sulanmış, Şêx Sait'ler, Seyd Rıza'lar, Alışer'ler, Zaza Yadin'ler ve Yılmaz Güney gibi değerli halk kahramanlarını yetiştirmiş, ve daha nice değerli insanı yetiştirecek kudrete sahip bu mazlum halkın uyanışı, öz kimliğine kavuşup medeni milletler seviyesindeki yerini alması için verdiğiniz mücadelede ömür boyu başarılar dilerim.

N.A.
Almanya

PIYA'ya

PIYA'DAN / FROM PIYA

Uzun bir aradan sonra yeniden merhaba!.. Geçtiğimiz günlerde geleneksel Zaza bayramlarından Kormiskan'ı ve İrani halkların geleneksel yeni yıl bayramı Newroz'u kutladık. Derginin basına hazırlandığı bugünlerde de işçi sınıfının bayramı 1 Mayıs'ı kutlama hazırlıkları yapılmaktadır. Bayramlarımız hepimize kutlu olsun.

13 Nisan'da Almanya'da dergimiz dostlarının katıldığı bir toplantı yapıldı. Toplantıda özel olarak Piya çalışmaları, genel olarak da Zaza davasına ilişkin birçok sorun tartışıldı. Bu arada redaksiyonda da görev değişimine gidildi. Eski redaksiyona teşekkür ederken, yeni redaksiyona (yani kendimize) da başarılar diliyoruz.

Piya bu sayıda biraz daha zengin. Dergi sayfalarında, yeni imzalar, yeni dostlar var. Qureyş Hakısij, Alışer Mameki, Xal, Bra, Pala, aramıza katılan yeni imzalar. Birlikteliğimizden daha güzel bir Piya'nın doğacağı inancıyla hepsine "Hoş geldiniz!" diyoruz.

Bu sayıda bir de önemli bir konumuz var: Büyük Zaza şehitlerinden Necmettin Büyükkaya... Necmettin Büyükkaya'nın, dedesiyle yaptığı söyleşi Siverek çevresindeki aşiret kavgaları ve Zaza yaşamı hakkında bize önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca Hamidiye Alayları kumandanlarından İbrahim Paşa'ya ilişkin derlememiz de bölge yaşamına ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Bu tür yazıların Zaza dili, kültürü ve tarihi konusundaki ça-

İşmalara büyük katkısının olacağına inanıyor, ve bu nedenle de bu tür yazıları sürdürmeyi düşünüyoruz. Okuyucularımız da bu tür derlemelerle çalışmalarımıza katkıda bulunurlarsa çok sevineceğiz.

Bu sayıda bir de Nazmi Sevgen'den bir yazı var: Munzur Efsanesi. Yazının bütünündeki bazı düşüncelere katılmızsak bile, genel olarak dergimiz çalışma alanı içinde giren bir konuyu işlediği için yazıyı ilginç bulduk. Ayrıca Sevgen'in canlı anlatımının da bu seçimi yapmamızda etken olduğunu söyleyebiliriz. Ancak yazıyı yayımlamak için izin almak üzere Sayın Sevgen'e ulaşamadık. Davranışımızı hoş karşılayacağını umuyoruz.

Geçen sayıda yayımına başladığımız "1937-38 Dersim Zaza Ayaklanmasının Tarihsel Kökenleri" başlıklı yazımıza bu sayıda da devam ediyoruz. Dostlarımız yazıya ilişkin eleştirilerini ya da tamamlayıcı mahiyette görüşlerini bize bildirirlerse onları da dergi sayfalarında değerlendirmeye çalışacağız.

Geçen sayıda önemli bir hata işlemiştik. Daha sonra Astore'yle konuştuk; sağolsun durumu anlayışla karşıladı. Konu şeydu: Mışore'de Astore'nin bir yazısı (Manâê "Zaza"i Ser) imzasız yayımlanmıştı... Astore'nin adı bizim ihmalkârlığımızın kurbanı olurken, Hese'nin bir şiiri de (Xermetê Welatê Ma) laserin gazabına uğramış; dokümanlarımız laserden geçerken, şiirin son satırı uçup gitmişti. Neyse ki bu sayıda bunu da düzelttik. bkz. s.33

Yeni bir Piya'da yeniden buluşmak üzere
MERHABA!

Ma Ho Virakerdime

HESE

Gilê koura
teyna mendime.
Dina pêro ma
ho virakerdime.
Wayirê ma çino.
Kes derdê ma gosnêdano.
Kes zonê ma nêzaneno.

Ma na tenga hode
herroz ho serre
vêndave Haq'i.

Towa Haq'ira ki
veng nêvejiya.
Ma hona ginayme po ke
U ki zonê ma
nêzaneno.

PIYA
BIGİ,
BIWAN,
BIROŞ!..

Piya Dostları Yıllık Toplantısı Yapıldı

Zazalar Almanya'da bir araya geldi

Piya Dostları yıllık toplantısı 13 Nisan'da Almanya'nın bir kentinde, yörenin Cemate Kulturê Zaza (Zaza Kültür Derneği) salonunda yapıldı. Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden gelen Piya Dostları'nın katılımıyla gerçekleşen toplantı büyük bir başarıyla sonuçlandı.

Toplantının ilk konuşmasını dergimiz serredaktoru Ebubekir Pamukcu yaptı. Bir yazıdiline geçiş süreci içinde bulunan Zazaca'nın günümüzde karşı karşıya bulunduğu güçlükleri anlatmakla konuşmasına başlayan Ebubekir Pamukcu, Piya Dostları yıllık toplantısının hazırlanış koşullarına değinerek toplantının önemi üzerinde durdu. Konuşmasının bu bölümünü Ebubekir Pamukcu şu sözlerle sürdürdü:

"Dostlar, bana göre bu toplantı, sadece Piya çalışmalarını değerlendirmek bakımından değil, Zaza tarihinde de önemli bir aşamayı ifade etmesi bakımından büyük bir önem taşıyor... Hepimizin az çok politik bir geçmişi vardır. Kimimiz bir

takım politik hareketlerin içinde mücadele vererek bugüne geldik; kimimiz bağımsız olarak politik bir mücadele sürdürdük; ya da bir takım politik örgütler içinde mücadele vermekteyiz. Aramızda Avrupa'nın amansız sömürü çarkları arasında terleken politik bir şekillenme içine giren arkadaşlarımız da var. Bunu şunun için söylüyorum: Bu şu demektir ki, bizler bu tür toplantılara, hatta daha büyük toplantılara yabancı değiliz. Hepimizin geçmişinde birçok toplantı vardır. Biz onurlu olan eylemlerimizin hepsine sahip çıkıyoruz. Ama şunu da itiraf edelim ki, bizim geçmişte olan politik mücadelelerimizde, buluşmalarımızda Zaza konusu hemen hemen hiç yoktu. Ama bu toplantı diğer toplantılara göre ayrı bir özellik gösteriyor. Bu toplantıda bizi bir araya getiren tek bir konu var; o da Zaza davasıdır. Yani bizler, yıllardan sonra, bugün., bu çatı altında kendi halkımızın dil, kültür ve tarih sorunlarının çözümüne en iyi şekilde katkıda bulunmak amacıyla burada toplanmış bulunuyoruz. Burada toplanışımızın başlıca nedeni kendi halkımızın sorunlarına karşı duyduğumuz sorumluluktur. Amacımız, bu sorunların en



Ebubekir Pamukcu, dinleyicilerin sorularını yanıtlarken

iyi şekilde çözümüne kendi olanaklarımız ölçüsünde yapabileceğimiz katkıları tartışmaktır. Bu nedenle demin dedim ki, bu toplantı yalnız Piya için değil, aynı zamanda Zaza tarihi için de büyük bir öneme sahiptir. Bu buluşma, tarihimizde önemli bir dönüm noktasıdır. Bu nedenle benim sevincim sonsuzdur, büyük bir mutluluk duyuyorum. Bu sevincim ve mutluluğum hepimizindir."

Ebubekir Pamukcu, daha sonra konuşmasını dinleyicilerle bir sohbet havası içinde geliştirerek dinleyicilerin sorularını yanıtladı.

Ebubekir Pamukcu'dan sonra ünlü şairlerimizden Hese ve CKZ Yönetim Kurulu'ndan Muzaffer Durmaz söz alarak böl-

gelerindeki Piya çalışmaları hakkında bilgi verdiler.

Muzaffer Durmaz'ın konuşmasından sonra birinci oturum sona erdi. Birinci oturum ile ikinci oturum arasında ünlü sanatçılarımızdan Zergun'un başkanlığındaki Zazaistan korusu dinleyenlere güzel bir müzik ziyafeti çekti.

Toplantının ikinci oturumunda Piya çalışmaları, Piya'nın sorunları, Piya'nın işlevi ve Piya örgütlenmesi konuları tartışıldı. Birçok arkadaşın aktif olarak katıldığı tartışmalar akşam geç vakite dek sürdü. Tartışmaların sonunda sözlenen Ebubekir Pamukcu, redaksiyona yönelik eleştirileri yanıtlayarak Piya'yı bir şemsiyeye benzetti ve bu şemsiyenin büyüklüğünden ve güzelliğinden duyduğu sevinci ifade ederek Piya şemsiyesinin uzun ömürlü olmasını diledi. Ebubekir Pamukcu'nun konuşmasından sonra oturuma ara verildi.

Bu ara'da Zazaistan korusu coşkulu türkülerıyla salonu çınlatırken, Toplantı Değerlendirme Komitesi sonuç bildirgesini hazırladı. Hazırlığın tamamlanmasından sonra sonuç bildirgesi okunup dinleyiciler tarafından alkışlandı. Toplantı, yeni redaksiyonun seçilmesiyle son buldu.

**Biz
bir
halkız!**

Zaza Halkının Özgürlük Mücadelesi ve Hain Tuzaklar

Alişer HAKISIJ

Bugün sömürgeci Türk burjuvazisi Zaza halkının önüne üç alternatif koymaktadır. Barbarların, yani sömürgeci Türk burjuvazisinin bize dayattığı bu alternatifler hiç kuşkusuz yeni değildir ama bunlar halen sürmektedir. Onun için, sömürgeciler bugün bize üç tane alternatif dayatmaktadırlar: 1) Dilini konuşmayacak, Türk kimliğini kabul edeceksin; 2) Gerçek yurdunu ve Türkiye'yi terk edeceksin; 3) Ölümü tercih edeceksin... Bizse dayatılan bu alternatiflerin hiçbirini kabul etmiyoruz ve etmeyeceğiz. Bundan dolayı biz Zaza devrimcileri, sömürgeciliğe karşı, özgürlük, kardeşlik ve eşitlik için mücadele edeceğiz. Böylesi alternatifleri hiçbir insanın ve halkın kabul etmeyeceğini, etmediğini tarih herkese göstermekte. Ve bize bu iğrenç seçenekleri dayatanlar da sonunda görecekler, bunda hiç kimsenin kuşkusu olmasın.

Piya, Zaza halkının dilini, kültürünü ve tarihini araştırıyor ve bu amaçla yayınlıyor. Bu özellikleriyle Piya bir dil, kültür ve tarih dergisidir. Piya'nın bir başka önemli özelliği de, Zaza halkının kendi

diline sahip olduğu tek dergi olmasıdır. Malesef, Zaza halkı bugün Piya'nın dışında başka bir dergi veya gazeteye sahip değildir. Piya bu özelliğinden dolayı bütün Zazalar için çok önemlidir. Ne olursa olsun Piya yaşmalı ve gelişmelidir. Bu Zazaların ve sömürgeciliğe karşı çıkan, hangi milliyetten olduğu hiç önemli değil, tüm sosyalistlerin güçlü, sesli dayanışmasını gerektirir.

Piya, birçok tarihsel gerçeği tek tek açıklıyor, bundan sonra da açıklamaya devam edecek. Bu gerçekler hiç kuşkusuz sömürgecilerin hoşuna gitmiyor, bunun farkındayız. Bunun nedenlerini de anlaşılır buluyoruz ama "Sömürgeciliğe karşıyız!" diyen ve Kürt halkının bağımsızlığı için mücadele ettiğini söyleyen Kürt örgüt ve çevrelerinin bizim ile dayanışmaları gerekirken, bize karşı, yani Zaza halkının özgürlüğü için faaliyet yürüten Zaza devrimcilerine karşı akıl almaz çirkin saldırılara girmelerini hiçbir şekilde anlayamıyoruz. Biz Zazalar bugüne değin ne Türk soluna ne de Kürt soluna karşı böylesi bir yaklaşıma sahip olmadık, olmayacağız.

Tersine, internasyonal görev anlayışı ile bilfiil onlara katıldık. Uzun yıllar onlarla birlikte sömürgecilğe karşı ve sosyalizm için birlikte omuz omuza faaliyet yürüttük. Ve bir bölümümüz bu anlayışa sahip olarak halen onlarla birlikte mücadele vermektedir... Piya'ya ve diğer Zaza devrimcilerine karşı yapılan çirkin saldırıların bağışlanacak hiçbir yanı yoktur. Bu çirkin yöntemlere başvuranlar, derhal bu anlayışlarını terketmelidirler. Bu tavırlarını sürdürenleri bundan önce olduğu gibi bundan sonra da dostça uyarmaya devam edeceğiz. Dileriz ki, bize, yani Zaza halkının özgürlüğünü savunan devrimcilerle karşı, bu tür devrimcilikle bağdaşmayan, aynı zamanda Türk sömürgecilerinin çıkarlarına denk düşen yıkıcı tavırlarını bir an önce terk ederler.

Biz, Zaza devrimcileri ise bundan önce olduğu gibi bundan sonra da böylesi çamurlara aldırış etmeden, onları kendi çirkin suçlamalarıyla başbaşa bırakarak kendi amaçlarımız doğrultusunda faaliyetimize devam edeceğiz. Çünkü biz biliyoruz ki, bu türden geri yöntemlere ancak acizlik içinde olanlar başvurur. Ama, bizler her şeye rağmen onlarla, bugüne değin ortaya koyduğumuz tarihsel gerçeklere ve görüşlerimize karşı iddiaları olan herkesle açıkça Piya'da tartışmaya hazırız.

Bizleri basit oyunlara başvurarak, hakkımızda çirkin söylentileri yayarak susturacağınızı zannedenler büyük bir yanlış için dedirler. Onlar sanıyorlar ki, Piya susacak, Zazalar susacak. Yanılıyorlar! Sömürgecilerin yüzyıllarca her türlü yöntemle başvurduğu halde bu halkı susturamadığını görmüyorlar mı? Biz bir halkız ve onurlu bir geçmişimiz var. Bu konuda kuşkusu olanlar, bizimle uğraşacaklarına,

bir kütüphaneye gidip birkaç tarih kitabı karıştırsalar daha iyi ederler.

Evet, bundan böyle bu milliyetçi çevre ve örgütlerin kara çalmalarına karşı herhangi bir tartışma Piya'ya yansımayacak. Yapılmak istenen provakasyondur, yıpratmaktır ve her şeyden önce aynı zamanda tazaktır.

Leqmatik

Arêdayox:

CİHAT-KAR

- *Tı şî ça?*
- *Ez şîya key xalan.*
- *Tu çîna werdi?*
- *Non u pendir koçeran.*
- *Barê mu çaya?*
- *Ha koçîka qolud.*
- *Koçîka qol çaya?*
- *Ha seri valêrd.*
- *Valêr çaya?*
- *Veşşaya.*
- *Welê ya çaya?*
- *Heway berda, pey hewt koyand vîla kerda.*
- *Xîzal ya çaw?*
- *Awk berdu.*
- *Awk çaya?*
- *Manga çar werda.*
- *Manga çar çaya?*
- *Miyani gemir şîya.*
- *Gem çaya?*
- *Torzîn qesnaya.*
- *Torzîn çaw?*
- *Biyu vin.*

Zazalar, Ulusal Sorun ve Piya Üzerine

Alişer MAMEKİ

Ayre ve Piya ile birlikte öncelikle Zazaların gündeminde gelip oturan "Zazalar-Zazaca" sorunu, gün geçtikçe daha çok insan tarafından her yönüyle tartışılacaktır elbette. Bizim inancımız, bu konuda yapılacak bir tartışmanın, tarih boyunca balçıkla sıvanmaya çalışılan güneşi daha çok açığa çıkaracağı yönündedir.

Konu sadece tüm Zazaları değil, bölgeyle ilgili inceleme-araştırma yapan herkesin ilgi alanına girmektedir. Gezinlerin bile uğradıkları Zaza yerleşim bölgelerinde Zazalar ile karşılaştıklarında, defterlerine "Bunlar Kürtlerin bir kolu, dilleri de Kürtçe'nin bir lehçesi" diye not düşüp, konuya ilgisiz kaldıkları; bazen, uğradıkları yerleşim merkezinde veya hemen yanbaşlarında bir yerleşim merkezinde Zazaların yaşadığından bile habersiz kaldıkları; daha da önemlisi, kendilerini Kürt sayan Zazaların dünyanın bu en haklı davasında en ön saflarda (araştırma-inceleme veya bağımsızlık mücadelesi bağlamında) yer almaları gibi gerçeklerle karşı karşıyayız. Tüm bu ve benzeri nedenlerdir ki tartışmalı, araştırmalı ve *temkinli* olmalıyız. Yukarıda sayılan gerçekler Piya olmayı zorlaştırmıştır ve zorlaştıracaktır elbette; ama her ne kadar "denizin ortasında ani bir fırtınaya tutulsak" da (Piya, sayı 2, s.4) "bilimsel yaklaşım" tavrından vazgeçmemeli; bugün en çok, "bir tartışma süreci"-ne ihtiyacımız olduğunu unutmamalıyız.

Bu bağlamda, Piya'nın çıkan ilk 10 sayısını veri olarak, konuya yaklaşılarda

bazı tehlikelere dikkati çekmeye ve Piya'nın işlevi konusundaki tartışmalara katkıda bulunmaya çalışacağız.

Her şeyden önce şunu belirtmekte yarar var; Piya'nın özellikle ilk sayısındaki "Merhaba" yazısında yer alan amaçlara, dil-alfabe sorununa ve genelde "Zaza sorunu"na yaklaşımına katılıyoruz: Zazalar ve Zazaca bir tartışma konusudur. Tarihi ve dili üzerine (dil birliği sağlama anlamında) yapılan tartışmalar bitmeyecektir. Ama değinmek istediğimiz "tehlike"lerden biri tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Zazaların ayrı bir "etnik grup" veya ayrı bir "ulus" olduklarını ispatlamak için, bugünü bir tarafa bırakarak, tarihe dönmek, bugüne kadar çevremizdeki kardeş halkların da bir dönem için takındıkları hatalı bir tavrıdır. Önümüzde güzel bir "Türk" ve "Türkçeleşme" örneği var. Önümüzde, hala yoğun tartışmaların konusu, bir "Kürt" örneği var. Bunlar bizim için ders alınacak sonsuz derecede yararlı örneklerdir. Kısaca şunu söylemek istiyoruz: Deylem'i bizim "Orta Asya"mız, Deylemlileri bizim "Hunlular"ımız yapalım! Türklerin Orta Asya'dan geldikleri gerçeği tüm geçerliliğine rağmen sadece bir "tarihi" gerçektir. Tarihin içine gömülüp boğulma tehlikesine en güzel örnek Kemalist Türkiye'nin 1930'lar da yaşadığı durumdur. Mevcut olanı tamamen bir tarafa bırakıp tarihe dalarak öntüne çıkan birçok kültüre, etnik gruba sahip çıktuktan sonra nerdeyse "tüm Anadolu halklarının, hatta tüm dünya halklarının aslında(!) Türklüğü"ne varmaları bizim için

ibret dolu bir örnektir. Kürt yurtseverlerinin (bilimsel araştırmalar açısından çok önemli mesafeler katedilmiş olmasına rağmen) Türk olmadıklarını ispatlamak için birkaç kitap okuduktan sonra kendilerine Mezopotamya'da her gün yeni bir "ata" bulmaya çalıştıkları "romantik dönem"de aynı şekilde, belki de daha çok, bizim için derslerle doludur.

Bilimsel yaklaşım (bu da bir tartışma konusudur), bir halkın bugün içinde yaşadığı koşulları, yani onun bugünkü durumunu ele almaktır. Genelde dünya tarihinde, özelde Ortadoğu'da, tarihin derinliklerinden bugüne aynı "saf"lıkla gelmiş halk-ulus bulmak imkansız olduğu gibi; tehlikeli olan da böyle bir saflığa ihtiyaç duymak, onu aramaya çıkmaktır.

Bugün Piya'nın yaptığı "Zazaların tarihi" tartışmaları sadece bilimsel, tarihi birer araştırma-inceleme konusu olabilirler. Bu tartışmalardan yola çıkıp Zazaların ayrı bir ulus olduğunu ispatlamaya çalışmak "kulağımızı tersinden göstermek" olur herhalde. Bugün Zazaların, konuştukları dile, yaşadıkları coğrafya ve kültürle bir birlik oluşturup oluşturmadıkları (diğer bölge halklarından ayırd edici olması anlamında), oluşturuyorlarsa mevcut halkların gruplandırılmasında nerde yerini alacağını tartışmak doğru olan yoldur. Bu noktadan sonra tarih çalışmaları anlamlı olabilir zaten. Bu, tarih çalışmalarının ve tartışmalarının sonraya bırakılması anlamına gelmez; tartışmalarda doğru yaklaşım gösterilmesi anlamına gelir. Unutmamak gerekir ki birleri çıkıp Zazaların Ay'dan veya Merih'den geldiğini ispatlasa da biz, bugünkü "Zaza" olgusuna bakmalıyız ve onları "Merihliler" sayıp konuştukları dili "Merih dilleri ailesi"ne(!) değil "İran Dilleri Ailesi"ne dahil etmeliyiz. Aynı şekilde Zazaların Kürtlerle veya Farslarla aynı kökene sahip olmaları, bugün onların apayrı bir halk-ulus olup olmadığı tartışmasını kapatmaz.

Aynı kökten gelen birçok "etnik grup" bugünün modern ulusları olarak birbirleriyle hiç de "aynı ulus" olup olmadıkları tartışmasına girmezler. Konunun anlaşılması açısından Kürt yurtseverlerinin ve genelde Kürdologların bir zamanlar (çok azalsa da bugün de) karşılaştıkları Kürtlerin Orta Asya'dan geldikleri tartışmasına aynı "tepki" mantıkla karşı koymaları unutulmamalıdır. Kürtlerin Orta Asya'dan gelmediği sadece bir "tarihi gerçek"dir. Tersi geçerli olsaydı bile, bu, bugün Kürtlerin sağladıkları dil-kültür-tarih vb. birliği ile ayrı bir ulus oldukları gerçeğini değiştirmezdi. Nitekim bugün Kürdologlar arasında "Kürtlerin kökeni" sorunu bir tartışma konusu olmayı sürdürmektedir. Yerli "Karduk" halkına bağlayanlara kadar bu değişik ve hepsi de bilimsel savlar ne Kürt yurtseverlerinin elini kolunu bağlar, ne de bu tartışmaların sonunu beklemeleri gibi komik bir şey sözkonusu olabilir. (Nitekim yıllarca Kemalist taktiğin takipçisi hükümetlerce uydurma bir sürü köken savlarına rağmen genelde Kürt hareketi, özelde PKK'nin bağımsızlık mücadelesi bu haklı mücadelesine uygun zemin bulmuşlardır.) Bugün Ortadoğu'da, hatta özellikle Mezopotamya ve Anadolu'da birçok halkın asimile edilip diğer bir halk (veya halklar) tarafından emildiği-eriildiği unutulmamalıdır. Bugün Zazaların yaşadığı bölgelerde, "Zazalaşmış" Kürtler, Ermeniler, Türkler vd. olabileceği gibi (tek tek bireylerden değil bir yerleşim bölgesinin halkının asimilasyonundan söz ediyoruz), Kürdistan'ın içinde yer yer "küçük adacıklar" halinde yaşayan Zazaların bir bölümünün "Kürtleşmiş" olmaları da sözkonusu olabilir. Bu konudaki son sözümlüz şu olacak: Tartışmamız gereken, diliyle, tarihiyle, coğrafyası, kültürü ve ekonomisiyle Zazaların bugünü, birliği ve bölge halkları içerisindeki yeri olacaktır. Bunun bir adım ötesi politik tavidir. (Bu da zamanla tartışılacaktır elbette.)

Tam bu noktada "Zazaların dil-tarih-coğrafya vb. birliği" üzerine birkaç gözlemimizi aktarmakta yarar görüyoruz.

Birincisi, Zaza dili ve tarihi üzerine yapılan tartışmalar, çalışmalar ve Piya'nın tavrı üzerine... Piya birinci sayısında maddeler halinde sıraladığı amaçlarına ulaşmaktan uzak kalmıştır. Bunun en önemli nedeni, gelen saldırılara karşı gittikçe belirginleşen "erkek" bir politik tavrı almaya yönelmiş olmasıdır. Coğrafya ve nüfus konusundaki tavrı ve dergide amatörce sloganların yer alması yine aynı nedenden kaynaklanmaktadır. "Üç milyon" esprisi her fırsatta dile getirilmekte; "Zaza oportünizmi" gibi sağduyudan uzak politik kavramlar kullanılmaktadır. Tarihte "Zazaistan" diye bir bölgenin olmadığı gerçeği belirtilmesine rağmen, ileride açıklanmak istenen, bugün söylenmesinin erken olduğu düşünülen bir "bağımsız devlet-ülke" havası verilmektedir. Böyle bir anlayış varsa bu da tartışılacaktır elbette. Ama böyle bir taleple ortaya çıkacak insanların bile "Zazaistan" adını kullanmaları doğru değildir. Tarihte olduğu haliyle, bir sancak-beylik olarak Dersim'den (bugünkü Tunceli'den ayrı bir olgu olarak) bahsedilebilir, ama Zazaların dar bir bölgedeki yoğunluğu-safılığı dışında, çevre bölgede Kürdistan'ın diğer halkları ile birlikte "küçük adacıklar halinde" yaşadıklarını unutmamak gerekiyor. Daha da önemlisi, Zazaların tartışma gündemini "toprak sorunu", "ne kadar nüfustan sonra ulus oluruz"(!) sorunu değil, "birlik" ve "kendini tanıyıp ifade etmek" gibi sorunlar oluşturmalıdır. Piya'nın işlevi, böyle bir gündemi kendi gündemi olarak kabul ettiği zaman daha anlamlı olacaktır. Zaza halkının birer üyesi olarak insanlar kendi halkının-sınıfının sosyal-ulusal kurtuluşu veya genelde insanın özgürlüğü için farklı mücadele yolları ve farklı kurtuluş biçimleri düşünülebilir. Piya'nın yapması gereken, her Zaza'ya ve bölge halklarının her

üyesine "Zaza" tartışmaları ile gidip bugüne kadar hep tartışma gündeminin dışında bırakılmış, daha açıkcası gözardı edilmiş bir geçişi dosta-düşmana göstermek olmalıdır. Böyle bir tartışmanın muhattabı sadece Zazalar değil, bölgenin kardeş halkları ve bölge üzerine çalışan tüm araştırmacılar da olmalıdır. Piya'nın işlevi de bu tartışmaları mümkün olduğunca yaymak, niteliğini geliştirmek ve tüm tartışmaların platformu olmaktan ve redaksiyonda bir görüş birliği oluşmuşsa (Bunun kesinlikle zorunlu olduğu düşünülmemelidir.) kendi gerçeklerini dayatmalarından ibaret olmalıdır. İster halkın kurtuluşunu tüm Türkiye halklarının ortak örgütlenmesinde görsün, isterse bir parçası olduğunu düşündüğü Kürt halkının silahlı veya barışçı mücadelesinde görsün, isterse sorunu "mevcut düzen içerisinde" Zazaların kendi kültürleriyle ve dilleriyle yaşamakta görsün, her Zaza Piya'nın "çıplak" dediği krala gün geçtikçe daha büyük bir cesaretle bakacaktır! Piya, bu tarihi geçişi söylemesi sonucu ortaya çıkan tartışmaları geliştirmeli ve yaymalıdır. Bunun nasıl yapılacağı konusunda Piya'nın ilk sayısında sıralanan amaçlar yeterince ipucu vermektedir. Gelecek olan yeni öneriler bu temel işlevi yerine getirmek için yeni yollar olacaktır. Zazalar arasında "Bizim tartışacak bir şeyimiz kalmadı.", "Vatan, millet, Munzur!" diyenler varsa, bu arkadaşlar konuyu yeni baştan düşünmelidirler. Tüm bu nedenlerden dolayı Piya, Hawar'ın Kürtlerin tarihinde oynadığı rolü Zazaların tarihinde oynama şansına sahiptir. Eğer bugün bir "Hawar alfabesi"nden sözediliyorsa, yarın bir "Piya alfabesi"nden ve "Piya Zazacası"ndan da sözedilebilir. Bunu yolu, Piya'nın konuyla ilgili tüm dilbilimcilerin ilgisini ve araştırmalarını değerlendirmekten, bugüne kadar "bir lehçe olarak" da olsa Zazaca üzerine veya genelde Kürtçe üzerine çalışan insanların engin birikimini bu yöne kanalize etmekten geçer. Tartışmak bizi sadece zenginleştirir. Ne "Zaza-

Kürt" *dogmatik* yaklaşımına sahip insanların saldınaya varan tavırları, ne de "tartışma alışkanlığı" olmayan Zazaların yine dogmatik bir yaklaşımla bir sonuca vararak kestirme yoldan "Zazacı"lukları Piya'nın bu tarihsel tavrından vazgeçmesine neden olmamalıdır. Zazaların, bizce, bugün daha çok araştıran-derleyen-tartışan bir "akademik" dergi olarak Piya'ya ihtiyaçları var. "Zazacı"ların dergisi değil, "Zazalog"-ların(!) ve Zazaların dergisi olması geleceğe daha anlamlı şeyler taşımaya yolaçacaktır.

Yukarıda anlatmaya çalıştıklarımızın ışığında "dile yaklaşım" konusuna da değinmekte yarar görüyoruz. Her şeyden önce, Piya'da ısrarla belirtildiği gibi, ne dil kuralları, hatta ne de alfabe, tamamlanmış, tartışmaya kapanmış bir konu değildir. Bu nedenle, dil üzerine düzenleyici-ayarlamacı (normative) çalışmaların yanısıra, öncelikle tasvirici (descriptive) ve derleyici (bugünkü Zazaca'yı bütün çeşitleri ve ses incelikleri ile anlatmaya çalışan) çalışmalara yer verilmelidir. Kimse, kelime, kural vb. türetmek için "erken" diyemez. Birileri her zaman bu işi yapar. Bazıları tutar, bazıları tutmayıp, yok olup gider; ama bu konuda aceleci olmamak, önce var olan Zazaca'yı tüm detaylarıyla toplayıp okuyucuya sunmak gerekiyor. "İranistik" çalışanlardan Zazaca'yı ayrı bir dil (yine İran Dilleri Ailesi içinde) kabul edenlerin bile hemen hiçbiri Zazaca bilmediğinden (anadili olarak) bu anlamda Zaza halkına çok iş düşmektedir. Bugün eli kalem tutan herkes Zaza dili-folklorü-yakın tarihi hakkında tüm bilgilerini Piya'ya aktarmalıdır. Ayrıca bugüne kadar Kürt olduklarına inanıp Kurmanci öğrenen, bu konuda çalışan Zazalar, Kürtçenin yanısıra Zazaca üzerine (bir lehçe olarak kabul etseler de) çalışmalara da yönlendirilmelidir. Zazaca konusundaki "akademik" tartışmalara bu insanların büyük katkıları olacaktır. Türkiye'de veya Avrupa'da dilbilim, tarih vd. okuyan tüm Zaza-

lar bilgilerini kendi haklarının dili ve tarihini aydınlığa çıkarmak için seferber etmelidirler. Bu konuda kesinlikle kaybedecek zaman yoktur. Bugün, Zazaca ile ilgilenen birçok batılı Kürdolog'un Zazaca'ya, "yitip gitmeden kayda geçmesi gereken bir dil" olarak bakmakta oldukları düşünülürse bu tür çalışmaların Zaza aydınlarının karşısına kaçınılmaz bir görev olarak gelip dikildiği görülecektir.

Piya'nın ve genelde Zazaca üzerine çalışanların "öztürkçeleştirme" ve Kürtçe çalışmalarından öğrenecekleri çok şey vardır. Her şeyden önce dildeki düzenleyici-ayarlamacı (normative) çalışmalarda tasfiyeci ve tepkici olmamayı ... özellikle sözcük dağarcığını geliştirme anlamında... Birçok Kürt yurtseverinin dillerindeki yerleşmiş veya Kürtçeleşmiş bir kelimenin, Türkçe'de de kullanılıyor olması nedeniyle (Türkçe olmayabileceği gerçeği bile unutularak) Farsça kelimelere rağbet göstermeleri hatasına; "öztürkçeleştirme"de 1930'larda Türk dilbilimcilerinin düştüğü (daha sonra da değişik şekillerde kendisini yaşatan) tasfiyecilik aşırılığına dikkat çekmek isteriz. Türk aydını öyle bir dönem yaşamıştır ki, aynı dönemde çıkan makalelerde yazarlar ayrı birer "öneri kelime", "öneri kural" ile yazarak birbirlerini anlayamayacak noktaya gelmişlerdir. Zazaca'nın içinde bulunduğu durum yabancı kelime ve kuralların etkisi anlamında Türkçe'nin yazı dilinin 1920'lerdeki durumu düşünüldüğünde oldukça umut vericidir. Kürtçe'nin ve Türkçe'nin "yazı dili" oluşturma çalışmalarında özenli avantajlarını da unutmamak gerekiyor diğer yandan. Örneğin Kürtlerin, Zazaca gibi, yazılı edebiyatı olmaması, Kürtlerin kendilerini tarih boyunca Fars sayması(!) gibi sorunları yok(tu). Gerçi dil birliği sorunu, diğer dillerden alınan kelimeler sonucu, yazı dili sorunu bugün bile Kürt dilbilimcilerini en çok uğraştıran konulardır. Türkçecilerin ise sorunu daha çok, Osmanlıca'dan kurtulma, halkın zaten ko-

nuşmakta olduğu (edebiyatta kullanıldığı)nda "bayağılık" suçlamasıyla karşılaşan) dili veri olarak Türkçe'yi geliştirmek olmuştur. Ama Türkçe'nin (bugün bile) içinde barındırdığı yabancı kelimeler ve kurallar Kürtçe ve Zazaca'yla karşılaştırılmayacak kadar çoktu(r). (İşin komik yanı, Türkiye'deki dalkavuk birkaç yazarın bugüne kadar hazırlanmış Kürtçe sözlüklerdeki kelimelerin çoğunun başka dillerden alınmış olduğunu söyleyerek Kürtçe'yi, Türkçe'nin, diğer dillerden çok etkilenmiş bir lehçesi olarak göstermeye çalışmaları olmuştur.)

Özellikle Ortadoğu'da "kelimelerin kökeni" sorunu fazla önemsenmemelidir. Birçok kelime bölgedeki halklardan birkaçı tarafından kullanılmaktadır. Bunların hangi dile "ait" olduklarını, hangi dilden hangi yollardan geçerek hangi dillere geçtiklerini (kelime trafiği(!)) tartışıp durmak pek yararlı olmayacaktır kanımızca. Bugün, birçok Zaza, Farsça bilmiyorsa, "qabulkerden" fiilinin Türkçe'den Zazaca'ya geçtiğini düşünüp bunu kullanmaktan kaçınabilir. (Fiillerin mastar hali ve Pîya'nın katılmadığımız yöntemi üzerine yazımızı ilerde sunacağız.) Ama bunun Farsça'dan Türkçe'ye, veya Zazaca'dan Farsça'ya geçmesi ile veya tersinin gerçekleşmesiyle ortaya çıktığını tartışmak tamamen kökenbilim (etymology) tartışması olabilir. Bizim kabul etmemiz gereken, bu tür kelimelerin (çok daha güzel örnekler verilebilir) farklı dillerde ortak olarak kullanıldığı; her ulusun kendi dil kurallarına göre bu kelimeleri değiştirebildiğidir. Birçok kelime bölge halklarının dillerinde birbirlerinden farklı anlamda olmak üzere kullanıldığı gibi, aynı anlamda tamamen aynı biçimde veya ilk anda aralarındaki ilişki anlaşılamayacak kadar değiştirilerek kullanılabilir. (Bunda aynı dil ailesine ait olmak veya yüzyıllar boyunca bir arada yaşamak gibi etkenler en önemli rolleri oynamaktadırlar.) Tekrarlama pahasına da olsa söyleyelim, "... bu aşamada belirli

yazım kurallarını saptamak ve bu kurallarda diletmek bizce yanlıştır. Ancak yazarken, aramızda bir anlaşmanın olması da gerekiyor. ... ama uyguladığımız kuralları da sürekli tartışmaya açık tutacağız. ... uygulamakta olduğumuz herhangi bir kuralın yetersizliğini gördüğümüz an, ya da bu konuda ikna edildiğimiz an sözkonusu kuralı değiştireceğiz ve bu tavrımızdan ötürü kıvanç duyacağız." (abç.) (Pîya, sayı 1, s.4)

Pîya bir "ilk"dir. Bu, birçok hatanın, eksikliğin nedeni olabilir; ama bizim Ona en büyük katkımız, desteğin yanısıra, eleştirilerimiz olacaktır bizce. "İlk" olmak (Ayre ile bütünleştiriyoruz) "amatör" olmak için gerekçe olmamalıdır. Pîya redaksiyonunun, "aşırı" sahiplenme duygusu ile, yapılan tartışmalara son verip kesinleşmiş sonuçlara varma aceleciliğini gösteren insanlara rağmen soğukkanlılığı ve bilimselliği kendilerine yöneten olarak seçmesi gerekmektedir.

Pîya'nın bu önemli görevi yerine getirmesi için bu yazıda sözkonusu edilen tehlikeleri tartışmaya açması ve 10 sayılık geçmişini yeniden gözden geçirmesi gerektiğine inanıyoruz.

Çoğu zaman, insanlara, bir "dava" uğruna bir an canını vermesi, uzun soluklu, oldukça zahmetli, her türlü saldırıya rağmen yapılacak teorik çalışmaların daha kolay (?) gelebilmektedir. Pîya bu kolaycılığa düşmemelidir. Tarihi görevi olan "kralın çıplak olduğu gerçeğini söyleme" görevini yerine getirmesi birçok saldırıya hedef olmasına yolaçabilir. Ama Pîya'nın sahip çıktığı halk, tarih boyunca inandığı dava uğruna uzun mücadelelere girmiş, yaşadığı ülkenin her türlü sorununa çözüm getirmek için en çok çaba harcayan insanlara sahip bir halktır. Pîya'nın belki de daha önemli bir güvencesi de savunduğu gerçeklerin, bugüne kadar bizzat Zazalar tarafından in

Wazena

ENWER

Welat kerdo zeydê deri
Nêverdayo tevay veri
Dersim xorê kerd "Tunceli"
Piranijse bi "Diceli"

Welat Tirkoyrê kilera
Tim gêno Dımlıya vera
Ney nêkena ez xo vira
Rojo werzena to gilira

Ma xelqi zeydê veri
Wa nêkerê qe ma feni
Dımlı cırê bi zey telli
Rojê vinenê zerzeli

Ez wazena hunda lezi
Kefenê xo na xo berzi
Nêageyrena fina pey zi
Ldê minê koyê berzi

Nêageyrena, tam wexto
No dışmen bol bêbexto
Tabut murê ze texto
Dafıway mı murê rexta.

kar edilse bile, bugün, tartışmaktan kaçıl-
mayacak kadar büyük bir heybetle bölge
halklarının karşısına diklimesidir.

Piya'nın ilk olmanın altında ezilmemesi
ve "Zazacı"ların dergisi olmaması için,
görüşü ne olursa olsun, tüm Zaza-Kürt-
Türk-Ermeni vd. özgürlükçü-ilerici insan-
ların Piya'ya sahip çıkması gerekmekte-
dir. Piya'ya düşen ise ilk sayısındaki Me-
rhaba'sını bütün sıcaklığıyla korumak ve
orada sergilediği anlayışı unutmamaktır.

İleride dil ve tarih ile ilgili spesifik konu-
lardaki yazılarda buluşmak üzere Piya'ya
bizden de MERHABA! *Almanya, Mart 1990*

Zana

ENWER

Adırê kewto nê Tırka
Dımlı'yo vano "Ez xelqa!"
Tırkoy va "Wa Dımlı tum bikewo
Qe tarixdê xo nêweyno!"

Nê Piya'y ez kerda aya
Ezo vinena rastaya
Şêx Şhid, Seyd Rıza kamê
Kalikê ma Dımlıyanê

Kalikê ma qe nêtersay
Rojê dısmeni nêpersay
Qandê coy pêro kışyay
Ma xortê cı fina resay

Bêrê guniya kalika perskem
Rojê tersanokın nêkem
Tarixê Dımlıya dergkem
Nê deynê xo xo ser bikem

Ez bêtersa, bê zi persa
Dısmen murê bi zey mersa
Biyo dı qat zeydê kesa
No dısmen fienda pis mısa

Soyinê nê dınyay mergo
Na Piya marê zew vengo
Xortê Dımlı tı vanê vergo
Şehitbê zi fina mergo

Tayni kışyay, tayni reyay
Qeçekê cı dima bermay
Pêro Tırkoyrê bi Bray
Dımlı zora kerdi vilay.

Zazalarla Gurmançlar

Ziya GÖKALP

Soranilerle Gurmançların bir kısmı yerleşik, bir kısmı göçebedir. Zazalardan (Zekdi köçerleri) göçebedir. Kürtlerin bu muhtelif kısımları dil bakımından birbirlerinden farklı oldukları gibi, elbise ve adetleri bakımından da farklıdırlar. Mesela, Zazalar başka dilleri çabuk öğrenirler. Gurmançlar ise başka dilleri geç ve güç öğrenirler. Zazaların halk edebiyatı fakirdir. Gurmançların halk edebiyatı ise çok zengindir. İhtimal ki, Zazaların yabancı dilleri kolay öğrenmesi milli kültürünün zayıf olmasındandır. Gurmançların kolay öğrenmemesi de milli kültürlerinin çok kuvvetli bulunmasındandır. Zazalar şehirlere yerleşince şehirlere mahsus teknikleri öğrenmekte büyük bir istidat gösterirler. Mesela Diyarbekir'e gelen Zazalar fırıncılık, kadayıfçılık gibi meslekleri öğrenebiliyorlar. Bahçivanlıkta da büyük bir maharet gösteriyorlar. Mühendisler taş kırmak için Zaza amelelerinin gelmesini beklerler. Çünkü bu gibi işlerde çok maharetleri vardır. Fakat manevi işlerde Gurmançlar daha çok kabiliyet gösterirler.

Piyaz

Arêdayox: Zerweş SERHAD

Cay vatîşi: Welat

Wext: 14.02.1990

Wextêdi jew ZAZA şino cayê meymaney. A şew ewja maneno. Beno ê meştêri şan. Wehêrê keyi babetêna şami virazeno. Vano, "Meyman, bêri xorê nan bur, biyo şan, nika tu zi biyê veysan." Meyman vano, "Ez veysan nêbiya. Kêrî kî biyo veysan wa xorê buru." Wehêrê keyi vano, "Bew ezose bêri xorê nan bur. Keso kî fîna torê nan biyaro çiniyo. No zi nanê şaniyo. Fîna zi kes to tenyarê nan niyano." Meyman vano, "Will bil ez hewna veysan nêbiya. Veyşanbase ma ez xo bî xo yena wena. Ma ezo şermayena?" Wehêri keyi fîna vano, "Bew şami rînda, bîmanose bena honik, nêwîriyena. Ez dîha torê fîna zi nêvana bê nan bur." Meyman vano, "Ezo vana ez veysan niya. Qe çî ser şami bena wa abo, isterse wa piyazbo, ez fîna nêwena." Wehêrê keyi vano, "Ma şamiya piyazina... Ma qay ezo zi coka hend vana bê bur."

Zimanê Kurd

CIGERXWIN

Bi rastî çend şîweyên kevnare di nav zimanê kurdî de têne xuyakirin, ko dûrî zimanê kurdî ne û ji kurdî, Farsi, Erebî, Turkmani têkel bûne û kurmancî jî wan fam nakin, weke, Lorî, Hewramî, Kelhorî, Dinbilî (Zazî) lê, tê ber çavê mirov ko pehleviya kevnarebin, yan jî zimanê mîdî bin ko di nav Farsi de rewşa xwe guherandine. (.....)

Bedlîsî dibêji: Zimanê kurdî çar perçene; Kurmancî, Lorî, Gorî, Kelhorî. Lê şîweyê zazî di îro de di nav şîweyê kurmancî de rûda ye. Dibî di çaxê Bedlîsî de ev şîwe Kelhorî bî, lê bi rastî şîweyê Zaza gelek dûrî kurdî ye, diriste ko Pehlewîya kevnare bî, herwêkû navê paytexta wan jî Pehlew-Palo ye.

Kürt Dili

CIGERXWIN

Doğrusu birkaç eski şive Kürtçe içinde görülüyor ki, bunlar Kürtçe'ye uzaktırlar ve Kürtçe, Farsça, Arapça ve Türkmençe ile karışmışlardır. Kurmanclar bunları tanıyamazlar. Örneğin, Lori, Hewrami, Kelhori, Dinbilî (Zazi)... Fakat öyle görülüyor ki, bunlar eski Pehlevicedirler. Yahut Med dilinden olup Farsça içinde değişikliğe uğramışlardır. (.....)

Bitlisi der ki: Kürt dili dört parçadan oluşuyor; Kurmancî, Lorî, Gorî, Kelhorî. Fakat Zaza şivesi bugün Kurmancî içinde görülüyor. Olabilir ki, Bitlisi döneminde bu şive Kelhorî olmuş olsun. Fakat gerçekten Zaza şivesi Kürtçe'den çok uzaktır. Eski Pehlevî dili olması mümkündür. Nitekim onların başkentlerinin adı da Pehlew-Palo'dur.

Munzur Efsanesi

Nazmi SEVGEN

Sırtını Munzur dağlarının yalçın kayalıklarına dayamış olan Ovacık, yüzünü Munzurbaba'nın kaynağına çevirmiştir. Ovacık'ın Tunceli'de bir ilçe merkezi olduğunu söylemeğe lüzum var mı?.. Adı üzerinde: Ovacık... Kutsal Munzur'un suladığı küçük ovanın kenarında minimini bir kasabacık...

Munzur nehri, cevherini aynı ismi taşıyan dağdan alır. Tunceli'nin kuzeyini örten başlı göklerde Munzur silsilesi, Torosların bir parçası, onları daha doğudaki büyük dağlar manzumesiyle birleştiren bir düğüm noktasıdır. Himalya, Altın ve Hindiküh dağları Hazar denizi güneyinde Kafkas dağlarıyla birleştikten sonra bir kolla Kırım'a ve diğer taraftan da Aras vadisiyle Bingöl dağlarına ulaşır. Bingöl'e eklenen bu zincirleme sıradaglar, oradan Şeytan dağları adını alan bir halka ile Munzur silsilesine ve daha güney batıda Çiçek dağlarıyla başlayan Toroslara kilidendir. Munzur dağları, Çin setleri gibi, Erzincan ve Elazığ düzlükleri arasında bir hattı fasıldır. Koç gölbaşı, Akbaba gibi doruklar beyaz sarıklarını kıştan kışa yenilerler. Ziret boğazı, Merdiven boğazı, Mahmunî geçidi, Munzur'un başlıca geçit yerleridir. Diğer taraflarda yalçın kayalar şahlanmış, tabiat buralarda granitten birer duvar örmüştür, geçilemez.

Ovacık'ın kuzeyindeki Munzurbaba'nın eteğinden ilk özünü alan Munzur nehri, yerli yerinde kutsal sayılır. Eskiden Ziyaret

köyünde bir tekke, kendisine bin türlü keramet atfedilen Munzurbaba adında bir yapı vardı.

NAKLEDİLEN EFSANE

Tunceliler Ziyaret köyünün karşısındaki kayalıklardan fıskıran Munzur nehri için şöyle bir efsane naklederler: Ziyaret köyünden Kara-Hacı, Hacca gitmiş. Bir gün helva pişiren karısı, ondan bir miktar çöban Munzur'a vermiş. Munzur, kadıncağıza, ağası Kara-Hacı'nın helva sevdiğini, bir sahan daha verirse ağasına da götürceğini söylemiş. Kadın, Munzur'un doymadığına hükmederek bir sahan helva daha vermiş. Kara-Hacı o gün Arafat'ta imiş. Munzur bir hamlede Arafat'a uçmuş, helva sahanını Kara-Hacı'nın önüne koyup bir şey söylemeden kaybolmuş. Kara-Hacı, Hacdan dönerken köylülerle beraber çöban Munzur da karşılamağa çıkmış. Munzur'un elinde bir bakraç süt de varmış. Kara-Hacı, Karşıcı gelenlere: "Hacı ben değilim, Munzur'dur, onu takdis ediniz" demiş. Bu hitap üzerine Munzur elindeki süt bakracıyla köye doğru koşmağa başlamış. Elindeki süt dökülmüş, sütün döküldüğü yerden Munzur nehri fıskırmağa başlamış. Munzur da suların fıskıracağı kayalardan içeri girerek kaybolmuş.¹ İşte şimdi orada bir Munzurbaba ziyaretgâhi görüyor ve bu muazzam kayahlara Munzur dağı, süt asıllı suya da Munzursuyu diyoruz. Tunceli'de Munzur adını taşıyan çok kimseye rastlanır. Munzur, Tunceli'de kutsal bir varlıktır.

Eskiden Tunceliler, güneş doğarken onun ilk ışıklarının aksettığı yüce doruklara yönelir, Homa Tanrının adını anarak şafak vaktinin sessizliğini yırtarlardı. Bu sırada kutsal Munzur'un süt asıllı, beyaz köpüklü suyu içilir. Bu su, gövdenin büyümesine, idrâkin gelişmesine, düşüncenin durulmasına yarar.

Maktül Dersimli şair Ali Şir:

Gönül gel gezelim Munzurdağını
Ne hoş memlekettir ill Dersim'in
Seyran eyleyelim Sultandağını²
Ne hoş çiçektir gülü Dersim'in

Sultan Munzur durmuş kıblegâhına
Sultanbaba derler onun şâhına

mısralarıyla Munzurbaba'ya Dersimliler indinde izafe edilen kutsal manayı ne güzel terennüm ve ifade etmektedir.

Zaza, Tanrı'yı bir tek kelime ile ifade eder: Homay. Zaza'nın tazarrü eli semaya kalktığı, yüzü güneşe yöneldiği zaman dudakları Ja Homay nakaratını besteler. Bingöl'den Siverek'e, Zara'dan Genç'e kadar hep bu oğultuyu dinleriz: Homay. Zaza, "Homa ez halk kerda" cümlesiyle Allah beni yarattı demek ister.

GILGAMIŞ DESTANINDA GÖRE HUMBABA

Sümerlerin Uruk sitesi kıralı Gilgamiş'in meşhur destanında bir Humbaba'dan bahsedilir. Pişmiş topraktan yapılmış bir Humbaba başı zamanımıza kadar intikal etmiştir. Burada tasvir edilen, iri ağızlı korkunç bir simadır.

Gilgamiş destanı veya efsanesi uzundur. Biz, onu nakledecek değiliz. Gilgamiş'in anası mabude Ninsun, oğlunun gördüğü iki rüyayı, Uruk'a kendisine bir rakip geleceği, fakat sonunda onunla can dost olacağı suretinde tabir ediyor. Çok geçmeden Gilgamiş'in rakibi Enkidu çıkageliyor. Kılıç kuşanarak, sürülerin üzerine saldıran arslanları, kurtları avlıyor. Gilgamiş, onu şehre davet ediyor. İki kahraman, saray kapısının önünde boğalar gibi böğürerek boğuşuyorlar. Bu esnada kapının eşiği kırıyor, duvar sarsılıyor. Nihayet Gilgamiş

galip geliyor. Fakat bu döğüşme iki rakibin birbirleriyle samimi arkadaş ve müttefik olmalarıyla neticeleniyor.

Gilgamiş, günün birinde, Enkidu'ya sedir ormanına bir taarruz yapmalarını, ilâhlar tarafından ormana bekçi tayin edilmiş olan Humbaba ile çarpışmalarını teklif ediyor. Enkidu, kendisinin vahşi hayvanlar arasındaki ormanlarda gezdiği zamanlarda Humbaba'nın dehşetli sesinden, alev nefesinden çok korkmuş olduğunu söyleyerek dostunu bu tehlikeli teşebbüsten vaz geçirmek istiyor, fakat muvaffak olamıyor. Nihayet her iki kahraman, birçok maceradan sonra Humbaba'nın önüne çıkıyorlar. Aralarında müthiş bir savaş başlıyor. Güneş ilâhu, Humbaba'nın üzerine, yedi baştan saran yedi fırtına musallat ediyor. Humbaba, bu rüzgarlar önünde kımıldamıyor. Bu suretle bağlanmış olan Humbaba Gilgamiş'a teslim oluyor. Hayatına kıyılmamak şartıyla kendisine bağlı kalacağını söylüyor. Gilgamiş bidayette hayatını bağışlamaya mütemayil görünüyor. Fakat Enkidu, Humbaba'nın sağ kalmasının mahzurlarını anlatıyor. Gilgamiş'i bu fikrinden vaz geçiriyor. Nihayet Humbaba'nın başı keziyor, cesedi kurlara atılıyor.

GILGAMIŞ DESTANINDAN GELEN İNANIŞLAR

Anadolu'da Hom, Homay, Homa, Huma şekillerinde yaşamış olup bir ilâha işaret eden inanışların, Gilgamiş destanından intikal etmiş olması düşünülebilir. Anadolu'da Homa bir mabud idi. Zazalar gibi biz³ de ona Uma-Oma deriz. Omay sonsuz hayatı sembolize eden neşvü-nüma ilâhidir. Bu sebeptendir ki, Türkler, ebediyeti remzettğine inandıkları azm-ı harfaka (uyuk kemiğine) oma kemiği demişlerdir. Kıyamet günü İsrail sürünü çalıp da ölümler yeniden ruhlarına kavuştukları zaman tecessüt (dirilme) keyfiyetinin oma kemiği

üzerine olacağına inanmışlardır.

Zaza seyyidi, Homa'ya adanan adakları göz mevsiminde köy köy dolaşarak toplar. Zazalar, toplanan bu sadakaya Uma-Umma, toplayan seyyide de ummacı derler. Zaza seyyidi, görünüş itibariyle çocuklarımıza tanıtmak istediğimiz ummacı'nın hakikaten ta kendisidir, karmakarışık sakal ve bıyık, iki iri göz, korkunç bir sima. İşte Zaza ummacı'sı budur.

(.....)

Anadolu'nun bazı yerlerinde omay kelimesi halk dilinde Allah manasında kullanılmaktadır. Elbistan'da yaramaz çocuklarından usanan analar, Allah'tan korkmaz manasına olarak onları Omaysız derler. Hommo-insan kelimesi de bu asıldan değil midir?.. (Prof. Hasan Reşit Tankut'un hususî notlarından).

Bağrı yanık Alevî şairin:

Ey aşık-ı sadıklar
Gel hû diyelim yahû
Ey yar-ı muvafıklar
Gel hû dıyelim yahû
Hu aşk-ı İlaâhîdir
Dil mülkûnün şâhîdir

Hep erenler hû ile
Açtılar can perdesin
Dost göründü her taraftan
Yâne yâne hû deyû
Feyz açıldı cümle hû'dan
Açtılar gözlerin andan
Yâne yâne hû deyû

nefesinde işaret ettiği Hû kelimesi de Homa'ya itaati, kanaati, teslimiyeti ifade ve onu işaret etmez mi?

ZAZALAR VE HOMA

Anadolu'dan topladığımız Zaza lehçelerinde

Homay kelimesi müştereken Allah makamında kullanılmaktadır. Bu yerlerin başında Çabakçuur, Genç, Palu, Karakoçan, Solhan, Mutki, Lice, Eğil, Pülümür, Ovacık gelmektedir. Bunlardan son üçü Tunceli'dedir. Bilhassa Ovacık, Munzur nehri'nin kaynağındadır. Munzur suyundaki alabalık da Dersimli için kutsaldır. Zendavesta'nın mukkades kitabındaki beyaz Homa gibi şifalıdır, yenmez, ancak hastalıkların tedavisinde kullanılır.

(.....)

Tarih Konuşuyor,
Eylül 1966, sayı 32

- 1) Bu, Hacı Bektaş Veli velâyetnamesinde tesdüf ettiğimiz Hacı Bektaş - Lokman Perende efsanesine nazire olsa gerekir.
- 2) Dersimlilerin, Celâlettin Harzemsah'ın metfun bulunduğu uddia etikleri "Tacik-baba" veya "Sultanbaba" dağı. Bu hususta "Tarih Konuşuyor" 31. sayıya bk.
- 3) Burada yazar "biz" sözcüğüyle Türkleri kastediyor. PIYA

Qıymetê Qese

J. Wolfgang Goethe

Çarmayox:
ASTARE

*Qesey ro rê rasimê-
Nê, zu rasım niyo! Eyi zu siyeye!
Eyi tuz vanê, nerm asinenê,
Çiyo ke made esto, çiyo ke made bi.-
Çiyo ke made bi, kata şî?
U çiyo ke made esto, çiko?-
Nika, qesey kenmê ma! Perrnais ra herbi
haleta weşiye cenmê pê.*

M. Areyız'i va k1...

Wayêno, brayêno, oyo k1 na qeydu vano,
Areyız'o...

Hirisuponz seriyo ez na kılamu vano, mileto
Zaza kes gos ro mı nênano. Tomirê destê mı
perskenê, jıweno. Mileto Zaza gos ro zumin
nênano, binê lıngudı sono. Ez vano, nêvano,
kes gos ro mı nênano.
Waaax!... Wax wax!...

Hewa Estambol'i

Sowti verde sono kemera girozine
Kewtura raye sera poncas u şeşine
Amune ondere Estambol'de vejune
Kerde xora kufa, çarşide fetelune
Dızdu kufa mı turte, ez kerdu bê nune
Jê berdosu çarşide fetelune
Ez ke kata şune, wertede belubine
Xeylê dostê mı bi, mıra vozda têdine

Lewe mîde gureyeno derezayê mı Duza-
[li'yo

Ez berdu lewê babayê minê Kuresiji
Vano, misayiv ez sonu onderê welati
Guneka, na lazek xerivo, bavoke tuyo
Vano, meterse wertê made iqrarê Eli'yo
Ewro hirê roziyo derezayê mı Duzali şiyô
Vano, cayê piyê to ita niyo

Tevera serdo puko, aralixê asma guzo
Pirdê Qalata'de fetelinu, natu dotê onder

[dengizo
Şune onderê xani, tede fetelino juwero qı-
[zo

Vane, pilê ma zuwero fekê yaxızo
Tede milet zafo, têde mileto arsızo
Ardo dedete saneno maro zuwero cıxızo
Nê la lawo zu wertede xureno, zuyero xı-
[zo

Ustura ke, wertê Tirkude biyune pirê as-
[pızo

Vanê onderê Estambol'i hêniyo
Qunsê peri cevikê mîde qedıyo
Tariyo, cayê rakewtenê mı nêdiyo
Vanê, zu laz dengizde xeneqiyo
Kes nêzano, na lazek xerivê sowtiyo
Hedelu tavatrê minê feqiri buriyo
Ewro hirê roz u hirê sewiyo
Loqme nuni gula miro nêşiyô

Onder roza des u poncine qedıye

Amune ke, xorê şêri hetê Qadikoyi'ye
Çeverê fîrnede qutiya çopi mı diye
Kerde saye, tede vejiye çivıka somiye
Dota mide vejiye xanımêda susliye
Sana dormê çımunê xo tene boya kewuye
Mı cıra perskerde raya Qadikoyi'ye
Vana, o duste so, ondera Qerekoji'ye

Areyiz vano, mira asena sarayiye
Şune Qerekoji'ye, mı diye
Mı va, ez sonu hetê Qadikoyi'ye
Va ke, sona na wapura sıpiye
Ez şune ke seri ondera gemiye
Zuwi mira waste bilêta qewuye
Estambol'de dariya we dinu İslamiye
A roze amera mı viri ondera Kırmancıye

Kılama Mexpula

Va berbiyo, onder vayê veri
Ez amune, vanê, çede niya, şiya berveri
Zalimê dota rastê mı biyê
Biya çêneka ozeve, kewta des u heşt seri
Nê la lawo nêzu kami lew nove pıra
Siretê zalime kerde ve zerdi
Çêvesayiye amê verdê ve mira
Ez kerduve wayurê derdi
Gona miro cı guriye
Xorê mı tipiya derdê xo werdi

Bono ke Mexpula mı tederu
Onder bonê verê gerise
Erê gona miro to girina
Deqe bê lewe mide ronise
Zalime porê xo sane kerdo
Corde ardo serê sireta sise
Çêvesayiye mano ke mide diyo
Serva na çor teli herdisê
Vana, lawo mêrde mı tode qarino
Na rozu xuya xo qey biya ve pise

Melema mı derdu xorê mal meke
Sewe letera dime urze, fekte ronise

Va berbiyo yeno onder vayê perozi
Vana bê tene lew mirane, zumina bime
[razi

Kelpe mêrde mı şıyo xumare kay kerda
Perey kerdê vindi sevetunê zu papazi
Amo, siyo kewto ondera dunuke
Gost werdo, astik kewto peyniya boxazi
Çerere haq ano hure rew mireno
Bêri eve emurê haqi to xorê bıwaji
Vana, lawo tu merdo camêrda
Derdunê xo bure hata huskunê payiji
Vana, ez qedayê sayirê xo bijêri
Qeydê min u xa vato lazekê Areyiz'i

Dinade sew u zu ceniyeke bivo
Tı wertê dînede firfilika
Dewa simade veyviki vilki zafe
Haq zoneno tu wertede sermonika
Melema mı siretê to biyeye zerdi
Tı vana hengura wertê dirıka
Çerere ez xaturê to nêginenu
Ez zonenu, tu zerera temika
Vana lawo a cenika to mide qarına
Ala teverke, a sene cenika
Çererê iyyê mayyê ma cenika niya
Melema mı serva tobo tenê delıka

Cengê Ma

PALA

*Dismen amo, ma qırkeno
Na cengê ma niqedino
Ma dewura dame pêro
Kam ke çero ave bêro!*

1937-38 DERSİM ZAZA AYAKLANMASININ TARİHSEL KÖKENLERİ

-2-

Ebubekir PAMUKCU

ÇATIŞMA DOLU GÜNLER

Dersim

Dersim, Zazaistan'ın ortasında, Munzur sıradağları ile Peri suyu arasında kalan bölgenin adıdır. Pülümür ve Kiği'nin kuzeydoğusunda, Karasu ve Peri ırmaklarının birbirlerine en çok yaklaştıkları yerden başlayan bölge, kuzeyde Munzur sıradağlarını, güneyde de Peri suyunu izleyerek Keban baraj gölüne doğru genişler ve orada son bulur.

Bölge, irili ufaklı birçok dağ ve ırmağın iç içe geçtiği karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu karmaşık yapı içinde arazinin beşte dördünü oluşturan dağlar, bölgenin en karakteristik özelliği olarak karşımıza çıkar.

Munzur sıradağları, kuzeybatıda bölgeyi yabancılara karşı koruyan 130 km.'lik doğal bir engel durumundadırlar. Dağların batı yamaçlarının karmaşıklığı ve sarplığı dağları daha bir aşılmaz kılar. 3000 metre yükseklikteki Kemah ve Mercan geçitleri, Munzur dağları silsilesinin aşılabilen baş-

lıca noktaları durumundadırlar. Bu bakımdan Munzur dağları, tarih boyunca Dersim direnişlerinin sembolü olma özelliğini karuyagelmışlerdir.

Bölge, güneyden kuzeye doğru yükselen bir özellik gösterir. En güney ucunda arazinin deniz seviyesinden ortalama yüksekliği 700 metre iken bu yükseklik kuzeyde Akbaba tepesinde 3449 metreyi bulur. Bu iki uc arasında bütün bölgeyi kapsayan irili ufaklı dağ ve tepelerin çoğunun yüksekliği 2000 metrenin üzerindedir. Bunlardan Azizabdal, Eğripınar, Karasakal, Bağırpaşa, Boyerbaba, Mercan ve Avcı dağlarının yüksekliği ise 3000 metreyi aşar.

Bölge akarsular bakımından da sonderece zengindir. Bölgeyi bir ağ gibi saran bu akarsular, yüksek dağların arasından açtıkları geçitlerden akıp giderken çok derin vadilerin oluşmasına yolaçarlar. Bu vadilerden yükselen dağ yamaçları, yukarıya



doğru çıkıldıkça yer yer dimdik bir duvarı andırırken, kimi yerlerde de bir taraça vaziyetini alırlar. Dağların yamaçlarında ve doruklarında binlerce koyunu ve yüzlerce insanı barındırabilecek büyüklükte çok sayıda doğal mağara mevcuttur. Bu coğrafik yapıya bir de bölgenin sert iklimi eklendi mi, Dersim'e yabancıların giremeyişlerinin, girmeleri durumunda da tutunamayışlarının nedeni daha kolay anlaşılır.

Munzur suyu, Dersim'in en önemli akarsularından biridir. Munzur sıradağlarının Ovacık'ın batısına düşen yamaçlarından doğar, Ovacık ovasını ve derin vadileri geçerek bugünkü Tunceli il merkezinde, kuzeyden, Pülümür'den doğup gelen Pülümür suyuyla birleşir... Pülümür suyu ve Munzur'un Tunceli'den sonra devam edip Keban baraj gölüne ulaşan kesimi Dersim'i "Doğu Dersim" ve "Batı Dersim" diye ikiye ayırır. Yazımızda da zaman zaman "Doğu Dersim aşiretleri" diye adından sözettiğimiz aşiretler, bu hatun doğusunda, yani Peri suyu ile Pülümür suyu arasında kalan aşiretlerdir.

Bölgenin *Dersim* adıyla anılmaya başlanmasının tarihini ve nedenni kesin olarak bilemiyoruz. Eldeki verilere göre bölgenin bilinen en eski adı *Işuva* 'dır. Daha sonraki haritalarda da *Dailani*, *Daranalis*, *Daranisse*, *Daranalılık*, *Deroxene* gibi adlarla anıldığını görüyoruz. Geçtiğimiz yüzyıldan kalan belgelerde de bu bölgeden *Dersim* diye söz edilir, ki bu ad günümüzde de geçerliliğini halen koruyagelmektedir.

Dersim adının kökeni konusunda da fazla bir şey söyleyebilecek durumda değiliz. Bu ad, bilinen en son ad olan *Deroxene* 'nin zamanla değişime uğramış bir seki olabileceği gibi, Farsça "gümüş kapı" (der = kapı; sim = gümüş) anlamıyla da ilişkili olabilir. Öte yandan sözcüğün "Darsim"den gelmiş olabileceğini varsaymamız durumunda, bu adın Zazaca bir sözcük olduğunu

düşünmek de olası. Bu durumuyla sözcüğü "gümüş ağaç" (dar = ağaç; sim = gümüş) olarak çevirmek olası. Nitekim kimi güney ağzlarında "Dersim" adının "Darsim" şeklinde rastlanabilmektedir.

Tanzimat'tan sonra hızlanan reform hareketleriyle birlikte başlayan Osmanlı'nın Zazaistan'a sızma girişimleri süreci içinde Dersim adı ilk kez yoğun olarak kullanılmaya başlanır. 1847'de Hozat kasabası merkez olmak üzere Dersim sancağı teşkil edilerek bu sancak Erzurum vilayetine bağlanır. 1879'da Dersim ayrı bir vilayet statüsü kazanarak Erzurum'dan ayrılır; 1886'da yeniden mutasarrıflığa indirilir; ve 1888'de yeniden Mazgirt sancağını da içine alan bir vilayet durumuna getirilir. Fakat bu statü de uzun sürmez; 1892'de Dersim sancak statüsüne indirilerek Mamurat ül-Aziz (şimdiki Elazığ) vilayetine bağlanır. Bu dönemde Dersim sancağı, Hozat merkez kaza, Ovacık (Pulur), Çemişkezek, Çarsanacak, Mazgirt, Kızılkilise (Nazımiye) ve Pah kazalarından oluşmaktaydı. Bu idari taksimat Cumhuriyet'e dek önemli bir değişikliğe uğramaksızın işlerliğini korur.

Göz, Gez, Arpacık... ve Dersim

Dersim'in yarı-bağımsız statüsü XIX. yüzyıla dek sürer. Bu süre içinde devlet içinde "devlet" görüntümündedir. Devlete ne tek kuruş vergi verir ne de asker. Bu dikkafalık Osmanlı'yı pek rahatsız da etmez. Çünkü Osmanlı her gün birbirini izleyen yeni fetihlerle sınırlarını alabildiğince genişletmiş, gerek askeri yönden gerekse mali yönden en güçlü ve tantanalı günlerini yaşar olmuştur. Bu koşullarda Dersim gibi küçüçük bir bölgenin insan gücüne ve vergisine gereksinme duyulmayabilirdi, ve bu çok doğaldı.

Fakat XIX. yüzyıl, Osmanlı için bir bunalmın yüzyılıdır. İç ve dış faktörlerin etkisiyle devlet birçok sömürgesini yitirmiş, mali kaynakları alabildiğine daralmış, ordunun yeniden düzenlenmesi çabaları çok cana mal olmuş, dışarıya karşı borçlanılmaya başlanmış, ve bu borçlanmalar Osmanlı'nın kendisini kendi başına karar veremez duruma getirmişti.

İşte devlet, böylesine derin bunalmalar içinde can çekişirken Dersim'in farkına varılır. Dersim'den sağlanacak vergilerin maliyeye yapacağı katkı elbette önemliydi, ama asıl önemli olan, Dersim'deki insan potansiyeliydi. Dersim dağlarının özgür havasında boy verip serpilmiş Zaza gençleri, yeni düzenli ordunun saflarını pekala güçlendirebilirlerdi.

Ve tüm bunlar için Dersim fethedilmeliydi.

Yüzyıllar boyu süregelen deneyimler sonucu, Babiali, aşiret yapısının halen korunmuş feodal topluluklara nasıl yaklaşılacağını çok iyi bilir. Geçmişteki deneyimlere dayanarak Dersim ileri gelenleri, Erzurum müşiri Semih Paşa ve İsmail Hakkı Paşa tarafından Erzurum'a davet edilirler. Bol bol nişan, rûbe ve hediyenin cömertçe dağıtıldığı bu görüşmelerde Zaza liderleri satın alınmak istenirlerse de, görüşme Osmanlı yönetimi açısından tamamen bir fiyaskoyla sonuçlanır.

Bu kez, uygarlık götürme bahanesiyle bizzat Osmanlı'nın kendisi Dersim içlerine sızmayı hesaplar. Bu amaçla, Semih Paşa'nın planlarına uygun olarak Dersim'in çeşitli yerlerinde havuzlar yapılması ve Dersim'in her yerine telgraf hatları döşenmesi önerisiyle Dersim'e gidilir. Fakat Dersim aşiretleri, bu yardımların arkasındaki sinsi planı sezdiklerinden, öneriyi şiddetle karşı koyarlar. Böylece Osmanlı'nın bu planı da başarısızlığa uğrar.

Bu başarısızlıktan sonra, görüşmeler yoluyla sorunun çözümlenemeyeceği görüldü ağırlık kazanmaya başlar. Bir de zor yolunun denenmesi amacıyla 1861'de Erzincan müşiri Mehmet Derviş Paşa, ordusuyla Dersim üzerine yürür. Dersim'in çeşitli yerlerinde aynı anda meydana gelen kanlı çatışmalar kışa dek aralıksız sürer. Kışın bastırılması üzerine Mehmet Derviş Paşa yorgun ordusuyla Erzincan'a çekilir. Fakat Paşa Dersim'i fethetme planını rafa kaldırmaz. 1861'i izleyen birkaç yıl daha seferlerini sürdürür. Fakat sonunda, Zaza aşiretlerinin kararlı direnişinin ordu gücüyle yıkılmasının olanaksızlığına kanaat getirerek, Dersim'i zor kullanarak fethetme düşüncesinden vazgeçer.

O yıllar bölgenin en güçlü lideri Şah Hüseyin'dir. Şah Hüseyin ve ailesinin halk arasındaki saygınlığının yara alması durumunda, halkın Osmanlı'ya karşı direnişinin de kırılacağını hesaplar. Bu amaçla 1863'te²⁶ bir hile yolu ile Şah Hüseyin tutuklanarak İstanbul'a, oradan da Vidin'e sürülür. Bu arada Şah Hüseyin'in Osmanlı'ya teslim olduğu propagandası ile ailenin saygınlığına gölge düşürülmek istenir. Bunda önemli ölçüde başarılı olunur da. Ama daha sonra Şah Hüseyin sürgün yerinden kaçarak Dersim'e gelir. Osmanlı'ya karşı mücadelesine yeniden devam ederse de çok geçmeden ölür. Şah Hüseyin'in ölümü üzerine yerine oğlu Ali Bey geçer. Fakat Ali Bey, babasının geleneğine sadık kalmaz; Osmanlı'ya karşı mücadele etmektenense onunla diyalog yollarını arar. Böylece kendisine "Dersim Umum Müdürü" ünvanı verilerek Erzincan'a ikamete tabi tutulur. Ali Bey'in böylesine büyük bir ünvanla Erzincan'a yerleşmesinden sonra yeğeni Hüseyin Bey de Pülümür Kaymakamlığına atanır.

Ali Bey'in bu tercihi, Şah Hüseyin ailesinin Dersim aşiretleri arasındaki üstün konumunun da sonu olur. Bu aile yerine, Ho

1896 Tarihli Dersim Kararnamesi

1- Dersim kırsal ahalisi, menaatı mevkiiyeleri hasebile alelekser yaptıkları yanlarına kâr kaldığından bundan cür'et alarak evamiri hükümete inkiyat etmiyor, vergi ve asker vermiyor.

2- Etraftaki muti ahaliyi katil ve talan ettikten başka bunlara vergi de kesiyor.

3- Dersimlilerin bu hallerinin başlıca sebebi, mahsullerini (odun ve kereste gibi) revaçlı yerlere sevk edip para kazanmasını ve sayü amelleriyle ticaret ve istifade yolunu bilmemeleri ve hariçten temini maişet mecburiyetini hissetmeleridir.

Bilhassa rüesa ve şeyhleri amrî neyhlerine munkat ve muta olan bu halkın bunlar tarafından harice tecavüze tahrik ve sevk edilmeleri ve yolların ademi müsaadesinden takibat için asker sevk edilmeyerek suçluların cezasız kalmaları bu yoldaki uygunsuzlukların artması amillerindendir.

4- Nukatı muhtelifede asker bulundurmak, cabeca vukubulan vakayie karşı mütemadiyen sevkîyatta bulunmak veya sancak dahilinde lüzumundan ziyade jandarma istihdam etmek şikâretle de ahali'î mutianın muhafazalarına yine imkân bulunmamaktadır.

5- Dersimlilerin cidden ıslahı için ittihaz ve icrası tâbut olan tedabire gelince:

a) Muhtemel her mukavemeti hesab ederek bunu kıracak kadar 4. Ordu'dan 20 tabur kuvvet tahsisi,

b) Bu kuvvetin muktedir bir kumandana tevdiî,

c) Tahsis edilecek kuvvetlerin dağıtılışınca Erzincan, Çemişkezek ve Mamurat ül-aziz cihetlerinden müteferrikan veya münasip bir noktadan müçtemian Dersim dahiline sevkile mevaki'î lüzumeye tabi'ye edilemleri,

d) Erzincan-Mamurat ül-aziz'i rapteden Hozat yolunun muaveneti askerîye ile inşasına mübaşeret ve (yirmi para yevmiye ve yarım kıyye eknek vermek suretiyle) Dersim ahali-sini bu yolda işletmeye davet ve bu suretle yollarda çalıştırmak suretiyle Dersimlilerin vahşetlerinin izalesi,

e) Aşiretler arasında ittihat husulünün men'i,

f) Maksadın ahaliye ziraat ve ticaret kapısı açacak yolu açmak, tariki şekaveti set ile

zat'ta 5000 silahlı savaşçısıyla Şeyh Süleyman,²⁷ Zaza direnişinin sembolü duruma gelmeye başlar. Ama bu rol değişikliği, Şah Hüseyin ailesi tarafından hoş karşılanmaz. Sözkonusu aile eski saygınlığını yeniden kazanmak için Şeyh Süleyman'la rekabet etmeye başlar.

1875'te gelindiğinde Ahmet Muhtar Paşa, Dersim'in bu durumundan yararlanmayı düşünür. Bir hile ile Zaza aşiretlerini karşı karşıya getirerek Dersim'i ele geçirmeyi hesaplar. Erzincan mutasarrıfı Şefik Paşa

aracılığıyla Zaza liderlerini Erzurum'a davet eder. Ancak Şeyh Süleyman ile Mansur Ağa toplantıya katılmazlar. Dersim'in önde gelen liderlerinden yalnız Hüseyin Bey ile Mazgirt kaymakamı Gulabi Bey toplantıya katılırlar. Hüseyin Bey, Saray erkanının tüm önerilerine karşı çıkarken, Gulabi Bey Babiali ile işbirliğini kabul eder.

Gulabi Bey, Mazgirt'e döner dönmez, Erzurum toplanısındaki kararlar doğrultusunda çalışmaya başlar. Fakat Gulabi Bey'in Osmanlı adına çalışmakta olduğu söylentisi-

refahı hal ile yaşamaları eshabını istihlal etmek esasları dahilinde telkinler yapılarak efkârın islahına çalışmak,

g) Bu telkinler esnasında muhalefet gösterilmezse şidet gösterilmeyeceği ve muhalefet halinde ise şiddetle hareket olunacağını bilhassa anlatmak,

h) Hiç bir nam ile kimsenin malına taarruz edilmemek için kâtaata emir vermek,

i) Kabail rüesa ve fertlerinin efkâr ve niyâtlarına vukuftan sonra tahriri nüfus meselesinin ihtimali nevâkısı ve tedricen ahzı asker usulünün tatbiki,

j) Bu icraata karşı muhalefette bulunacakların Trablus ve Yemen taraflarına sevk edileceklerinin ve mutavaat gösterenlerin de I. ve IV. Orduyu Hümayun dahilinde bulundurulacağına halka ismaı,

k) Harekâtı askeriyenin icrasında ve umuru cinaiyenin temsilinde lâzûmeden sûrâtın temin için Dersim'in bi müddeti muvakkata için hali istisnada tutulması,

l) Çemişkezek ve Mazgirt gibi ahali mutia ile meskûn olan kazaların Mamurat ül-aziz vilayetinin merkezine raptı,

m) Dersim Sancağı'nın lağvı,

n) Ovacık, Hozat ve Kızıl Kilise'de ve ledeliktiza Kozuşan'da idarei örfiye ilânı ve mahakimi nizamiyenin ilgasile taraf mahakimi örfiye tesisi,

o) Kaymakamlık, Müdürlük vazifelerinin o mevki kumandanlığında bulunan ümera ve zabitanın askeriyeye tevdiı,

p) Yalnız mevaddı hukukiyenin şeri şerife tatbikan ruyet olunması maddesinin nüvvaba havale olunması,

r) Kazalarda umuru tahririye ve maliyeye memur birer ikişer kâtip bulundurulması,

s) Jandarmanın lüzum ve ihtiyacı mahalliye göre tensikolunması,

ş) Ahalide istidat husulü anlaşıldıkta tashihî akait için müstevfa maaşlı birkaç şeyh in-tihap ve izamı,

t) Münasip beş altı mahalde mekâtibi iptidaiye küşadı,

u) Tahsili maarifte bulunacak çocuklara yevmiye yüz dirhem ekmek ve senevi âdi bir entari ve kuşak ve festen ibaret kapama tarzında elbise verilerek etfalın bidayeten tahsile teşvik olunması,

v) İcraatın mümkün olabilmesi için Dersim'de bulundurulacak askerlerin levazım ve ihtiyacının vakit ve zamanı ile muntazaman sevk ve naklinin temini.

nin yayılması üzerine, Gulabi Bey, Mazgirt aşiretlerince tuzağa düşürülerek öldürüldü.

Babialî'nin önerilerine karşı çıkmakla beraber, Erzurum'daki toplantıya katılmış olması Hüseyin Bey ve ailesinin Dersim aşiretleri içindeki saygınlığını tamamen sarsar. Bu olumsuz gelişme Hüseyin Bey'i Osmanlı'ya biraz daha yaklaştırır. Bu yaklaşım sonucu, aşiretlerin işbirliğiyle öldürülen Gulabi Bey'in yerine kaymakamlığa Hüseyin Bey atanır.

Gulabi Bey'in yerine kaymakamlığa Şah Hüseyin Bey'in atanmasından sonra Mansur Ağa yöredeki etkinliğini daha da artırır. Böylece hemen hemen tüm Hozat Mansur Ağa'nın etki alanına girer.

O dönem, Dersim'in bazı yerlerinde Osmanlı adına kaymakamlıkların kurulması tamamen semboliktir. Bu teşkilatlar Dersim'in yarı-bağımsızlığına zarar verebilecek bir etkinlik gösteremezler. Dersimli Zazalar, bölgelerinde Osmanlı'yı temsil eden bulunan Dersimli kaymakamlara rağmen

Osmanlı'ya ne tek bir kuruş vergi ne de tek bir asker verirler. Tüm çabalara rağmen Dersim'de Osmanlı adına hiçbir iş yapılamaz.

1877'de vurgun vurma amacıyla Koçan aşireti Kemaliye üzerine yürütür. Kemaliye kaymakamı, Koçan aşiretine karşı koymak üzere Harput'tan bir nizamiye taburu getirirken, Ferhatan aşireti de Koçan aşiretiyle birleşir. Böylece Zazalar büyük bir güç oluştururlar. Fakat yine de Kemaliye kaymakamı karşısında büyük bir bozguna uğramaktan kurtulamazlar. Ferhatan aşireti reisi Alişan Ağa'yla birlikte birçok Zaza önderi tutuklanarak Sinop'a stürgün edilirler.

O sıra Osmanlı-Rus ilişkilerinde başgösteren gerginlikten Zazaların da yararlanmak istemiş olmaları akla gelebilir. Hatta bazı aşiret reislerinin Erzurum'daki Rus Konsolosluğu'na giderek Ruslarla gizli işbirliği görüşmelerinde buldukları yolundaki söylentiler de doğru olabilir. Fakat belge yetersizliğinden ötürü biz bu görüşmelerle ilgili söylentilere şimdilik kuşkuyla bakmak durumundayız. Ama bu kuşuya rağmen, Rusların Zazalardan birtakım beklentilerinin bulunduğunu, Rusların savaş planlarında Zazaların da bir yerinin bulunduğunu doğrulayan belgeler mevcuttur. Örneğin, 1877'de Kafkas Rus Erkânı Harbiyesi'nce yapılan bir değerlendirmede, yarı bağımsızlığına dokunulmamak koşuluyla Dersim Zazalarının Ruslarla işbirliği yapabilecekleri şeklinde bir yorum vardır. Tamamen Rus Erkânı Harbiyesi'ne ait olan bu değerlendirmede, aşiret liderleriyle görüşmeler yapıldığı şekline bir ibarenin yer almayışı da konumuz açısından üzerinde düşünülmeli gereken bir husustur.

1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sürerken, Kırgan aşireti Hozat hükümet merkezine baskınlar düzenler. Bu baskınlar üzerine, Albay Ali Şefik Bey komutasındaki alay tarafından Kırgan aşireti üzerine 15 günlük

Kafkas Rus Erkânı Harbiyesi'nin 1877 Dersim Değerlendirmesi

Muharebe vukuunda Türkler, Dersim ve Kuzuğan kızılbaşlarından yardım görmezler. Bunların muharebenin daha ilk günlerinde Ruslar hesabına çalışacakları şüphelidir. Galibiyet temin ve bilhassa Erzurum işgal edildikten sonra Dersimlilerin Ruslar hesabına harekete geçmesi temin olunur. Bunun için de Dersimlilerin asırlık dahili işlerine karışmamak ve kendilerini kendi itiyatlarına terketmek lazımdır. Asyayı Suğra harbini Erzurum-Sivas-Istanbul istikametinde inkişaf ettirirsek Dersim ve Kuzuğan yardımını ümit edebiliriz.

bir tedip hareketi başlatılır. Alayın bu hareketi, Zaza aşiretleri arasında bir birleşme eğiliminin güçlenmesine yolaçar. Bunu sezen Ali Şefik Bey, harekattan vazgeçerek askeriyle geri çekilir.

Çok geçmeden Kürt İsmail Paşa²⁸ Dersim üzerine gönderilir. Kürt İsmail Paşa, Hozat'a dek gelerek Hozat çevresindeki Bahtiyaran aşiretini devlete boyun eğmeye çağırır. Fakat Bahtiyaran aşireti bu çağırışı reddettiği gibi Hozat üzerine yürüyerek kenti kuşatır. Kuşatma dışında kalan Kürt İsmail Paşa, yöredeki bazı aşiretleri kandırarak, onlardan topladığı 12 tabur askerle bir karşı saldırıya geçerek Hozat çevresindeki kuşatmayı kırar. Bu başarıdan cesarete gelen İsmail Paşa, bu kez de yoketme amacıyla Bahtiyaran aşiretinin üzerine yürütür. Fakat bu saldırıda umduğunu bulamaz. Meydana gelen kanlı çatışmalarda İsmail Paşa yenilir. Kuvvetlerinin büyük bir bölümü yok edilir, sağ kalanların çoğu

da Zazalara tutsak düşer.

Bir yandan Osmanlı-Rus sınırındaki istikrarsızlık, bir yandan Ermenilerin oluşturduğu tehlike, Zazaların kararlı direnişi, ve Kürtler arasında gözlemlenen başkaldırı eğilimleri, Babıali'nin Doğu sorununu çok ciddi bir şekilde düşünmeye başlamasına yolaçar. Çok kurnaz bir padişah olan Sultan Abdülhamit, sorunun çözümü için yine Kürtlerden faydalanmayı düşünür.

Yavuz Sultan Selim'den bu yana süregelen deneyimlerden ötürü Sultan Abdülhamit, Kürt liderlerini kolaylıkla satınalabileceği konusunda kendisinden emindir. Nitekim projenin gerçekleşmesindeki kolaylık ve çabukluk, Sultan Abdülhamit'e hak verdirecek doğrultudadır: Satın alınan Kürt aşiret liderlerinin yardımıyla 1889-91 yılları arasında doğuda tamamen Kürtlerden oluşan Hamidiye Alayları örgütlenerek çevreye korku saçmaya başlarlar.

Zazaistan'ın hemen yanbaşında kurulan Hamidiye Alayları'ndan cesaret alan Osmanlı yönetimi, Dersim'in yarı-bağımsızlığına yönelik politik taaruzunda bir biçim değişikliğine giderek, diyalog yolunu tamamen rafa kaldırıp giddeti tek yol olarak önüne kor. Bunun üzerine Koçan ve Şaman aşiretleri birlikte ayaklanırlar. Böylece Dersim'de yeni bir çatışmalar dönemi başlar. Alay komutanı Ali Şefik Paşa komutasındaki ordu birlikleri ile Zazalar arasında kanlı çatışmalar olur. Bu çatışmalarda taraflar yenilemezler. Resmi kayıtlara göre ise ordu birliklerinin yenik çıktığı bu çatışmalarda 50 asker, bir yarbay ve bir doktor Zazalar tarafından öldürülür.²⁹

Böylece yeniden başlayan Zaza-Osmanlı çatışmaları küçük çaplı da olsa 1905'e dek aralıksız olarak sürer.

1907'de Kureyşan aşiretinden Ali Çavuş, 2000 savaşıyla Kiği üzerine baskınlar

düzenler. Aynı yıl Koçan, Şaman ve Resikan aşiretleri de Erzincan üzerine baskınlar düzenlerler. Durum Babıali'yi iyice kaygılandırır. Dersim sorununu kökten çözmeye amacıyla Elazığ Redif Livası komutanı Neşet Paşa görevlendirilir. Topçu atışlarının desteğinde dört koldan büyük bir hareket başlar. Fakat Neset Paşa'nın tüm gücüyle başlattığı bu hareket hiç de beklenen sonucu vermez. Koçan, Şaman ve Resikan aşiretlerinin kararlı ve kahramanca direnişi karşısında Osmanlı tuğayı bozgun halinde geri çekilmek zorunda kalır.

Bu başarı Zazaların direniş azmini arttırır. Koçan, Şaman ve Resikan aşiretlerinin öncülüğünde hemen hemen tüm aşiretler bir araya gelerek Osmanlı ordu birliklerine karşı topyekun bir saldırıya geçerler. Bir genel ayaklanma havası tüm Dersim'i sarar. Fehatan aşireti reisi Diyabzade Süleyman, Diyab Ağa, Zeylozade Mustafa, Alişirzade Keço, Cemşit, Karabalan aşiretinden Kangozade Mehmet ve Resikan aşiretinden Bekir, genel ayaklanmanın önderleri durumuna gelirler. Özellikle Çemişkezek, Hozat ve Ovacık'ta yoğunlaşan ve genel olarak da Dersim'in her yanında meydana gelen kanlı çatışmalar aralıksız olarak II. Meşrutiyet'in ilanına dek sürer. II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine ordu birlikleri kırsallarına çekilirler.

Çatışmaların durması üzerine iki taraf rahat bir nefes alır. Meşrutiyet'in Dersim sorununa da adil bir çözüm getireceği sanılır. Ama çok geçmeden, aynı yıl (1908) Çemişkezek, Hozat ve Ovacık üzerine yenden askeri birlikler gönderilince, Zazalar, Osmanlı'nın işgalci emellerinden henüz vazgeçmediğini anlayarak yurtlarını savunmak üzere yeniden silaha sarılırlar. Neşet Paşa komutasındaki 10 tabura karşı 10 000 Zaza savaşı kahramanca savaşır. Faakt gerek insan gücü gerekse silah donanımı bakımından çok daha güçlü olan Neşet Paşa kuvvetleri karşısında fazla day-

anamazlar. Adım adım geri çekilerek Tujik Baba dağına sırtlarını dayarlar. Böylece kendilerini güvenceye alan Zazalar, Neşet Paşa kuvvetlerine büyük kayıp veririrler. Bunun üzerine çatışma bölgesine General Ali komutasında yeni birlikler gönderilir.

Daha sonra Diyarbakır, Malatya ve Erzurum'dan gönderilern askeri birliklerin, Cibranlı Kürt aşiretinden oluşan 36. Hafif Suvarı Alayı'nın³⁰ ve birçok Hamidiye taburunun katıldığı büyük askeri hareket ve bu hareket karşısında Dersimli Zaza yurtseverlerinin Zazaistan'ın bu parçasında kahramanca sergiledikleri savunma Zaza tarihine bir destan olarak geçer... "Köyler insandan ve hayvanattan tamamen yahliye edilmiş olduğundan, iyşe bakımından ordu müşkil bir duruma düştü. Savaşa devam eden aşiretler kamilen dağlara çekilmiş, sağdan soldan ve arkadan şidetli taaruzlara ara vermiyorlardı. Uzak yerlerden gelmekte olan cephane ve erzak kolları da aşiretler tarafından baskına uğrayarak müsadere edildüğinden, birçok güçlükler doğurdu. Harp eden aşiretler, ailelerini kısmen Doğu Dersim aşiretleri içerisine naklederek ordu ile savaşa devam ediyorlardı. Ordu açlığa mahkum bir durumda idi, içinde bulunduğu aşiretler efradıyla temas etmeğe çalışıyor ve ekmek ve yoğurt karşılığı silahını ve cephanesini trampa etmek zorunda kalıyordu. Aşiretler cephanelerini kısmen bu yoldan ve kısmen ordunun arkasından gelen ağırlıkları gece baskınlarıyla vurmak suretiyle te'min ediyorlardı. Orduda tifüs salgını dahi tehlikeli bir durum yaratmıştı. Plümer istikametinde hareket eden Baku Ağa kumandasındaki Keçelan, Lolan ve Balan aşiretleri 28 temmuzda Danzi ve Harsi mıntıklarında şiddetli savaşırlara girişmişlerdi. Harp, Doğu Dersim'e de yayılmıştı, bu sebeple Haydaran ve Demenan aşiretleri de yardıma başlamışlardı. Aşkerek dağlarında kanlı savaşlarda Türk ordusuna külliyetli telafat verdirmişlerdi. Trabzon'dan yetişen askeri kuvvetlerin baskısıyla, aşi-

retler Haydaran dağlarına çekilmişler ve mıntıkanın arizeli olmasından Türk ordularını buralara yanaşmağa imkan bulamamışlardı. Ovacık aşiretleri dahi onbin kişilik bir kuvvetle Kemahtan gelen Türk kuvvetlerini Kışla denilen merkezde su bentlerini yıkarak teslim mecbur etmişler ve Hozat-Ovacık yolu tutarak ordunun ricat hattını kesmişlerdi. Bu sebeple Türk ordusu çetin bir duruma düşmüştü. Erzincan cephesine gelince: Ovacık aşiretleri Erzincan istikametine geri çekilen askerleri kovalıyorlardı. Türk askeri son derece yorgun, çıplak, ac ve sefil kalmıştı. Her tarafta taburlar silahlarını bırakmakta ve hastalık orduyu kırmakta idi. Bu sebeple Atif Paşa, askerini Plümer mıntıkasına toplamak zorunda kaldı. Asker arasında emre itaatsizlik başgösterdi, hususile Plümer çihetindeki perişan askerlerin isyan ettiklerini bütün Dersim aşiretleri haber almışlardı. İsyen eden Redif taburları terhislerini, tebdillerini istiyorlardı. İsyen umumi bir şekil almak üzere iken, dördüncü ordu kumandanı, rediflerin ve müddetlerini ikmal eden Nizamiyenin terhislerini Harbiye Nezaretinden istemeğe mecbur olmuştu.³¹

Ordu içinde gittikçe büyüyen moral bozukluğu ve başıbozukluk, büyük bir yenilginin yaklaşmakta olduğunu haber veriyordu. Tehlikeyi gören ordu kurmayları, Zaza önderlerine ateşkes önerisinde bulunurlar. Zaten Zazalar da tamamen bitkin bir durumda olduklarından bu fırsatı kaçırmazlar. Böylece, 1910'da yapılan bir antlaşayla ateşkes imzalanır.

Osmanlı'nın ateşkes önermesi, onun barışçı bir politikadan yana olduğunu göstermezdi. Ordu içinde görülmeye başlayan tifüs salgını ve ordu birliklerinin üst üste uğradıkları yenilgiler, orduyu ordu olmaktan çıkarmış, başıbozuk bir insan sürüsü durumuna getirmişti. Bu ateşkes antlaşmasıyla Osmanlı paşaları yeniden toparlana-

bilmek için zaman kazanmak istiyorlardı.

Geçmişteki deneyimlerden Osmanlı'nın bu manevrasını doğru değerlendiren Zazalar, bu kez antlaşmaya uyar, fakat çatışmaların her an yeniden başlayabileceği olasılığını da gözardı etmezler. Nitekim ertesi yıl, yani 1911'de Osmanlı askeri birlikleri geniş bir cepheden yeniden saldırıya geçerler. Bu kez, Keçelan, Haydaran, Balan, Askirikan, Lolan ve Abasan aşiretlerinin imhası amacı güdülür. Böylece iki ay boyunca Dersim'in dört yanında insan kanı dökülür. İki taraftan çok insanın öldüğü bu çatışmalarda, askeri birliklerin ulaşabildiği tüm köyler taş üstünde taş bırakılmamacasına tahrib edilir.

İki ayın sonunda, Zaza savaşçıları karşısında büyük bir bozguna uğrayan Osmanlı ordusu, o sıralar Balkan savaşı da başlamış olduğundan Dersim'den uzaklaşır ve uzun süre Dersim'e uğramaz. Böylece 1914'e gelinir.

1914'te Kırgan aşireti üzerine bir sefer düzenlenerek Kırgan aşiretine büyük kayıp verdirilir. Ardından, 1916'da Ferhatan aşireti ayaklanırsa da ayaklanma kanla bastırılır. Aynı yıl Kureyşan aşireti reisi Ali Ağa, Doğu Dersim aşiretlerinin birleşmelerini sağlar. Ali Ağa başkanlığında Doğu Dersim aşiretleri savaşçılarından oluşan büyük Zaza gücü ilk anda Nazimiye'yi işgal ederek Elazığ'a doğru yürür. Bunlar Mazgirt, Pertek ve Çarsancak'ı basarken, bazı aşiretler de Hozat'ı işgal ederler. Fakat bu durumun ne kadar sürdüğü ve sözkonusu yerlerin ne zaman ve ne şekilde yeniden Türklerin eline geçtiği konusunda elimizde herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Bir Zaza Devleti, Doğmadan Yıkılan Ümut

I. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda bölgede hızlanan ulusal nitelikli Ermeni örgütlen-

meleri ve mücadelesi, Dersim Zazaları arasında da bir ulus olma bilincinin gelişmesine yolaçar. Aşiretler arası görüşmeler hızlı bir şekilde bir Zaza toparlanması şeklinde gelişerek, giderek bir Zaza devletinin kurulması amacına yönelir.

Rusların Muş dolaylarında Türklerin 8. Tümenini yarıp Erzincan'a yönelmesi bölgedeki Türk yöneticiler ve askeri birlikleri arasında büyük bir paniğin yaşanmasına yolaçar. Bu panikle Türk birlikleri Erzincan ve yöresinden batıya doğru çekilirler. Böylece 25 Temmuz 1916'da Ruslar herhangi bir direnmeyle karşılaşmaksızın Erzincan'a girerler.

Fakat Erzincan Ruslar'ın son durağı olur. O sıralar Rusya'da yoğun bir iktidar mücadelesi sürmekte, gelecek konusundaki belirsizlik orduyu da önemli ölçüde etkilemektedir. İç politikadaki bu belirsizlik nedeniyle ordu geri çekilmez ama, belli bir kardanarın yoksun olarak Erzincan ve çevresinde oyalanır. Derken Şubat 1917'de çarlık rejimi devrilerek toprak sahipleri ve kapitallerden oluşan Geçici Devrim Hükümeti yönetime el kor. Geçici Devrim hükümeti, emperyalist savaşa sonuna kadar devam edilmesinden yanadır, fakat güçlü bir muhalefet olarak Bolşeviklerin tavrı ise savaşın hemen durdurulması ve ordunun geri çekilmesi yönündedir. Bu nedenle Erzincan'da bulunan Rus ordusunun savaş konusundaki kararsızlığı bu dönem de sürer. Ama eskisinden farklı olarak, Ruslar ulusal başkaldırlara karşı tamamen dostane ve destekleyici bir tavır içindedirler. Rusların bu ılımlı yaklaşımı ve Türklerin bölgeyi boş bırakarak batıya çekilmiş olmaları, Zazalarla Ermenilere rahat çalışabilecekleri bir ortamın oluşmasına yolaçar.

İşte bir Zaza devleti düşüncesi ilk kez bu koşullarda doğar, gelişir ve hayata geçirilir. Zaza savaşçıları bu amaca yönelik olarak Ovacık üzerine yürüterek hükümet ko-

nağını işgal eder; Türk yönetimini lağve-
derek yerine bir Zaza yönetimi örgütlerler.
Denebilir ki, bu adım bir Zaza devletinin
kurulması yolunda ulusal bilinçle atılmış
ilk adımdır; ve bu nedenle de Zaza tari-
hinde büyük bir öneme sahiptir.

Fakat bu durum fazla uzun sürmez. Rusya'da
Rus işçi sınıfı, Kasım 1917'de (25 Ekim)
burjuvazinin iktidarını devirerek Sovyet
Sosyalist Devleti'ni kurar. Devlet çarkını
ele geçiren Bolşeviklerin ilk işi, binlerce
insanın canına malolan emperyalist savaşa
son vermek olur; ordusuna tüm cephelerden
geri dön emri verir.

Bunun üzerine Erzincan'da bulunan Rus or-
dusu da geride çok miktarda silah ve cep-
hane bırakarak geri çekilir. Çok daha son-
ra 1937-38 başkaldırısında da Türk ordusu-
na karşı kullanılacak olan bu silah ve cep-
hanenin Zazaların eline nasıl geçtiği ko-
nusunda kesin bir bilgi mevcut değildir.
Kimileri Zaza savaşçılarının Rus ordusunun
geri hatlarına baskınlar düzenleyerek bu
silahları gasbettiğini söylerken, kimileri
de Zaza ulusal hareketini desteklemek amaç-
ıyla, geri çekiliş aşamasında Rusların bu
silahları isteyerek Zazalara bıraktıklarını
söylerler.

Rusların Erzincan'dan çekilmesinden sonra
bölgeyi yeniden fethetmek amacıyla Türk
ordusuyla Cibranlı Halit Bey komutasın-
daki Kürt Suvari Alayı iki koldan harekete
geçerler. Türk ordusu, Erzincan ve çevre-
sini Ermenilerden temizlemek üzere Zaza-
istan'ın kuzeyine yönelirken, Halit Bey de
doğrudan Ovacık'ı almak üzere Dersim üze-
rine yürür. Dersim Zazaları bu hareket boy-
unca dağların yamaçlarından tek kurşun
sıkmaksızın bu Kürt alayını izlerler. Böy-
lece Cibranlı Halit Bey, Dersim dağlarının
derin vadilerinden tek bir kayıp vermeksiz-
sin Ovacık'a dek gider. Ovacık'ta da her-
hangi bir direnmeyle karşılaşmaksızın ora-
daki Zaza yönetimini lağveder, yerine Türk

yönetimini örgütleyerek bir süre sonra
geldiği yoldan geri çekilir.³²

Zazaların Cibranlı Halit Bey'e güçlük çı-
karmayışlarının nedenlerini biz şu şekilde
yorumluyoruz:

- 1) Hamidiye Alayları'nın öteden beri Za-
zaistan'da yaptıkları tahribatlarla rağmen
Zazalar, artık bir Zaza-Kürt çatışmasının
sürdürülmesinden yana değildiler. Cibranlı
Halit Bey'in kuvvetlerine saldırmamakla
ona bu mesajı vermek istediler.
- 2) Bir ulusal devlet kurma düşüncesi I.
Dünya Savaşı koşullarında gündeme geldi
ve Ovacık'ta bunun ilk adımı atıldı. Fakat
ulusal bilincin henüz doğma aşamasında
bulunduğu günün koşullarında, ulusal dev-
let, Zazalar için bir özelemdi ama yaşamsal
bi önem de taşııyordu. Zazalar böylesine
yeni ve net olmayan bir düşünce uğruna
Türkler ve Kürtlerle yeni bir çatışmayı
göze almak istemediler.
- 3) Zazalar, devletlerini kurmayı tasarlar-
ken Rusların desteğini de hesaba katmışlar-
dı. Ekim Proleter Devrimi üzerine Rus or-
dusu Erzincan'dan çekilince, Zazalar, ken-
dilerini gereksinme duydukları destekten
yoksun olarak gördüler. Bu duyguyla hükü-
met konağını direnmeden teslim ettiler.

Cibranlı Halit Bey'in yıktığı bu küçük
Zaza yönetimi, kurulması planlanan bir
Zaza devletinin ilk çekirdeğiydi. Tarihin
cilvesine bakın ki, onu ömrü boyunca kul-
lanan ve başı sıkıştıkça Zazalar üzerine
saldırtan Türk yönetimi, yıllar sonra, Şeyh
Sait Zaza Ayaklanması'nı bahane ederek,
kendisini ustaca ortadan kaldıracaktı. Ve
bu işi yaparken, onun ayaklanmanın lider-
lerinden olduğunu söylemekte de bir sakın-
ca görmeyecekti.

-Devam edecek

26) Bazı kaynaklarda bu tarih Şah

Hüseyin'in ölüm tarihi olarak gösterilir.

27) Dersimi, Şeyh Süleyman'ın askeri gücünün tam teşkilatlı 12000 savaşıdan oluştuğunu yazar. (bkz. Vet. Dr. M. Nuri Dersimi, a.g.e. s. 79)

28) Bu şahsın adı bazı kaynaklarda "Kurt İsmail Paşa" olarak geçer.

29) Kur. Alb. Reşat Hallı, Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924 - 1938), T.C. Genel Kurmay Harp Dairesi Başkanlığı Resmi Yayınları, seri no: 8, Ankara 1972.

30) Vet. Dr. M. Nuri Dersimi, a.g.e. s. 84

31) Vet. Dr. M. Nuri Dersimi, a.g.e. s. 85, 87

32) "Şeyh Sait Ayaklanması'nda Yabancı Parmığı" adlı makalemizde (bkz. Piya 7, s. 49-50) bir vesileyle bu olaya değinirken, Cibranlı Halit Bey'in örgütlediği bu yönetimin Ovacık'taki "ilk Türk yönetimi" olduğunu söylemiştik. Oysa bu olay, Türk yönetiminin Ovacık'taki ikinci kez örgütlenişidir. Düzeltir, özür dileriz.

Xermetê Welatê Ma

HESE

Haga çineme, vas onceme
Ctin çarneme, non pozeme
Mangu doseme, do saneme
Velg bineme, koli onceme
Soder seme, sonde yeme
Karo gira ma keme
Lokmo qız ma weme
Mülki-kıfir mara beno
Derd u bele mare yeno
Roza rinde nivineme
Mare dina kerde ceneme.

Xal Heci

Arêdayox: **CİHAT-KAR**

Vatox : Remzi Key Çawîşi

Ca : Licey (Diyarbakır)

Wext : 1982

Deyrê Xal Heci, nızdi se ser veridi, yew dewê Licey'di ameya vatış ew kewta şar ma fek. Vatışan gore, Zazay u Armini piya ina dewid beni. Xal Heci Zaza'w ew zer verdenu yew keyna Armini. Namey keyna Nigar'a. Babi yara zi vani Tomas. Ina deyr, Xal Heci wu Nigar ser vaciyaya. Qeydew ku vani, deyr zaf derga. Feqet ina hel ma nêşkay peyda biki.

Xal Heci'yo ya sîtar
Paştay Nigar da diwar
Şînu ser hin nênu war
Hetan aşm u nim wesar

Heci Hec ra wîrîştu
Pêşi Nigar tepîştu
Tomas xu kuwawu kıştu
.....

Xal Heci'yo zempere
Nigar heştâ mengene
Qurîş kenu des pere
Melay zi burna mare.



Ustawa 1895

Ustawa

Dersim

Zerweş SERHAD

Dersim welatê Dımiliya
Vengê xo bîdi ina
Zerîya mîna toya
Xortanê xo bîrîş koya

Oy Dersim, bêveng Dersim
Destê xo bîd ma hêrsbîm
Welatê xo bireynum
Dost u dîşmeni mîsûm

Dersim guniya Zazayana
Ez serbestey wazena
Vera to tîm gan dana
Ya gêna, yan mîrena

Dersim'o koyan miyandî
Vengê toyo herg cadî
Wext u bêwext hayîgbî
Tî wetenê Dımiliyabî

Zilmo to dest veyndana
Nêweş niya, nalena
Na fier fîera Zazayana
ZERWEŞ hewna qeyama

ZERWEŞ sek vajo tayno
Dîşmenê to xayîno
Jew niyo, dîdi niyo
No welat vinîbiyo.

Veyndayîş

Zerweş SERHAD

Pêro piya nê welatî
Bireynum bireynum
Xayî u dîşmeni destra
Mebernê mebernê oy

Ma Dımiliyê, hewnd memanê
Memanê memanê
Bîndest u koley memanê
Memanê memanê oy

Şew u roj ezo veyndana
Hewnd memanê, memanê
Xebatê xo vera veri
Bîramê bîramê oy

No ZERWEŞ'o, nêweş niyo
Çî naleno naleno
Mîleta hewnda, qandê coy
Veyndana vayndana oy

Kokliyê nê welatî mayê
Bîzanê bîzanê
Xortê Zaza'ya vera veri
Vazdanê vazdanê oy

Derd u kulê na mîleto
Mî pîzedî fîleyena
Welatê ma Çaçana dest
Naleno naleno oy

Gîrweyena, deyri kena
Ez veyndana veyndana
No welatra bîcewê fier
Nêdana nêdana oy!..

Zaza Kızı Zekiye'ye Selam

Alişer HAKISIJ

Yüreğimde büyük bir acı duyduğum her Zaza devrimcisi gibi. Yurdumu isgal eden bütün zenginlilerimizi gasbeden, o kirl ayaklarıyla, tank paletleriyle güzel yurdumun topraklarını çiğneyen, güzel vatanımı yaşanmaz hale getirmek için yüzyıllardır her türlü çirkin oyuna başvuran ve bizi cahilliğin o korkunç karanlığına itmeye çalışan emperyalistlere karşı örgütlü olarak yaşayamamanın acısını duyduğum yüreğimde.

Güzel yurdumun güzel kızı, Diyarbakır'da kendini yakmıştı. Alev alev yanıyordu Zekiye. Alev alev yanan ne bir tahta ne de başka bir şeydi; yanan, hayatının en güzel, en verimli çağında güzel bir insandı. O, köleliği, zorbalığı, kabalığı kabuletmeyen, yaşamanın özgürlük, kardeşlik ve eşitlik olduğunu haykıran insandı.

Zekiye, senin için yazmak, seni anlatabilmek inan çok zor. Senin için nasıl yazabilirim? Senin cesaretini, kahramanlığını ve kavgada ustalığını anlatmaya hangi ustalık yeter? Sen bütün insanların, insanlığın özgürlüğe olan özleminin sembolüsün. Sen şimdi hepimizden daha fazla zengizsin, çünkü hepimizin kalbi ve aklı seninle şimdi. Seni anlatamayacağımı biliyorum, bunu hangi cesur yapmaya kalkar bilemiyorum. Bunu korktuğumdan dolayı değil ama seni anlatabilmenin mümkün olamayacağını düşündüğümünden dolayı yapmıyorum. Onun içindir ki, şimdi



ben kalbimde neler hissediyorsam yalnız onları yazmakla yetiniyorum.

Senin hakkında birçok dergi ve gazete birçok şey yazıyor, yazacak. Özgürlük uğruna yaptığın fedakarlık karşısında cesur ve kahraman kişiliğin, özgürlük uğruna savşan bütün devrimcileri etkiliyor. Senin özgürlük uğruna ileriye atılmanı birçok devrimci kendine örnek alacak. Hiç kuşkusuz senin için övgü dolu yazılar yazılacak. Birçok devrimci senin kişiliğini kendisine örnek alacak ve arkadaşlarına senin yılmaz kişiliğini örnek gösterecek. Bu zor koşullarda mücadele veren peşmergeleler, gerillalar senin mücadelenden ilham alarak başarıya ulaşacaklar.

Ve sen rahat uyu. Uğruna hiçbir çıkar gözetmeksizin kendini feda ettiğin dava hiç kuşkusuz başarıya ulaşacak. Bundan emin olabilirsin. Zekiye, senin kişiliğin hak-

kında yazmak istesek de bunu yapamayız, çünkü en başta seni tanıma şansına sahibolamadık. Senin arkandan senin için gösterişli laflarla övgülerde bulunmayacağız. Bazılarının yaptığı gibi senin kişiliğini bir propaganda aracı olarak ise hiçbir şekilde kullanmayacağız. Böyle yöntemler bizden uzak olsun! Çünkü, Zekiye, sen biz Zaza devrimcileri için çok daha önemli anlamlar ifade ediyorsun. Senin kahraman ve cesur kişiliğin karşısında biz çok daha farklı duygular hissediyoruz. İşte şimdi ben bunları anlatmak istiyorum.

Yakutğin ateş, Zaza halkının içinde bulunduğu karanlığı aydınlığa çevirecek. Yakutğin ateş, Zaza halkına giydirilmek istenen bütün o kirli elbiselerin yakılacağı ateş olacak. Yakutğin ateş, Zaza devrimcilerinin barbarlara karşı ustaca, özveriyle, cesurca, akıllıca savaşmasını sağlayacak. Yakutğin ateş, kin, intikam duygularına yer vermememizi, bu duyguları atmamızı ve elimizi kardeşçe dünya halklarına uzatmamızı sağlayacak. Yakutğin ateş, Zaza halkının, özgürlüğe, kardeşliğe, eşitliğe olan inancının sembolü olacak. Yakutğin ateş, bir gün mutlaka, ama mutlaka bir gün yurdumuzun güzel dağlarının en yüce doruklarında, özgürlüğün habercisi olarak yanacak, yanacak!...

VE AND OLSUN, ŞART OLSUN, SENİ KAVGAMIZDA ÖLÜMSÜZLEŞTİRECEĞİZ!..

Ganan miyandı çiçi seni veng dano?

Zerweş SERHAD

Isan / insan vajiyeno, vajêno, butbilye-
no, pit pit u qut qut keno
Zerej / zerez / zerej / zereñc waneno
Qıjık qijeno
Pising miyawena, qırnawi kena
Kutk laweno, zureno
Verg zureno
Ga qoreno, bureno, bu keno
Dik veyndano
Bızêk qaleno
Qeçek / domon bermeno
Her zureno
Lu wangena
Mar pifeno, wizeno, qaleno
Bilbul waneno
Kurkunk kureno
Qırêncle wangeno, kureno
Bewran kurena, bermena
Miy / mey qalena
Kekok wanena, bermena
Koter kurena
Miriçik wiçena, wiçwiçiyena
Istor / estor / astor Rîrena, Rîşena, Rîjiye-
na
Deve hijeno, kewno hiji
Mês viêzena
Qaz qazêna
Kerg qerqaliyena
Hulli hulhulyena

Kalo, Ma Kotira Ameyê?

Roportaj:

Necmettin BÜYÜKKAYA

*Wextê cı mayê tam nêzanê. Zek vanê, so-
yinê sera 1975'i yan zi aşmanê sifitiyanê
sera 1976'di Necmettin Büyükkaya, kalikê
xo Xelilê Nofeli'ya zew sohbete keno.
Sohbetdi, Necmettin Büyükkaya qayilo rê-
ça ezbetda xo sero kalikê xora teneyê ma-
lumat bigiro.*

*Xelilê Nofeli, sera 1979'idi wefatkerd.
Wexto ku wefat kerd zaf pilbi; vanê weşi-
yeya cı se serira vêsibi. Qandê coy malu-
mato ku oyo nê roportajidi dano, marê zaf
mühimo. No wesileya mayê mehacirinda
Zazayan sero ew lejê 'eşirandê Soyreg sero
xeylê çi misenê, ku no zanayış qandê se-
rogrwayışdê tarixdê Zazayan zaf mühimo.*

Na qeset, zew merdumê Necmettin Büyükkaya'yê de ma; wa berxüdarbo. Lavrê qeset zaf kihanbi ew ca bi ca vengê cı hermiyabi. Qandê coy qeydkerdışdê cidı ma teneyê zahmetey di, ew belki no semeda ma ca bi ca nuştendi çewtey zi kerda. Ek çayêdi zu çewteyêda ma esta wa wendoxê ma qısır nêweynê. Ek rastaya cı marê binuşê zaf kêfê mado bêro.

PIYA

Necmettin Büyükkaya: - Kalo, ma na fin bahsê Qerexan'i bikerê. Marê veri veri persê kalikandê ma, pirikandê ma bik. Ew ma kêrayê, ma kotira ameyê? Hema to seni zana... Hêdi hêdi... Mado jef fun vunderê, xorê sohbet bikerê...



Şehidê girdandê xelqê mara
NECMETTİN BÜYÜKKAYA

Xelilê Nofeli: - Vanê kalikê kalikandê mi, peyniya cı Suwar'biyo. Ez nêzana, Suwar'i dima diha çiçiyoy? Suwar u Demen'iya brayê pêyê. Demen Kêwan'i, Suwar'i mayê.

- Ey nê kotira ameyê?

- Welatê corira ameyê.

- Dersim'ra ameyê?

- Kista emnira... Lajê Kor Hıscyn Paşa'y ame, mi di, cy va ma kısta Bingol'ra ameyê. Ey vatê "Neka hewna ma hetekdi ji vanê Demenan, Suwaran."

- Kalo, no Demen u Suwar brayê pêyê... Zek ez zana, hebê vanê nê 'eşireta Şêx Hesenan'ayê. Na 'eşiret ji neka Dersim'di roşena. 'Eşiretina esta, namey ci Hesen'i. Ê Hesen'i ji wija 'eşiretênda girda, êyê Kürmancı qıseykenê. Ma Dimliyê. Qandê coya zek vanê, ma 'eşirda Şêx Hesenanê. Ê ji neka Dersim'di roşenê. 'Ecêb winiyo?

- Na mı aşnawita. Suwar u Demen'iya brayê pêbi wu welatê corira ameyê. Vanê o lajê Kor Hiscyn Paşa'y, wexto kî Şêx Sîhid'ina, fermanê ninan nêvîjiya, o bî mafkum. Inan pêro zeftkerdi, kıştî, idamkerdi... Ame key Remzi Paşa'y. Ame... Ey qalkerde, bela şîma ma fietedî dela. Vatê ma fietekdi Demenan estê, Hesenan u Suwaran estê. Dêmax piyê Demen u Hesen'i anci Hesen'biyo. To fahm kerd?

- *Nê sifte ameyê koti? Ameyê Soyreg, te-piya kotidî cabiyê? Çend sey ser esto 'ecêba? Wextê kamci padîşaydo?*

- Vanê, wexto kî ameyê, şiyê Kevcal'dî ronîştî. Kevcal'ra werîştê, ameyê Qerexan'îdo xîrabe. Dêmax brayo jew Kevcal'dî ronîştî. No wextê Heci Osman'îyo. Heci Osman veri vist u panc dewî emirdê inan bindîbî. Qetîne'dî Hîsê Ayîban, o jî mêribî. Heci Osman Kevcal'dîbî. De nê Qetînji ameyê çiyê Kevcal'î tûrîtê, tarîş marîşê cî berdê, xîrxîzey kerdê. Taxîmdaşê pê biyê. Çarwayê Qetînjiyan yenê, kewnê 'erdê Kevcal'î, koya çerenê. Nê Qetînji ameyê çiyê Kevcal'î tûrîtê. Ninan tarîşê xo ardê dew, çorşmey dew pawîtê. Heci Osman'î vatê "Çorşmey dew bîpawê!" Hewna hec nêşîbî, cîrê vatê "Osman Axa". Hîsê Ayîban ew dî peyana Qetîne'ra werzenê, vanê "Mado şîm Kevcal, keydê Osman Axa'y." Şînê... De nê jî çorşmey dew pawenê... O vano, "Ëyê çorşmey dew pawenê." No durira veng sano, vano, "Kerwa Osman, kerwa Osman!... Mayê yenê hal..." Kalîkê nê emîni Hêşê 'Eys, o wu nê Uzeyrana jewêna neqêbo kî odo bêro ravêro, wujay pawenê. Seni kî yenê çatmişê ina benê, a küwenê cî. Küwenê cî... Hîsê Ayîban kışt. Hîs Kışt... Qetîni bolo... A şew dew kerd xîrabê, Kevcal kerd xîrabê. Mal malê xo wu çiyê xo

remna. Remay, ew amey Qerexan'îdo xîrabe.

- *Qerexan'îdo xîrabe dî wexta kamî estîbî?*

- Kêwan tedebî, Demenan tedebî... Amey wîja. Dew bî xîrabê. Nê Kürdî neka vajiyenê... Kürdî fîqarebiyo vanê... Hüni Kürdî tenya xîraba miyandî mendîbî. Xeber deyê Qetîni, gaziya Qetîni amê, kes çîniyo. O Kürdo wîja dew miyando. Hema jêwerî fek na Kürd'îya, Kürd kışt. Ew banê Kevcal'î adîr kerdî, banî veşnay pa. Banî veşnay. Vanê hükmât veri Mahden'dî ronîştê. Heci Osman şî, Mahden'dî gere kerd. Va, "Qetînjiyan axay ma kıştî, dewa ma veşnaya." Hükmât werzayna Qetîni ser. Hükmât ame banê Kevcal'î keşkerdi. Va, "Hendayê zerar dayo pîro." Ard, Kürd u Hîs'îya kerdî pê ver, 'eşarîkî va, "Nê pê ver" u va "Osman Axa'y henday zerar kerdî, şîmado biyarê bîdî." De na fîn axa wu extiyarê Qetîni amey, Heci Osman'îra reca kerdî. Jewerî vatê... Pereyê veri... "Axa pancas qûrîş..." Jewerî vatê "Tîdo se qûrîş bîdê xatîrdê mî!" Vanê brayê Hîs'î, ame berma, va, "Erê!... Kürd kerdî Hîs'î vero, no marê heqareto. Nîka extiyarê dewanê bermenê, şînê Osman Axa'yra reca kenê, jew vano se kaxît tîdê bîdê xatîrdê mî, jew vano hendayê mara megî." Mend, nê amey Qerexan'îdo xîrabe. Nê Şeman Qetînjiandî şî amey. Ê jî Qerexanîjiyê, nê pêro piya remayê. Torê vaji, nê Şeman yenê axay Qetînji, Qetînjiyê vanê kî, "Ma yenê xorê fîna Kevcal'î kenê şen. Ma fîna yenê Kevcal, dewda xo, şîma marê çiyê nêvazê." Axay Qetînji va "Wa peyeydê ma şîmadî bêro, jewêdo belî key Heci Osman'îra bîkîşî, ek şîma bêrê dew. Şîma madî embazey kenê." Şeman va, "E, mayê yenê Kevcal'î kenê şen. Ew mado şîmadî bîm u jêwerê inan

nikîşê." Şeman key xo girot, berdi Kewcal. Wijara kewti Qetûnijan ver u peyeyê-dê Qetûnijan girot u amey Qerexan'îdo xirabe. Amey, Wis kışt. Wis, kalikê Ahmedê Şekerli'yo. Ap Hiso rahmeti brayê kalikê ma Mîstfa'yî. Dedê cî ninan kışt. Şî keydê deddê xo ser. Ceniya cî vanê dîdîbi. Niyaja xo girot, şî keyî ser.

- Kam şî keyî ser?

- Piyê Ap Sefer'i Ap His şî keyî ser. Wis belê çîbi. Wexta kî Wis kışıya, lajê cî cener pîzedîbi. Bahdo kî, Ellay da, namey cî "Wis" rona, "Wiso Qij" na pa.

- *Tî wazenê, etiyadî, nê kalikanê ma, kaliko verêno kî tî zanê, eyra tepiya anci xora tepêş, piyê to, kalikê to, wîni fieta kî tî zanê...*

- Bew neka Qoç 'Eli piyê toyo. Ez Xelîl, didî. Ew Mehmed piyê mîno. Mîstfa piyê Mehmed'îyo. Ew 'Eli jî piyê Mîstfa'yo. Piyê 'Eli Hîsey'n'î. Piyê Hîsey'n'î Hesen'î. Cîrê vanê Dayım Hesen. Piyê Hesen'î vanê Suwar'î. Dayım Hesen piyê Mîla Hîsey'n'îyo. Vanê Mîla Hîsey'n'î na hewt brarîbî. Vanê braran vatê "Qe rojê ma bîmirê, sardo bêro vajo 'Hîsey'n tî weşbê!'" Vanê emîrdê Ella'ya ê hewt hîemin brarê bîni merdî. No brayo qijbî, o mend. Neyra jî bî hewt teney.

- *Nê hewt teney kamî, tî inan nêzanê?*

- E, zana. Jew kalikê ma 'Eli'yo, yanê piyê Mîstfa'yo. Jew Heci İbrayım... Nê İbrayım'îra neka key Hec Xıdırın estê. Jewna Heci Osman. Eyra jî Lobtî na yanê. Jawna Wis, xora eyra jî Ehmêdê Şekerli na estê. Jewna Mehmed, nê key Mîla Ayıb'î nanê. Jewna jî kalikê nê Mîla

Çuç'î nano. Namey kalikê Çuç'î na Sefer'îbî. Nê bî şêş. Jewna jî Hîes, Hîesê 'Eys'îbî, yanê key Hîesenan. Nê şêşê ver-nin marêrayê, Hîesê 'Eys marêrrayo. Ma-ya Hîesê 'Eys jî Uzeyranraya.

- *Peki, na maya bin kêraya... Nê şêşîndê binan...*

- Will ez ay nêzana. Vanê Dindarija. Ap Sêxo'y vatê key Hac Ayıb'îdê Dindar'ra-ya... Mîla Hîsey'n jewêdo wende bî.

- *Nê hewt brayanra to va kamci kalikê mayo?*

- Kalikê ma 'Eli'yo. 'Eli'ra jî Mîstfa, Hîsey'n... Mîstfa kalikê mayo. Hîsey'n'îra jî Ap Sefer u brardê xo Rem'îya... Rem kı-şîya. Hurg brarî dî lajê cî, hîrê keyney cî bî. Keynanê xo danê Xal Osan. Kalikê Xal Osan mara niyê. Ê Modanijiyê, key Nasar'ayê. Ma wu ina ceniya biyê merdîmê pê.

- *Peki kalo, nê Mirxasîjî, Şîlanîjî, Modanîjî, îlaqey ninan kıştî pêranra bî Demur u Suwar'îya esto ya çîniyo?*

- Kıştî pêranra çîniyo. Hîemin ceni dayê pêzewmbîni, pêro biyê merdîmê pê.

- *Wexta kî, 'esir corra ama, nê jî a 'esir miyandı nêbî?*

- Nêzana, miyandı bî, nêbî... Vanê hewna Qerexan'î xirabe'dî Rezê Keçeli, nê 'Elan-dê Birdêveraniyo. Gêwa ardî nê Abijanê Pañnokê. Nê pêro Qerexan'î xirabera biyê axme.

- *No Qerexano Xirabe kê veşna wexta, wexta nê wîna bî vilay?*

- Xo bi xo piya kuway, xo bi xo jewmbi-na kiş. Pêro remay, dewra bi vilay. Qerexan bi xirabe.

- *To va Mustfa'ya dı laji bi...*

- E, Mıstfa'ya dı laji, Hıseyn'ıra dı laji bi. 'Ema mı ju Zerif'bi, ju Ej'bi, ju Zeyn'bi. Zerif maya Xal Paşa'ybi. Na fin Ej maya 'Ebas'ê rahmeti, keynay xo ji maya Hec Ahmed'iya. Maya Hec Ahmed'i 'emkeynay mına. Ej pêrdê 'Ebas'i Kem'i fietekbiya. Rem kışiya, Ap Sefer'i na girot. Diha cıra qeçeki nêbi. Zeyn saedbi, maya Şukri'bi. Şukri brarzay pirıkda mayo. Nina piya berdeley kerdbi. Namey wırdın ji Xec'bi. Waya kalıkde ma Sim'i fietbi. Waya Sim'i ji kalıkde ma fietbi. Yanê pirıka ma ji Xal Osanraya. Bafidê coy ji Zerif u marda 'Evdo'ya kerdi berdeley pê. Maya mı Hec Xıdıraraya wu namey cı İm'bi. Maya mı keynay kalıkde Hec Ahmed'ibi. Maya mı bol xasekbi. Maya mı fiend xasekbi, ma wu pêrdê marda mı maya mı ramotbi şari ew xala mı dêbi cı. Ez êganê Hec Xıdırana...

- *Marê vanê keyNofelan...*

- Nofel dedê mınno. Jew dedê mı bi. Piyê mı Mehmed kı nêweşınra merd, ez qeçekbiya. Wexta ma no Qerexan'dı ronıştê. Piyê mı merd, maya mı dedê mı Nofel'i girot. Pêrdê mıra ez tenya biya. Ayra ji di-rê qeçeki bi, a ji merd. Ayra ji çiyê nêmend. Bafidê coy Keloşk'ra Ap Nofel'i juwê ard. A 'Emayıbanra keynay Uzeyr'ibi. Ayra ji di qeçeki, lazek u keynekê bi. Apoyo rahmeti kışiya. Ma Geboz'ra weriştı. Ma a-meym Arreş.

- *No kışyayışê Ap Nofel'i qandê çiçiyabi?*

- Ma dewdı da Pêro. Sıftaya cı kışata wına ma kavireki... Nê Heyd'i na, 'ema ma Zerif nêmerd, no Heyd'ê Şeman Şilan'dıbi. Wexta ina na maya Mehmed u Bekir'iya El ard. El keynay Heyd'ibi. Heyd'i key xo ard Qerexan, herunda banandê Qoç 'Eli nandı banê xo viraştı. Apo rahmeti ji xılqê cı tengbı wu peyeyêdo bol quvvetlibi. Heyd'i na bolibi, nê ji di-rê merdımibi. Wıja piya bı siyana da pêro... Nê hevgelê pêbi. Apo rahmeti qedê ina nêbi, ame u-fing keyera girot. Heta şı, Paşa wu Bekir'iya da kışta Heyd'i nan u serey ninan siki. Apo vano "Heq neheq Heyd'ıdo dewra barkero!" Ninan ji Heyd dewra barkerdış nêda. Vıstewrey Mıla 'Eli'nanbi, qandê coy ina nêwastê Heyd dewra barkero. Apoyê rahmeti nay sera dewra barkerdı, şı Qerexano Xirabe... Wexta kı dezayê pêrdê mı kışiya, piyê mı inana nêşı. Dezayê pêrdê mı Ap Rem 'Elan kıştı. Ap şefer'i na dewra şı, Ap Nofel piyê inana nêşı. Piyê mı brayo pilbi. Nê Hesenan kewti pêrdê mıra dım... Pêrê mı vatê "La hena mekerê, la Hesen şıma merdımê mayê, ek wazenê wa mıxtarin şımarêbo, şıma seni vanê wa zey şımayabo!.." (.....)

PİYA'YI

Zazaların
bulunduğu
her yere,
Zazalarla
ilgilenen
herkese

ULAŞTIR!

HASAN PADİŞAH KANUNLARI

-Geçen sayının devamı-

Ve yukarı cânıpten gelen murdebârın ki tutya yüküdür her yükünden üç yüz karaca akça ve Horasanî yükünden yüz elli karaca akça ve lök yükünden altı yüz karaca akça ve ku(ri)zi kulağı (۴۷) yükünden üç yüz karaca akça ve birhuşt(k) (۴۶) yükünden iki yüz karaca akça alınur imiş. Ve çivîdün her kellesinden üç yüz karaca akça alınur imiş ubür etse. Ve ak sakız yükünden seksen karaca akça ve kasrı (۴) yükünden yüz elli karaca akça bunlar dahi ubürdadır. Ve pûtâd yükünden üç yüz karaca akça ve esir tâifesinden her neferden yüz elli karaca akça bunlar dahi ubürdadır bacc taalluktur. Ve esir tâifeden satılsa her neferde yüz elli karaca akça bacc alurlar imiş. İncüden ve miskten kırk miskal-den bir miskal alurlar imiş ve yukarı cânıpten gelen miskali ve meli (?) (۴۰) gibi ve sâyır akmîşe şehirde satılsa tamgalayup ve Rum vilayetinden gelen akmîşe her ne alur ise olsun sof ve tafta ve çuka ve vale (۴۱) ve bunlara nisbet nekîm vardır yüzde beş alırlar imiş. Ve dikilmiş kaftandan ve dikilmiş çukadan ve amel olmuş ibrişimden nispete alınmaz imiş. Ve sof satılsa tamgalayıp avarasından (۴۲) altışar akça.

Ve Trabzon'dan gelen keten şerh satılsa her topundan on karaca akça alırlar imiş her ne tâlfe alursa olsun. Ve Trabzon'dan keten elbise yüzde yüz elli karaca akça alırlar imiş.

Ve Rum'dan gelen bakır mamul olsa ve kulaydan ve şekerden ve sağrıdan ve göniden ve bulgariden ve bıçaktan ve sâyır dahi hurdavâtın bu zikrolunan nesnelere şehir-i Erzincan'da satılsa yüzde beş tamga alınur imiş. Ve sükker yükünden beş yüz karaca akça alırlar imiş. Ve kalay (۴۳) ve sof yükünden dahi üç yüz karaca akça alırlar imiş. Ve sağrı yükünden dört yüz karaca akça ve bulgari yükünden iki yüz karaca akça ve bıçak yükünden üç yüz karaca akça ve bakır yükünden yüz doksan sekiz karaca akça alırlar imiş. Doksan akçası *bâc-ı bûzûrk* ve seksen dört akçası *tamga-ı sıyah* ve on sekiz karaca akçası Tercan'da Vartek kal'asının bacıdır. Ve mürdesenk yükü geçip gelse her yükte altmış karaca akça alırlar imiş.

Ve Erzincan kavminden harîr getirse batmanda iki karaca akça alırlar imiş. Ve Urum (۴۴) kumaşı getirselere batmanda yigirmi beş karaca akça alırlar imiş. Ve bu zikrolunan akmîşeler kısmından ve mürdebâr kısmından pirinç ve sabun ve hinnâ ve bunlar gibi şehirde satılsa yüz karaca akçadan beş karaca akça alırlar imiş. Ve eğer at pazarında at satılsa alandan on sekiz karaca akça alırlar imiş. Ve satandan on iki karaca akça alırlar imiş. Ve katır dahi bunun gibidir. Ve himar bunların nisfidir.

Ve eğer *kasabhanede* koyun satılsa her koyun başına dört karaca akça alırlar imiş. Ve eğer susığı satılsa otuz karaca akça alırlar imiş. Ve eğer sığır satılsa on beş karaca akça alırlar imiş.

Ve Kuzay gecede (65) penbe hâsılından yetmiş batman penbe alurlar imiş ve güncy gecede (66) mevzi-i راصع dan tâ bunda varınca ne kadar mevzi vaki olsa bir cüllâh (67) kuyusundan altışar karaca akça alırlar imiş. Ve yığirmi arşun bezden dört karaca akça alurlar imiş. Ve yığirmi arşun alacadan altı karaca akça alırlar imiş. Ve yığirmi arşun alacadan altı karaca akça alırlar imiş. Ve nefsi-Erzincan'da eğer penbe yükü ve eğer bez yükü ve eğer hamir yükü geçip gitse otuz altışar karaca akça alırlar imiş. Ve şehirlü cemaati bezl yapsa ya hamri gayri cânibe iletse yükte altışar karaca akça alurlar imiş. Ve şehre getürse otuz altışar karaca akça alırlar imiş. Ve Terâkime tâifesi Urum'dan akmişe getürse batmanda yığirmi sekiz karaca akça *bac-ı büzürk* alurlar imiş. Ve dört karaca akça *tamga-i siyah* alurlar imiş. Ve bir karaca akça hakk-ul-kalem ve bir karaca akça *kabızâne* alurlar imiş.

*

1. Tafsii-i kanunname-i livâi Harput ber müceb-i kanun-i Osmanî mahsulât-ı kurâ ma'a şehir. Ve bac ve tamga ve sâyir cihathâ ki der şehir-i mezkûre est ber muceb-i kanun-ı Hasan padişah nihade şüde be-ma'rifet-i Mir-i mirân ve be-Kadı-l Âmid be-ihliyâr-ı reayay-ı vilayet-i mezbure (68).

2. Evvel kurâda vâkl olan reâya ki müslümanlardür anunkim çifti ola her çift başına *resmi çift* diyü ellışer Osman akçaların alalar. Ve onların kim çifti olmaya veya bir hanede tekrar müzevveç ola anlardan dahl on ikışer akça *resm-i bennâk* alalar. Ve bunlardan ziraat ider kimesne olsa ziraatine göre hisab idüp her iki dönümünü bir akça alalar. Ve anlar kim mücerred olalar atalarına hidmet ider olmayup ki alâ-hide (69) kendi öz kârlarında olalar onların gibiden altışar akça *resm-i caba bennâk* alalar.

Ve keferetâifesinden bu zikrolan rûsumiyyat alınmayıp hemen her haraç-güzâr nefer başına yığirmi beşer akça *ispence* alalar.

Bu zikrolan hususların alınmasının mevsimi evvel bahar evâil-i mart'tadır andan mukaddem almiyalar.

3. Ve ziraatlerinden eğer müslüman ve ger keferedir *humüs* üzere alalar. Amma müslümanların penbelerinden ve bostanından ve bağ ve meyvelerinden *vedide bir* alalar ve girü keferesinden *humüs* üzere alalar.

4. Ve *resm-i arûsiyye* her arûslyyeden altmış akça alalar ol kim kız oğlan ola nikâhi ne yerde vaki olursa atası ne yerde mukayyed ise anda alalar. Amma dul avret her ne yerde nikâh olsa anda alalar.

5. Ve *resm-i aysel* hâsil olan baldan oşür üzere alalar.

6. Ve *resm-i âsiyâb* her birine ayda beş akça hisap idüp alalar ki yıllığı altmış akça olur.

7. Ve âdet-i aġnâm her iki koyuna bir akça alalar ve *resm-i yaylak* her yaylakçı olan kimesnelerden ki çehar-pâsı { 70 } ola.

8. Ve cerâyim-l hayvanât için dahi ya at veya siġir ekine ġrip ziyânlık eylesse her siġir veya at başına beşer akça cürmün alalar. Ve beşer aġaç dahl uralar ziyânlık iden hayvanat sahibine. Ve ziyânlığın dahi ödeteler. Ve bu husus-

ta maktu akça almıyalar.

9. Ve tamga hususu dahi *kanun-ı kadim üzere* bac harir gelse ipeği batmana urup dahi her menn-i Harpurdide ki bin sekiz yüz dirhem olur doksan karaca akça *bac* alırlar imiş ki hisapta otuz üç Osmanî akçası olur. Ve batmanında dörder akça *tamga-yi siyah* için dahi alırlar imiş.

10. Ve *diyâr-ı Rum*'dan pastav ile cuka gelse anı dahl vezne urup her mende kırk beşer karaca akça *bac* alırlar imiş ki on beş Osman akçası olur.

11. Ve *kara tamga* didükleri dahi her metôdan ki şehre gelip satılsa her neden olursa *yüzde beş tamga* alınır imiş.

Ve gecip gider olsa keten yükünden bir Şamî Eşrefi alırlar imiş ki kırk Osman akçası olur. Ve sâyir bez kısmından gecip gitse bir altun alırlar imiş. Ve bunlardan eğer hinnâ ve ger sabun ve ger demürdür ve bunlara nisbet nekim vardır ubûr itse her yükü neyse nim batmanının kıymeti *bac* alınır imiş.

12. Ve şehre gelip boğazlanan koyundan beş karaca akça alırlar imiş ki hisapta bir buçuk Osman akçası olur. Ve siğir boğazlansa on iki karaca akça alırlar imiş her baştan ki dört Osman akçası olur.

13. Ve *arasa*'ya gelen gallevâtdan ki Harpurt müddünden sekiz İstanbul kilesidir bir çaryek-i İstanbulî alırlar imiş. Ve mazu yükünden yığirmide iki alırlar imiş birin *arasa*'da ve birin *tamga-yi siyahta*. Ve tuzdan yığirmide bir *arasacı* alırlar imiş.

14. Ve *debbâğhane* için dahi her posttan birer mikdar cüz'î nesne alırlar imiş.

15. Ve *kirişhane* için dahi şehirde boğazlanan koyunun ve kecinin bağırsağın alıp *kiriş* iderler imiş amma dükkânının icâresi vakf imiş evvel vakfa kaydoluptur.

16. Ve Ebû-Tâhîr'den gelen yaş üzüm yükünden her yüküne iki karaca akça *tamga* alınmış. Şehr-i Harpurt üzümü satılsa nesne alınmaz imiş. Ve sobzevât tan dahi bir mikdar nesne alırlar imiş olgeidüğü üzere.

17. Ve penbe ve iplik bazara gelip satılsa her nügisinden rub karaca akça *tamga* alınır imiş ki altı nügiye bir Osmanî düşer. Ve dokunup bazara satılmağa gelen penbe bezinden her topu ki yığirmi arşundur *tamga* idüp dahl bir Hasan peşi alınır imiş ki iki Osman akçası olur. Ve *Trabzon keteni* gelip satılsa ondan yüzde beş alınmaz imiş hemen her topunda iki buçuk Osman akçası alınır imiş.

18. Ve nefis-i şehirde dokunan çeharkezi kuşağı (71) dahi *tamgalayıp* rub karaca akça *tamga* alırlar imiş.

Ve *mumhane* için dahi âmil olan ham mumu alıp düzedip (72) birin bir.. (73) satar imiş.

19. Ve *ihtisâb* hususu dahl balda ve yağda ve kuru üzümde ve sâyir buna nisbet hususta yüzde iki nügi alınır imiş. Ve *bakkal dükkânlarından* dahl ayda birer akça alırlar imiş. Ve *etmekci* ve *aşçıdan* dahi ayda haline göre üçer dörder akça alırlar imiş. Ve bunlardan gayri eksüklerin bulsalar dirhem başına bir akça cürmün alırlar imiş.

Tafsîl-i kanunname-i İlvâ-i Çermik (74) ber muceb-ı kanun-ı *Hasan Padîşah*.

1. Evvel reaya kısmından anlar kim müslümanlardır bir çiftlik zemini olup ve hem ziraatine kadir ola her çift başına *resm-i çift* diyü beş tenge alınır imiş ki on Osman akçası olur. Alınmasının mevsimi dahi evâyl-ı mart'tadır evvel bahar.

Ve *resm-i şahnegi* diyü harman çağında her çift başına birer kile galle dahi alınır imiş ki nîm İstanbul kilesi olur.

Ve ziraatlerinden *yedide bir* alınır imiş.

Ve bağlarından her yüz divekten bir tenge ile bir sepet üzüm alırlar imiş ki tengeleri İki Osmanî akça olur. Anın dahi alınmasının mevsimi üzüm vaktindedir.

Ve bazı âbdâr (75) zeminlerinden ki bostan ve penbe ziraat olunur imiş *öşür* üzere alınır imiş.

Ve her haneden üçer gün *ırgadiyye* dahi alınır imiş. Her günü birer tenge ki İki Osman akçası olur. Anın dahi alınmasının mevsimi nisfı evvel bahar ekin vaktinde ve nisfı dahi orak çağındadır.

Ve girü her haneden iki part (76) otluk dahi alınır imiş ki altmış burma (77). Her partı İki Osman akçasından dört akça olur, bunun dahi alınmasının mevsimi çayır biçimi vaktinde, ol vakit alalar.

Ve girü her haneden ikişer yük odun dahi alınır imiş ki her yükü ikişer Osman akçasından dört akça olur. Bunun dahi alınmasının mevsimi son güz ayının âhırında.

2. Ve keferetâyifesinin dahi ziraatlerinden *hums* üzere alınır imiş. Ve âbdâr olan zeminlerden ki bostan ve penbe hâsıl... anlardan *öşür* üzere alınır imiş.

Ve bağlarından her yüz divekten İki Osman akçası alınır imiş.

Ve *resm-i ırgadiyye* her neferden on gün *ırgatlık* alınır imiş ki her ikişer Osmanîden yığirmi akça olur. Anın dahi alınmasının mevsimi müslümanlar gibi nisfı üzeredir. Ve girü her haneden üç yük odun dahi alınır imiş ki ikişer akçadan altı Osmanî akçası olur. Ve İki part otluk dahi alınır imiş her partı ikişer Osman akçasından dört akça olur. Bunların dahi alınmasının mevsimi müslümanlar virdüğü vakittedir ki yukarı zikroluptur.

Ve girü keferetâyifesinden her haneden üçer tavuk dahi alınır imiş ki her biri ikişer akçadan altı Osmanî olur. Bunun dahi alınmasının mevsimi harman vaktindedir.

Ve girü kâfir tâyifesinden yılda üçyüz tenge maktu alırlar imiş ki altı yüz Osmanî akçası olur ki her dört ayda yüz tenge alınır imiş. Amma şehir keferesinden imiş. Ve girü bunlardan otuz iki batman şire dahi maktu alırlar imiş.

3. Ve *resm-i mevâşi* (78) eğer müslüman ve ger keferedir her yunddan (79) ve dış himârdan ve inekten birer tenge alınır imiş ki İki Osmanî akçası olur. Ve kısır inekten nîm tenge alınır imiş ki bir Osmanî olur. Ve merâileri (80) dahi üç koyuna bir tenge alınır imiş ki İki Osman akçası olur.

Ve *resm-i asel* her petekten bir nûgi bal alırlar imiş ki nûgisi İki yüz dirhem olur.

Bunların alınmasının mevsimi eğer mevâşi ve ger merâidir ve ger *resm-i aselden* evâil-i mart'tadır.

Ve *resm-i arûsiyye* her arûsiyyeden bir davar alınır imiş.
Ve culhalarından yılda her birinden bir bez alınır imiş.
Keferesinden bu zikrolunan hususlar külliyyen mukarrer kılınıp deftere hâsıl kaydedildi.

Ve *resm-i âsiyabları* yoğ imiş girü nesne kaydolmadı.

4. Ve *tamga* hususunda dahi yük geclip gitse *nokta başı* diyü her yükten birer tenge alınır imiş ki iki Osmanî akça hesabıdır. Ve şehirde koyun boğazlansa her koyundan bir ve yarım tenge alınır imiş ki üç Osmanîdir. Ve sığır boğazlansa üç tenge alınır imiş ki altı Osmanîdir. Ve at ve katır ve himâr satılsa her baştan bir Şahrukî alınır imiş ki altı Osmanîdir. Ve sâyir nesne satılsa *tamga* alınmaz imiş. Bu zikrolunan hususlar külliyyen olduklu olduğu üzere mukarrer kılındı.

Defter-i yasahâ-i İlvâ-i Arabgir

1. Tafsil-i kanunname-i İlvâ-i Arabgir *ber-muceb-i kanun-ı kadim an ümerâ-i hod* (81).

2. Evvel kurâda vaki olan reyâdan anın kim çifti olup dahi bir çiftlik zemin işlemeğe kadir ola anlardan her çift başına yigirmi dört Osman akçası *resm-i çift* alınır imiş ki alınmasının mevsimi evvel bahar nevrüz'da imiş. Girü evvel üzere mukarrer kılındı.

3. Ve *şahnellik* diyü her müdd-i Arabgir'de ki dört İstanbul kilesidir bir çeyrek Arabgiri alınır imiş ki hisapta *otuz ikide bir* düşer. Bunun dahi alınmasının mevsimi harman vaktindedir. Girü evvel üzere kaydedildi.

4. Ve iki müdd-i Arabgiri galle alındığı yerde bir harar saman dahi alınır imiş ol ref olundu.

5. Ve harman çağında *düsturcek* (82) dirler imiş âlâca olan kurâdan ikişer baş koyun ve daha aşğarlak (83) kurâdan bir koyun alınır imiş.

6. Ve bağlarından dahi *bağ haracı* diyü nakit akçaya kesip beşte bir hesabı üzere alınır imiş. Bunun alınmasının mevsimi şire ve üzüm vaktindedir.

7. Ve *âdet-i aĝnâm* her koyun başına bir Osman akçası *resim* alınır imiş. Girü evvel üzere mukarrer kılındı. Bunun dahi alınmasının mevsimi evvel bahar nevrüz'dadır ol vakit alalar.

8. Ve *resm-i âsiyâb* yıl tamam dönen âsiyabdan ... Arabgir kilesiyle galle alınır imiş ki sekiz İstanbul kilesi olur. Nisfı buğday ve nisfı arpa imiş .

9. Ve Erâmine (84) tâyifesinden dahi her neferden üçer gün ırgatlık alınır imiş. İşledirler imiş. Bunun dahi alınmasının mevsimi nisfı bahar ekin vaktinde ve nisfı dahi orak vaktindedir.

10. Ve her petekten bir nüĝ-i Arapgiri bal alınır imiş, balı olan yerden.

11. Ve *resm-i mevâşi* her inek başına üçer Osmanî akçası alınır imiş. Bunun dahi alınmasının mevsimi nevrüz'dadır. Amma bazı kurâ dahi var imiş ki viregelmemişler. Anlar dahi müfredat-ı defterde mukayyettir.

12. Ve şehirde olan *çulha töyifesinden* dahi her birinden yılda yigirmi dörder Osman akçası alırlar imiş. Amma kurâdan alınmaz imiş. Bunun dahi alınmasının mevsimi nevruz'da imiş.

13. Bu zikrolan hususlar külliyyen girü olduğu üzere mukarrer kılındı.

14. Ve *bayramcek* (85) diyü şehirde olan kefere hanelerinden birer hane... alınır imiş. Ol husus dahi ref' oldu.

15. Ve vilayette dört beş pâre kurâ vardır ki ziraatlerinden nısıf virürler imiş. Ve resm-i çift alınmaz imiş. Ve tohum ve saban demirin beğlik cânibinden virürler imiş. Ve koyun hakkı ve bağ hakkı dahi virmezler imiş. Bu zikrolan kurâ ehalisinin ziraatleri dahi sâyir reaya gibi *hums* üzere olup ve rüsumları dahi anlar gibi kaydoldu. Gayrılar ne virürler ise bunlar dahi ol düstür vireler. Defteri cedide ol üzere kaydoldu. Ve besâtinden ve burçaktan *yedide bir* alına.

16. Ve *bac-ı tamga* hususu dahi ipek yükü olandan her yük başına ikişer Şamî Eşrefi alınır imiş ki kıymette kırkar akçadan seksen Osmanî akça olur. Ve keten yükünden ve ana nisbet yükden yigirmişer akça *bac* alınır imiş. Ve sabundan ve penbe yükünden geçip gitse her yükten üçer Osman akçası alınır imiş. Ve *ger* satılsa ikişer nügi penbe ve *ger* sabundur alınır imiş.

17. Ve şehirden davar boğazlansa her koyun başa üçer akça *tamga* alınır imiş.

18. Ve şehirde olan pabuccu ve başmakçı işlemek için... (86) kestikleri gönden her gön başına bir geyim gön alırlar imiş ki kıymette üç Osmanî akça olur imiş.

19. Ve şehirde olan ôşhâneleri dahi *amelde* (87) imiş. Ol husus ref' oldu.

20. Ve resm-i arûsiyye her tehhül eden kimesnelerden birer koyun alınır imiş.

Bu hususlar ki tekrir olundu ref olandan gayrı ber karar-ı sâbık mukarrer kılınıp defter-i cedide hasıl bağlandı.

-SON-

(57) قورات بری اولای

(58) شہر شہت (سیرخشله) (59) قاسی (60) مل - مله (61) صوف و تانله و چوله و واله (62) اواده مندین

(63) قلی (64) اودم

(65) قوزای کیچه (66) کوتای کیچه (67) جولاه (جلاه).

(68) تفصیل قانون نامه لواء خیرورت بر موجب قانون عثمانی محصولات لرا مع شهر و باج و تنقا و سایر جهاتبا که در شهر مذکورہ است بر موجب قانون حسن پادشاہ نجاہ شدہ بمعرفت میر میران و بہ قاضی امد باختیار و بجای ولایت مذکورہ.

Biryeccük Kanunu'nun başında da aynı şekilde aşağıdaki mukaddeme mevcuttur :

تفصیل قانون نامه لواء بریدجک مع ناحیہ جم نیم بر موجب قانون عثمانی باختیار اعالی ولایت مذکورہ بمعرفت میر میران و بہ قاضی امد محصولات همچون قید شدہ و باج تنقا بر موجب قانون حسن پادشاہ نجاہ شدہ (69) علاحدہ (علی حدہ)

(70) چهاربای

(71) چهارگزئی (72) دوزدوب (73) حاصیہ [?] (74) چیرماہ (75) آزار (76) پارت (77) بروس

(78) مویشی (79) یوند (80) مراعی (81) تفصیل قانون نامه لواء عربکیر بر موجب قانون لدم عن امراء شود

(82) دستورجک (83) اشغراق

(84) ارواشه (85) یوراجند (86) اکوب (87) بند.

Laukê Dersim'i

Arêdayox: **BRA**

Welat Welat

Vatox:

Bava Kudız

Welat welat
Welatê cêri persena
Welat geniso
Merkezê ma persena
Qızıl Kiliso
Vanê Qaj sefîlo bê kar bê iso
Sero murdi hepîste roniso
Kota Gol basiyê mî kesikê xo onto
Xeçlîx mî sero çîno
Heqo ju quruso
Hukmat rîndo
Çatan hepîso
Çike Waliyê mî
Çê Seferiya niso

Welat welat welatê cêri
Celbi marê birne
Yenê celbê Mazgêrdî
Murê kîncanê mî busiyê
Işê mî tedarekke
Sodiro ezo dest berzi etegê piri
Rew seri beka rew raceri bêri
Pir marê rakero çeverê xêri

Welato welato welato welato
Ule welato bile welato
Bêbextê Memê Ale Gulabi siyo
Îfade ma sero giran vato
Heq pê bizano qul pê bizano

Tede, de qar u de inato
Zalim inat meke
Înat persena bê inato
Na zalimi persena
Hetê hukmatide hem efkato
Zalim u heni bike
Heqî Qajî're se vato vato
Germo de germo, no amnano
Hepîs persena pirê kekano
Çimê ma çeverde perene
Kes marê koçike do niyano
Ez ke wayirê xora dilegu
Gor u gerezde malê sare cari kuyo
Bizê kozi tede nêmano

Koyê Germîko ne surgîni
Çewres çeye Xormeqîki
Ma ju çeyi sero dest esto jubîni
Tesela mî kewte
Mî dest est Kemerê Sultan Duzgîni

Çar tene ma este
Tede der birazayê zûbîni
Juyo ke neterseno
Ali onderê kalici qîlce topke cîni
Hepîs zora hepîsê (rumî) ju roci

Germo de germo, no amnano
Sultan ezo ceneka mîsavê to honde ne
bira
Sultan ezo veyvîka pee kela duya
Sultan ezo xorê dalkene na sere bona
Mîlakete mîra vano
Çîxa ke 'tî meterse ez to verdano ra

Hele feqir sefil xo bicame
 No hewarê jiyarano
 Sine Jele
 Werte Demenan u Heyderan'o
 Gola Boyere
 Werte nê koyano
 Duzgîn Bava koce sori
 Werte nê Kalan'o
 Ewliyayê Elçisimi
 Werte nê Tırkano
 Ewliyayê Buki
 Werte nê Sisan'o
 Sengule persena
 Sere recepıano
 Sayiye persena
 Sere nê Kosan'o
 Baxure persena
 Cayê Bolevan'o
 Bonê Teseniye
 Bonê Pir Bavan'o
 Çele zımıstaniye
 Xızır tede meymano
 Xızırê Duzke persena
 Xızırê Duzke wertê Lolan'o
 Xızırê pce Pırdê Suri
 Werte İsmayıl'an'o
 Vengan Duzgîn'de
 Werte Mircaycan'o
 Bonê ewliyayi
 Uçaxê kalıkan'o
 Ewliyayê Bonê Gole
 Ewliyayê Areyizan'o

Uçara reyna sime koye seri
 Mı seyde Usıv'ra va
 Lao no qeret qeretê uçaxano
 Zere sene u postu niyo
 Qeret qeretê uçaxano
 Ala bê so
 No Xızırê Koye Seri mıra se vano
 Seydê Usıvı sı takıt ame
 Destê brayê xode
 Binê çımura ze xoni niyadano

Çımno silve seyid tariye
 Werte Tacıkan'o
 Hewsê cêri
 Hewsê Sey sabunano
 Bonê Kal Ferati
 Wayirê Areyizan'o
 Kemerê Duzgıni
 Sıtarê dina u daro
 Hewsê dewe
 Hewsê dewa Kuresizan'o
 Düyare Muxendiye
 Düyare kano
 Xıtamê jiyarano
 Çike xode çê Sefer'i verano
 Tesela mı kewte
 Cêru amu çê Memê Ale Bese
 Mı va bızoto kano
 Mordemo bilano
 Hala mıra se vano
 E ke kılamunê pilo bınde tadano
 Cısn perskerd
 Cısnê ordişê qırançkano
 Naleti sero cı
 Cısnê xo cısnêde Xiristan'o
 Mı va ez ke wayirê xora dilegu
 Topê ware torano
 Az u neri ware tode nêmano.

Cani Cani

Vatox:

SİLÊMANO QIZ

Cani Cani
 Zaranca mı Cani
 Tı çana nê cani
 Erê u canika nê cani
 Fekê to qutiye
 Dındanê to mırçani

Çimê to siyayê
 Buriyê to qeytani
 Pîrnika to bariya
 Qeleta mîsurê Erzangan'i
 Suretê to vesene
 Sayê derê Gumusxan'i
 Gozega sere seni raxelesne
 Merexê mî girano
 Lewê pani
 Sêne to sis kenô
 Îpegê suka Van'i
 Lew to nêdana
 Bena wayirê derdê girani
 Lewê na domanu
 Qırım u qotuko
 Kuno wertê der u cirani
 Were royê mî royê mî
 To çura ez kerdu
 Wayirê derd u kulê girani
 Sairê mî derdê xo mîra vaje
 Oli kena pê bizani
 Derdê mî ao ke
 Gilê porê xuye zerdîra
 Tele cîrake, mîde
 Sileci sone qurvetiye
 Xore tey beri
 Merexe to saneno mî
 Teskera mî vejîna
 Beri sero, de biwani
 Koto dere Laz'u
 Gemiya Terebzani
 To adîr verdo zere mî
 Zere mîne nêçare domani
 Çîtur ke adîr verdane gemune çami
 Tede nêmaneno piçike darê terni
 Hurendiya mîde litero rusno
 Sefaret ke vera rûndeniya to ronene
 Nika vîlesiyaybîro qediyaybi

 Kota dere Laz'u
 Gemiya Terebzani
 Hîris u sest u ses qeydey to ser vati
 Defter gureto

Rûndeniya to ser kerdî temami
 Tî efkere qedayê cani
 Mî to seru qeydey kerdî temami
 Biya cîsna Mewran'i
 Qeyde klamanê mî nêzana
 Mî torê kerdê tami
 Sewgîliya
 Corde kerda hurendiya Îmami
 Koyî mî sera biye mîz u dumani
 Mî nêdiya tîja xanê jîbani
 Erê mî qedayê cani
 Mî nêdiye tîja xanê jîbani
 Sine verê denîzi
 Gemiya gîna ristîmî vînetâ
 Gemika nê Yunan'i
 Perso:
 Vanê, sukede sermîyano
 Rono e mîrcani
 Ez u tora bime çiçegê koyê Mîrcan'i
 Erê royê mî royê mî
 Derdê ma dî goyîlo
 Mevîno vergê çolê yavani
 Tîya tîya melema mî tîya
 Erê tîya tîya zaranca mî tîya
 Kemera mîyaniya
 Aqîla sariya
 Diyaxa zeriya
 Fîra zoniya
 Rostîya çîmiya
 Derheqo kande niya
 Tepiya dîna güzeliya
 Tî adîrê puliya
 Veyvîka hirê seriya
 Tepiya dîna güzeliya
 Xozîbê hardê padîsaybo
 Rîndiya to sero feteliya
 Xozîbê asmenê kewîbo
 Sentiya to xo bînde diya
 Sere sîrotu natade
 Xorê lewe nanu tîra

Lew mara mene
 Dewa ma seyîtana gereciya

Kotme tê virare
Dina Heqi ma sera kewiya
Çele zımıstaniyo
Ma vıranê fista jubinıra
Kotme tê virare
Sewa Heqi yena sona
Dina ma sera qewiya

Amune çê simake
Dosta mı çê de niya
Oli kena
Mı pers kerd
Yara mı kata siya
Va ke, cini siye jiyare
A o kelpê merde xora
Esqunê tora tey siya
A o kelpê merde xora
Esqunê tora, torê duwaciya tey siya
Sine quluko mereyin
Mı sera çerexiya
Were, sine quluko mereyin
Mı sero çerexiya
Quçika ke kose adırde
Kele xo pa bırna
Va, destê sosına mı nisto tora
Dındanê mınno jü sikiya, jü lewiya
Dılo dılo

Sine gere qadınıp tiya
Qadınıp goniya mı kuya
Va ke, lao
Ao ke raa ceniyura merdo
Goniya xo çiniya
Ero mı va
Qersunake ze goze
Sere fekê tıfangıra vindena
A merexe canê tuya
Va ke, ax
Kıtavo hirê pel biya rone
Hala goniya na lacekê sairi kuya
Kıtavo hirê pel biya rone
Hala goniya na lacekê sairi kuya
Kıtavo hirê pel na ro

Pelg be pelg teserde demıdiya
Mı dest berd termase ceve xo
Mecıdiyayê tede haziriya
Kara raşta
Kerd binê çonıra
Mı niyada ke binê lewura huya
Va ke, so cencê mı so
Goniya to, çeneka sariya
Veyvıka hirê sewiya
Leeqê can u cenciya ttiya
Mı zona
Mı va endi merdene murê çiniya
Dılo dılo

Qeydu ma seru vano
Qeda bıceri malo Sil'i
İntizarê sari mal u milko
Yê mınno to orxanê binê cılo

Usar nao ame ipega mı
Feteline tecir u celebkaşi
Heqi ju sosına nazluya
Sırotê to vesene
Saye dare
Mı qedayê cani
Alaturke suka Besiktas'i
Qesa peene mira vaje
Roo imane canê mı si
Mordem ke sare nanoro
Mevene cızıkane to
Tı vana nanoro werte ipegê xasi
To ez kerda dara Kerem'i
Xo biya Asli Xanım
Çena kesisi
Tabaxa semene oronce mıde
Cıra cıxare terepisi
Textike kemanê mıde
Lewe tode ronisi
Ça biya cisna Urış'i
Royê mı
Ça to dıma ez bıvesi
Xete mı çike
To dıma bıveşi...

Koçkiri Ayaklanması

(6 Mart - 17 Haziran 1921)

Koçkiri ayaklanmasının tarihimizde önemli bir yeri vardır. Biz sözkonusu ayaklanmayla ilgili değerlendirmemizi daha ileriki sayılarımızda sunacağız. Burada okuyucuya sunduğumuz yazıyı "Türk İstiklal Harbi" adlı kitabın VI. cildinden aldık (bkz. Türk İstiklal Harbi, VI ıncı Cilt, T.C. Genelkurmay Başkanlığı Resmi Yayınları Serisi No: 1, Ankara 1974, s. 259-281)... Gerek bölgenin etnik yapısı ve gerekse ayaklanma nedenleri konusunda yazıdaki görüşlerin hiçbirine katılmadığınızı öncelikle belirtmekte yarar görüyoruz. Yazıdaki düşünceler, tamamen TC'nin resmi görüşünü yansıtmaktadırlar. Okuyununun da dikkatini çekecektir; yazıyı okuyunca bölgede Zazaların varlığı konusunda bir an için insan kuşkuya düşüyor. Çünkü TC'nin resmi ideolojine uygun olarak bölgenin etnik yapılanmasında Türklükle Kürtlük arasında kardeşçe bir bölüşüme gidilmiş, böylece "Zazalık" ögesi uçup gitmiş... Böyle olmakla beraber okuyucu tarafından bilinmeyen birçok tarihsel olayı konu ediniyor olması bakımından biz yazıya bir değer verdik ve bu nedenle yayımlamakta bir sakınca görmedik.

PIYA

a) Bölge Hakkında Bilgi:

Türkçe konuşan ve Alevi olan Koçkiri aşireti büyük kısmıyla Hafik (Koçhisar), Zazara, İmranlı, Suşehri, Refahiye, Kemah, Divriği, Kangal, Ovacık, Kuruçay ilçele-

riyle Hamo, Zazara bucakları ve bunları çevreleyen 135 köyü kapsayan bir alana yayılmıştı.

Bu bölgenin içinde 16 köy vardı ki, bu köylerde yalnız Koçkiri aşiretine mensup olanlar oturmaktaydılar. Bununla beraber, bu alanın dışında da Koçkiri aşiretine mensup aileler vardı.

Koçkiri aşiretinin bulunduğu yerle dağıldığı civar bölgenin yüzölçümü toplamı yaklaşık 2000 kilometre kareyi kapsamaktaydı.

Bu bölgedeki nüfus mevcudu ise, yaklaşık 4000 civarındaydı. Bu 2000 kilometrekarelik alan, yalnız Kürtçe konuşanlarla meşkin değildi. Kuruçay kazasında birçok Türkçe konuşan köyler olduğu gibi, Zazara ilçesinde de Türkçe konuşanlar çoğunlukta idi. Diğer ilçe ve köylerde de durum böyledi.

Koçkiri aşireti de Kürtçe konuşmakla beraber hepsi Türkçe bilmekteydiler. Dikkati çeken bir husus da aşirete ait insanların oturdukları köyler ve kasabaların adları da Türkçe idi. Bu adlar çeşitli tarihlerde herhangi bir değişikliğe uğramış değillerdi. Osmanlı idaresinin buraya nüfuzundan önce kalmış olan adlardı. Üzerinde durulacak bir taraf da soyadları arasında, Erkek, Salur gibi Oğuz Türklerine ait isimlerin de bulunmasıydı.

Bu bölgede yol, okul gibi medenî vasıtalar olmadığından aşiret daha çok hayvancılıkla geçinirdi, tümü cahildi. Bu bakımdan da her türlü mücadele için eskiden beri silahlı vaziyette bulunurlardı. Aşiretin elinde 1500 kadar çeşitli cins silah vardı. Fakat silahını sırf nefsinin vahşi hayvanlardan veya taarruzlardan korumak için kullanırdı. Komşu kaza ve vilayetlerle de hemen hemen hiçbir bağlantısı yoktu. Kendi içerisinde yalnız yaşayan, uysal ve hükümete

bağlı bir aşiret idi.

Bölgenin toprağı verimli, suyu ve havası güzel, ormanları boldu. Bu sebepten de kendi kendine yeter bir durumları vardı. Giyeceklerini bile kendileri dokur, başka kumaş giymezlerdi.

Hükümetle olan ilişkilerini aşiret başkanları aracılığıyla yaptıklarından, halk hükümete bir türlü ısınamamış ve bu nedenle aşiret reislerinin halk üzerindeki etkisi daima büyük olmuştur.

Koçkırililer beş büyük kabileden meydana geliyordu:

- 1) İbolalar,
- 2) Zazalar,
- 3) Balular,
- 4) Kerteliler,
- 5) Sarular.

Bunların en kuvvetlisi İbolardı. Esasen ayaklanma olayının kıskırtıcıları ve düzenleyicileri de bunlardı. Başkanları, Padişah II. Abdülhamit tarafından kendisine, paşalık rütbesi verilmiş Mustafa Paşa'nın oğullarından Alişan ve Haydar Bey isminde iki kardeşti. Bu kardeşlerin hemen yanında kayınbabaları Hacı Rasim, amcaları Mahmut ve İzzet ve yine aşiret reislerinden Kelağa Oğullarından Koçkiri Aşiret Başkanı Mehmet İzzet, Hasan Askerî, Kâzım ve Alişir isimlerindeki kişiler vardı. Bunların hepsi Koçkiri aşiretini yöneten aşiret reisleri idi.

Aşiret reislerinden Haydar Bey, İmranlı bucağı (şimdi ilçe) müdürü idi. Bu aşiret reislerinden çoğu okumuş ve iyi yetişmiş kişilerdi.

Koçkiri aşireti bölgesine komşu olan Hozat (Dersim)'ta ise durum şöyle idi:

Hozat (Dersim); o zaman bir sancak (muta-

sarrıflık) olup, Nazımiye, Çemişkezek, Mazgirt, Ovacık (Pulur) adlarında dört ilçesi vardı. Fırat nehri ile çevrilmiş olan bölgenin ortasından geçen Munzur suyunun doğusundaki kısmına Doğu Dersim, batısındaki kısmına da Batı Dersim denirdi.

Batı Dersimliler kuzey ve güney olarak ikiye ayrılırlardı. Kuzeydeki Seydanlılar, güneydekiler Şeyh Hasanlılar ismiyle anılırdı. Devlete en çok başkaldıranlar Seydanlılardı. Şeyh Hasanlılar, daha itaatli idiler. Bu nedenle de hükümet ile ilişkilerini iyi olarak devam ettirmişlerdi. Tutumları ayrı olan bu gruplar hiçbir zaman iyi geçinemezlerdi. Tümü ile dağınuk bir şekilde yaşayan Dersimliler, Birinci Dünya Harbinde, silahlarıyla birliklerinden kaçmış hemşehrilerinin getirdikleri tüfeklerle ve tek tek pusuya düşürdükleri jandarma ve erlerden ele geçirdikleri silahlarla baştan aşağı donanmışlardı.

b) Koçkiri Aşiretinin Ayaklanma Hazırlıkları ve İlk Olaylar:

1920 yılı başlarında Paris Sulh konferansında Bağımsız Ermenistan ve Kürdistan tezlerini savunmak için Paris'te bulunan Ermeni Boğos Paşa ile Kürt Şerif Paşa, Kürdistan ve Ermenistan bağımsızlıkları üzerinde anlaşmışlar. Bu anlaşmadan sonra Kürt Teali ve Teavün Cemiyeti (Kürt yükselme ve Yardımlaşma Derneği) kuruldu.

Koçkiri aşiretinin başkanı ölü Mustafa Paşa'nın oğlu Haydar Bey, Mondros Mütarekesi sıralarında Kürt Teali ve Teavün Cemiyeti'ne yazılmış ve derneğin bir dalını, kendi başkanlığı altında İmranlı'da teşkil etmişti. Haydar Bey, bütün diğer aşiret reislerini de bu derneğe üye kaydetmişti. Bu dernek "Jepin" isminde bir gazete de çıkarmaya başladı. Bu gazetede Kürt bağımsızlı-

ğı hakkında yazılar yayınlanıyordu. Derneğin sekreterliği Musa oğlu Alişir'e verilmişti. Bu kimse derneğe gelen bütün Kürtlere gazeteyi okur, anlamını anlatırdı.

İmranlı'daki şubenin İstanbul'la olan ilişkileri, daha çok güvenilir kişilerin aracılığı ile yapılmaktaydı. Bunlara her türlü kolaylık ve maddi yardım yapılıyordu. Bunlar, İstanbul'da derneğin kurucularından ve eski senatörlerden Seyyit Abdulkadir Bey'i görüp ondan aldıkları mektupları gizli yerlerinde saklayarak İmranlı'ya getirmekteydiler.

İlk olaylarda, halkı kıskırtmada ön ayak olan Alişir'in rolü büyüktü. Koçkiri ayaklanmasında bu adam elebaşı durumunda ve pek çok kötülüklerin de başı olarak ileri atılmıştı.

Alişir, 1920 yılı ekim ayında etrafına 150 kadar cahil kimseyi toplayıp Kemah'ın köylerine saldırıya geçmiş ve yağmacılığa başlamıştı.

Kürt Teali ve Teavün Cemiyeti'nin başlarından ve Koçkiri aşiretinin reislerinden olan Haydar Bey, sonradan Divriği Kaymakamlığı'na atanmış; fakat oraya gitmeyip Tunceli (Dersim)'de ailesi ile birlikte yerleşmişti. Alişir'in yaptığı yağmacılık olayı üzerine Alişan ve Haydar Beyler güya bir gönüllü Koçkiri müfrezesi ile hükümet namına, ona karşı harekete geçtiler. Fakat gerçekte Alişir'i takip edip, olayı tatlıya bağlamışlardı. Durumun bu şekilde hallinden hükümet de memnundu. Çünkü, bu sıralarda ordu, cephe ile ve yer yer çıkan ayaklanmalarla, özellikle Çerkez Ethem ve Demirci Efe ayaklanmalarını bastırmakla meşguldü. Buraya hemen ayaklanmayı bastırarak kuvvet gönderecek durumda değildi.

Diğer taraftan, daha önce Yıldızeli ayaklanmasında parmağı olan ve eşkiyalıkla geçinen Zalim Çavuş oradan kaçıp bu böl-

geye gelmişti. Yanındaki 20-30 kişi ile bu bölgede çapulculuğa ve soygunculuğa başladı. Bu olaylar üzerine Sivas'ta henüz kurulmakta olan 6. Süvari Alayı Zara'ya geldi. Asıl birdeceği yer İmranlı idi. Fakat halaların birden bozması ve mevsimin kiş oluşu yüzünden Alay uzun müddet Zara'da beklemek zorunda kaldı. Nihayet ilk fırsatta, 14 şubat 1921'de, İmranlı'ya gelebildi. Bu alayın gelmesiyle, propaganda, milli kuvvetler aleyhine işlemeğe başladı. Türklerin Kürtleri yok edecekleri söylentileri bölgenin her tarafına yayıldı. Halbuki alayın görevi bu bölgedeki asker kaçaklarını toplamak ve Zalim Çavuş ile diğer yağmacıları yakalamaktı.

c) Ayaklanmanın Başlaması:

Zalim Çavuş'u yakalamak ve asker kaçaklarını toplamak görevi ile İmranlı'ya gelen 6. Süvari Alayı, önce kaymakam ile işbirliği halinde çalışmaya başladı. O tarihte İmranlı, Zara'ya bağlı idi. Zara kaymakamı, köylülere haber salarak bu eşkiyayı tutmalarını ve hükümete teslim etmelerini bildirdi. Köylülerin kendi köylerinde eşkiya bile olsa, bir adamı kendi elleriyle yakalayıp teslim etmeleri, geleneklerine aykırı olduğundan bu işi yapamayacaklarını, fakat köyden çıkar çıkmaz derhal gittiği yeri bildireceklerini söylediler. Bu sıkı tedbiri duyan Zalim Çavuş da af karşılığında teslim olacağını hükümete bildirdi. Kaymakam her iki öneriyi de reddetmek suretiyle bir hata işlemişti.

Bu arada 6. Süvari Alayı bu bölgedeki asker kaçaklarından 10-15 tanesini yakaladı. Bunları bir bölüğün muhafazasında 4 mart 1921 günü Zara'ya gitmek üzere yola çıkardı. Bölük yoluna devam ettiği bir sırada Kızıltepe Kör Rifat ve Karmanlı Nuri idaresindeki asiler, asker kaçaklarını, özellikle bunların arasında bulunan Delice köyünden Demir Ağa'nın oğlu Mahmut'u kur-

tarmak için bölüğe baskın yaptılar. Bölük, silahlı çarpışmada sayıca çok üstün durumda olan asiler karşısında hayvanlarını bırakarak asi çemberini yarmayı ve Zara'ya gelmeyi başardı.

Bu sınırlı başarısından cesaretlenen ve civarda Zalim Çavuş, Alişir gibi hükümete karşı olan asilerin bulunmasından faydalanan ve yapılagelen kötü propaganda etkisiyle şumaran Kör Rifat ve Karmanlı Nuri, 5 mart 1921 günü İmranlı'daki Süvari Alay Komutanına, "kasabadan derhal çıkarak Zara'ya gitmesi" haberini gönderdi. Korkutma niteliğinde olarak da, İmranlı'ya yakın Yazıfatı köyünü, etrafına topladığı 1000'e yakın avanesiyle işgal etti. Bu esnada Koçkiri aşiretinin başkanı Haydar Bey, hâlâ bucak müdürü olarak İmranlı'da bulunmakta idi. Kendisi başkaldıranların hareket tarzlarını ve yapacakları bütün işleri bildiği halde ses çıkarmamakta, belki de kendisinin hazırladığı planın uygulanmasını beklemekteydi.

6. Süvari Alay Komutanı, pek tabii bu ihtar aldırma. Fakat bir gün sonra 6 mart 1921 günü asiler, İmranlı'yı sardılar. Sabahattan itibaren kasabaya saldırıya başladılar. Güneş batıncaya kadar süren çarpışmada Alay Komutanı Binbaşı Halis şehit oldu. Erlerin cephaneleri tükendi. Asiler İmranlı'ya girdiler. Bu çarpışmada Alay Komutanından başka, Jandarma Takım Komutanı Müştak ve Alay'dan dört er daha şehit olmuş, bir hayli er de yaralanmıştı. Alay Emir Subayı Teğmen Rasim, Alay Katibi Rahmi, Ağırılık Komutanı Teğmen Mahmut Nedim, 1. Bölük Komutanı Yüzbaşı Ömer Lütfü, 2. Bölük Komutanı Yüzbaşı Mustafa, 2. Bölük Takım Komutanı Asteymen Necati ile Alayın mevcut kalan 90 eri de esir oldular.

135 hayvan, 118 eyer takımı, 203 tüfek, 2 ağır makineli tüfek asilerin eline geçti. Bu suretle yeni kurulmakta olan 6. Süvari

Alayı, artık ordu kuruluşundan çıkmış oluyordu.

Bu olayda İmranlı Bucak Müdürü ve Koçkiri Aşiret Reisi Haydar Bey görevi başına gelmeyerek evinde oturmuş ve el altından başkaldıranlara gerekli yönergeleri de vermeyi unutmamıştı. Asiler İmranlı'yı tamamen işgal ettikten sonra Haydar Bey meydana çıktı. Esir edilen subay ve memurları güya korumak bahanesiyle kendi konağına götürüp misafir etti. Gerçek sebep ise, bunları gerektiğinde hükümete karşı rehine olarak elinde bulundurmak istemesiydi. Çünkü, Tunceli'de bulunan Alişan'a arkadaşları Mithat aracılığı ile yazdığı bir mektupta: " Her kabilede 50 kişinin Koçkiri'ye yardıma gelmesini" bildirmişti. Alişan'ın bu mektuba verdiği cevap, hükümet tarafından ele geçirilince, sorunun iç yüzü ve bu adamın hainane amacı açık olarak belli olmuştu. Nitekim Alişan bu mektup üzerine, Hozat (Dersim)'tan topladığı 500'den fazla aşiret mensubu ile Fırat'ı geçti ve Kuruçay üzerinden İmranlı'ya yardıma geldi. Geçtikleri yollardan silahsız bütün Türk köylerini yağma etmişler, halkını öldürmüşlerdi. İmranlı ayaklanmasına katılan Kürt köylerinin bulunduğu bölge, Zara kuzey doğusundaki Köseadağı, İmranlı kuzeyinde Kızıldağ, Çengellidağ bölgesiydi.

d) Ayaklanmanın Anlaşma Yoluyla Önlenmesi İçin Yapılan Girişimler:

İlk girişimi, bu bölgenin idari bakımdan bağlı olduğu Sivas vilayeti yaptı. Vali tarafından bölgenin ileri gelen şahıslarına ve din adamlarına telgraflar çekildi ve İmranlı bölgesi aşiretlerinin uyarılması rica edildi. Hozat (Dersim) aşiret başkanları ve şeyhleri verdikleri cevapta: "Ordu bir süreden beri bölgemizde Müslümanların ve Müslüman olmayanların sayıları hakkında

soruşturma yapmaktadır. Bu bilginin elde edilmesi, hükümetin belki de, Kürtleri vurup yoketmek niyetinde olduğu anlamına alındığından, nefis savunması yasaya uygun olduğuna göre, Koçkiri aşiretinin hareket tarzı da doğrudur." denmekte idi.

Cevabı alan vilayet ikinci bir yol olarak, bizzat bu aşiretlere etki yapacak kudrette birisini bölgeye göndermek işini ele aldı. Bu amaçla gereksiz kan akıtılmasını önlemek ve böyle nazik bir zamanda başkaldırmanın önüne geçmek için asilerin çok saygı duydukları eski Damıstay üyelerinden Şefik Bey'i Zara'ya gönderdi. Bu zat, asilerin elebaşlarıyla temaslara yaptı.

Bu temaslara başlangıçta olumlu gibi göründüyse de, sonradan asilerin bunu fırsat bilerek zaman kazanmak istedikleri anlaşıldı. Bu girişim de bir sonuç vermedi.

Bunu üzerine 10 mart 1921 günü, Vekiller Heyeti kararıyla Elazığ vilayetiyle Erzincan sancağı ve Sivas vilayetinin Divriği ve Zara kasabaları için sıkıyönetim ilan edildi.

e) Ayaklanmayı Bastırma Düşünceleri:

Uyarmalar ve buna benzer diğer tedbirlerle bu işin önlenemeyeceğini anlayan Genelkurmay Başkanlığı, ilk fikir olarak Merkez Ordusu Komutanlığına bir şifre ile bildirdiği görüşünde: " Özellikle İmranlı olayının yeni ve önemli bir başkaldırmanın başlangıcı olmak durumunu gösterdiğini, yeni kurulan Süvari Tümeninin ayaklanma için ne dereceye kadar etkili olacağını kestirilemeyeceğini, bastırma işi için parça parça gönderilecek kuvvetlerin uğrayacağı başarısızlıkların ise, hem isyancıların morallerini artıracığını, hem de bu işe katılmayan köylülerin de bunlara katılmasına yolaçağını, iç tehlikelerde tecrübe ve ba-

şarısı görülmüş olan 5. Kafkas Tümeninin ve Komutanı Yarbay Cemil Cahit'in kendi süvari birlikleri ve civarındaki birliklerden de faydalanarak bu göreve verilmesinin uygun olacağını" salık vermişti.

Fakat Yarbay Cemil Cahit, hastalığı dolayısıyla bu görevi kabul edemeyeceğini bildirmişti. Bunun üzerine 13 mart 1921'de Vekiller Heyeti kararıyla Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa, seferde ordu komutanı görev ve yetkisiyle Koçkiri aşireti ayaklanmasını basturmakla görevlendirildi.

Bu görevi alan Merkez Ordusu Komutanı bir gün sonra (14 mart 1921) bir bildirge yayınladı. Bi bildirgenin sonra da bastırma hareketi için 3 nisan 1921 günü:

Zara'da: 14. Süvari Tümenine,
Koçhisar'da: 13. Süvari Tugayına,
Kangal'da: 27. Süvari Tugayına,
Refahiye'de: Giresun Alayı Komutanına,
Erzincan Mevki Komutanlığı aracılığı ile de Kemah Müfrezesine, özet olarak aşağıdaki yönergeyi verdi:

"Harekatın şideti, ayaklanmanın tertipçi ve tahrikçisi olan ve halkı kıskırtan kişilere karşı yönelilecektir. Mal, can, ırz ve namusları hükümetin teminatı altında bulunduğu ve din farkı gözetilmeksizin bütün vatandaşların haklarının korunduğu halka duyurulacak ve inandırılmalarına çalışılacaktır. Bastırma hareketinin amacı vatandaşlar olamayıp, onları kandıran ve kıskırtan ve zararlarına sebep olanlardır." Bu hedefe varmak için harekate başlanmadan önce her birlik komutanı durumu bu suretle halka duyurarak, kanunlara uymaya çağırarak, arabozcu ve tahrikçilerin teslimini, yağma mallarının geri verilmesini isteyecektir. 48 saati geçmemek şartıyla verilecek olan sürenin bitiminde buna uymayanlar asi sayılacak, silah kuvvetiyle tepelenecektir. Bu sürenin başlangıcı, harekate ge-

çilmesi için tarafımdan verilecek olan emir tarihinin ertesi günü sabahı olacaktır.

Tahrikçi, karıştırıcı ve eşkiya reisi olanlar yakalandıkça tutuklu olarak ve kaçmalarına hiçbir şekilde meydan verilmeyerek Sivas Merkez Komutanlığına sevk ve teslim olunacaklardır. Bunlardan isyan ve eşkiyalıkta ayak direyenlerin mallarına el konulacak ve en yakın hükümet merkezine teslim ile evleri yıkılıp yıkılacaktır.

Ayaklanmada ve eşkiyalıkta direnenler tek kişiler olmayıp köy halkı oldukları takdirde bu işlem bütün köy için uygulanacaktır.

İsteyerek veya istemeyerek her ne şekilde olursa olsun, ayaklanma ve eşkiyalığa fiilen katılmış olanların silahları ve cephaneleri alınacak ve silahlarını gizledikleri anlaşılanlar Sivas'a sevk edileceklerdir. Kayıt olunan silahlar ve cephane en yakın askerlik şubesine teslim edilecektir.

Bastırma hareketi Koçkiri aşiretine ve bunlara katılmak üzere Tunceli'den gelmiş olan asilere ve Koçkiri etraf ve civarında isyana katılmış olanlara yöneltilenektir. Bunlara komşu olup namuslu olan, kanunlara bağlılıklarını devam ettirmiş bulunan köy ve aşiretler halkının hiçbir surette zarar görmemesi çok gereklidir.

Bastırma hareketi sırasında ordu personeli tarafından kişi haklarına çok önem verilmesini, halkın kalbini kazanmaya çaba harcanmasını silah arkadaşlarımdan bekler, aksi halde ceza ile karşılaşacaklarını bildiririm.

Çeşitli kollardan hareket eden müfrezeler arasındaki ulaştırma ve irtibata çok dikkat edilerek hareketin düzeninde cereyan etmesini, birbiriyle karşılaşacak birliklerin birbirlerini asi sanarak bir yanlışlığa meydan vermemek için çok ihtiyatlı davranma-

larını, asilerin şaşırıcı gece baskınlarına karşı hazırlıklı bulunulmasını, aynı bölge içerisinde hareket eden çeşitli müfrezelerin, gerektiğinde birbirine karşılıklı yardımda bulunmasını, cephane israfına meydan verilmemesini, her müfrezenin kesinlikle her günlük raporunu ulaştırması için geri ile bağlantısına çok önem verilmesini, hükümete bağlı halkın Silahlı Kuvvetlerin imkânlarından uygun şekilde faydalandırılmasını, askerın yiyeceğine, hasta ve yaralıların bakımlarına ve en yakın sıhhiye merkezlerine gönderilmelerine dikkat ve özen gösterilmesini isterim.

Bu yönergenin çok gizli tutulmasını ve alındığının bildirilmesini rica ederim."

Merkez Ordusu Komutanı asileri tepelemek ve uslandırmak için ordusuna gerekli emir ve yönergeyi verdikten sonra birliklerini şu suretle topladı:

- 14. Süvari Tümeni ve 27. Süvari Tugayı, Sivas'ta toplanacaktır.

- Sivas ve Zara sevkiyatında bulunan erler silahlandırılarak piyade piyade birlikleri haline sokulacaktır.

- Batı cephesine sevk edilmekte olan 5. Kafkas Tümeninin 10. Alayı (Ankara'ya hareket etmiş bulunan 1. Taburu ile sahra ve obüs takımları hariç) iki dağ topu verilerek ikinci bir emre kadar Yozgat'ta kalacaktır.

- 5. Hücum Taburu, Reşadiye'ye gelecektir.

- Osmanağa (Topal Osman) komutasında bir piyade taburu ile gönüllü müfrezesi, Giresun'dan Refahiye'ye gelecektir.

- Kemah Milli Müfrezesi, Kemah boğazını ve Fırat üzerindeki Acemoğlu köprüsünü tutacaktır.

- Eğin Milli Müfrezesi (Taburu), Fırat üzerindeki İliç ve Şeytan köprüsünü tutacaktı.

- Erzincan Müfrezesi, şimdilik Erzincan çıkaklarını elde bulunduracak şekilde hareketini düzenleyecektir.

f) Ayaklanmayı Bastırma Harekatından Önceki Olaylar:

Merkez Ordusunun henüz işe başlamadan önceki safhalarda asiler bu bölgede etrafı kasıp kavurmuşlardı.

Bu olayların önemlileri, kronolojik sıraya göre şunlardır:

- Türkkeşlik köyünden askerin çıktığını kendilerine haber vermedikleri için asiler 7 mart 1921'de bu köye girdiler. 13 Türkü balta ile öldürdüler, ayrıca 2 erkek 1 kadını yaraladılar. Bundan başka İmranlı bölgesinde 10 Türk köyünü yağma ettiler.

- 13 mart 1921'de Alişir idaresinde 500 kadar asi Dersim'den gelip Şeytan köprüsünü geçerek Terkiloh köyünde toplandı. Fakat Erzincan Mutasarrıfı bu asilerin hareketlerinde serbest olduğu ve bunlara ilişilmemesi hakkında emir verdi. Mutasarrıfın bu tutumu asilerin daha çok ileri gitmelerini önlemek ve onları yatıştırmak amacıyla yapılmıştı ki, beklenen sonucu vermedi. Kuruçay kasabasına yaklaştıkları zaman halk bu asilere silahla karşılık vermek için gerekli hazırlıkları yaptı ise de, kaymakam, mutasarrıfın emrine uyarak asileri hoşça karşıladı. Elebaşılarını davet ederek onlarla sohbet etti.

Alişir bütün bunlara rağmen şehre girer girmez yağmaya başladı. kaymakam ile bütün hükümet mensuplarını, halktan ileri gelen beş altı kişiyi esir edip beraberinde götürdü. Asilerin Koçkiri bölgesinde hiç-

bir Türk topluluğunu bırakmamak hususundaki kararları bu suretle uygulamaya konulmuş bulunuyordu.

- 21 mart 1921'de Kemah kuzeyinde, önlü eşkiyalardan Ateş komutasında 300 kadar asi ile o civarın türk köylerinden müteşekkil halk kuvveti arsında Erkagan ve Müşekrek sızlarında bir çarpışma oldu. Halk kuvveti zayıf ve nispeten silahları da az olduğundan Kömür sızlarına çekilmek zorunda kaldı.

- Aynı gün Ovacıklı Maksut Aşireti Reisi Kasım oğlu Munzir ile birleşerek, Erzincan'ın güneybatısındaki Karamusa köyüne kadar geldiler. Buradan mutasarrıfa haber salarak görüşmek istediklerini bildirdiler. Kuvvetleri 300 kadar olan bu asi grubu, Kemah boğazına egemen olan sızları tuttular.

- 23 mart 1921'de Erzincan güneybatısına kadar gelen asiler, bu civardaki bütün Türk köylerini yağma ettiler. Bunu üzerine Erzincan Müfrezesi ve halk kuvvetleriyle pekiştirilen Jandarma Müfrezesi, Karamusa ve Hanzar'a kadar asileri takip edebildi. Ondan sonra Erzincan Müfrezesi şehrin korunması için tekrar geriye döndü. Bu bölgede halk kuvvetleriyle pekiştirilen Jandarma Müfrezesi kaldı.

Asiler de Fırat'ın sol kıyısına çekildi. Bu çarpışmada asiler bir ölü, bir yaralı verdiler.

- 23 mart 1921'de Kuruçay ilçesinde (şimdi bucak) asilerin tutsak ettikleri hükümet mensupları serbest bırakılmıştı. Kaymakam ve halk ileri gelenlerinden önemlileri İmranlı'da Koçkiri Aşireti Reisi ve Bucak Müdürü Haydar Bey'in konağında alikonmuşlardı.

- 23 mart 1921 gecesi Karacaviran (Karaçören), Sorkun, Karahasan, Atkıran

köyleri halkı Bulucan bucak merkezini bastılar. Bir kadın ile bir erkeği öldürdüler, etrafı yağma ettiler.

26 mart 1921'den, Koçkiri aşireti reislerinden Alişan Kürdistan bağımsızlığının Avrupa devletleri tarafından bile tanındığını, Pülümür aşiretlerine yazdığı mektupla bildirdi. Pülümürlüler buna cevap vermediler, bilakis orduya bağlılıklarını bildiren telgraflar çektiler.

- 26-27 mart 1921 gecesi, Kangal civarındaki Topardıç köyünde müfrezesi ile birlikte kalan Jandarma Teğmeni Nadir, misafir oldukları odalarda uyurken baskına uğradılar. Asiler müfrezenin hayvan ve silahlarını aldılar.

- 27 mart 1921'de, 30 kadar asi, Suşehri'nin Karacaviran ve Yoncalı Türk köylerini bastılar ve yağma ettiler.

- 29 mart 1921'de, asiler tekrar Kuruçay'ın köylerine saldırdılar ve yağma ettiler. Divriği Kaymakam Vekili Remzi Bey, halkı uyarmak için, yanına Malmüdüdü Bekir Bey'i, Jandarma Teğmeni Kemal'i alarak 9 jandarma eri Ağıldere köyüne gitti. Fakat asiler hepsini esir ettiler.

- 30 mart 1921'de, asiler Kemah'ın yakınlarına kadar sokuldular. Kemah müfrezesi bunlara canla başla karşı koydu ve üstün kuvvette olan asileri temizlemek için Erzincan ve Refahiye'den de acele yardım istendi.

- 3 nisan 1921 günü Zara'nın güneyinde Yaragil, Tuzlagözü, Peynik köyleri halkı, kendilerine saldıran asileri başarıyla geriye attılar. Aynı gün Zara'nın kuzeyindeki Kaplan köyüne de baskın yapılar ise de, onlar da silahla askerlere karşı koydular.

- 4 nisan 1921 günü, Refahiye güneyinde Divir, Şahverdi civarındaki keşif kolları

bazı asi topluluklarını dağıttı. Gezge ve civarı Türk köyleri ise asiler tarafından yağma edildi.

- 5 nisan 1921'de, Alişir idaresindeki Derimli asilerle, Koçkiri aşireti reislerinden, Alişan'ın akrabalarından Mahmut'un idaresindeki 600 kişilik asi kuvvetleri Refahiye'ye güneyden taarruz ettiler. Giresun Alayı tarafından karşı taarruza geçildi ve asiler geri atıldı; Şahverdi-Divir-Kırıktaş sınırlarına kadar sürüldü. Asiler bu çarpışmada 50 ölü, 60 kadar yaralı verdi.

Aşiret ileri gelenlerinden ikisi ölümler arasında idi. Bunlar halka gösterilmek ve halkın moralini yükseltmek için Refahiye'ye getirildi. Halktan bir şehit, bir yaralı, askerden de bir yaralı vardı.

- 5 nisan 1921 günü Suşehri ve Avşar halkı ile jandarma müfrezeleri, İmranlı'nın kuzey bölgesindeki geçitleri gözetlemek için kuzeye Karacaviran ve Buldur'a kadar ilerlediler. Fakat, buraya geldiklerinde 500 kadar tahmin edilen Koçkiri asileri müfrezelere taarruz etti ve müfrezeler üç şehit vererek Avşar'a kadar çekilmek zorunda kaldı. Bunun üzerine 5. Hücum Taburuna Reşadiye üzerinden Suşehri'ne hareket için emir verildi.

- 6 nisan 1920'de Zara güneyindeki Tuzlagözü, Yaragil, Peynik köyleri civarında 600 kadar tahmin edilen asiyle jandarma ve halk kuvvetleri arasında tekrar bir çarpışma oldu.

Asiler Çamözü istikametinde kaçtılar. Halktan 5 kişi, jandarmadan 3 kişi öldü. Asiler 30 ölü, bir o kadar yaralı verdiler. Asi elebaşlarından Karmanlı Nuri de ölümler arasında bulundu. Özellikle bu adam, Koçkiri ayaklanmasına birinci derecede yol açanlardan birisi idi.

- Asilerden bir grup, 6 nisan 1921'de Su-

şehrine doğru ilerlemeye başladı ve Çermişek'e geldi. Bunun üzerine Suşehri'nin etrafı jandarma ve halk kuvvetleriyle ve Zara'dan gelen süvari bölüğü ile pekiştirilerek emniyete alındı.

- 7 nisan 1921'de Tuzlagözü köyüne tekrar 200 kadar asi taarruz etti. bu saldırılarında 16 ölü vererek geri çekilmek zorunda kaldılar. Asker 3 yaralı verdi, Jandarma bölük komutanı da yaralıları arasında idi.

- İmranlı olayından sonra, Zara, Koçhisar, Kangal ve Divriği'de halk gönüllüleri ile birer asayiş bölüğü kuruldu. Ayrıca, Şebinkarahisar, Suşehri, Refahiye'de asayiş bölükleri teşkil edilmeye başlandı. Bu asayiş bölükleri ayaklanma bastırıldıktan sonra, tabur ve alaylar halinde teşkilatlandırıldılar.

8 nisan 1921'de asiler bir taraftan Suşehri'ne, bir taraftan Merkez Ordusu kuvvetinin toplanmakta olduğu alanın civarındaki Türk köylerine saldırılarda bulundular.

Aynı gün asiler Koçkiri (Zara) ile, Divriği, Refahiye, Kuruçay (şimdi nahiye) ve Kemah ilçelerinin seçkin bir vilayet haline konularak bir Kürt valinin başa geçirilmesini ve bunun yanına da bir Türk vali muavinini vermek suretiyle bir idarenin kurulmasını, henüz önemli miktarda kan dökülmemiş sorunun haledilmesini Büyük Millet Meclisi'nden istediler.

Bu isteği yapan imza sahipleri şunlar idi:

Koçkiri Aşireti Başkanı: Mehmet Naki
Saadat'tan: Alişir
Dersim aşiretleri adına: İbrahim
Aşiret başkanlarından: Mustafa
Aşiret başkanlarından: Mahmut
Aşiret başkanlarından: Mansur
Aşiret başkanlarından: Seyithan

Telgrafın sonunda şöyle bir tehdit vardı:

"Eğer sorun böylece kapatılmazsa, bütün Dersim'den başka Erzincan, Van, Diyarbakır ve Erzurum'a kadar ayaklanma yayılacaktır. İki Müslüman millet arasında kan dökülecek, Müslüman düşmanlarının yüzü gülecektir."

g) Merkez Ordusunun Ayaklanmayı Bastırma Harekatı Planı:

Merkez Ordusunun hazırlayıp Genelkurmay'a sunduğu plan şöyleydi:

"1- 13. Süvari Tugayı, 14. Süvari Tümeni emrine verilmiştir. 14. Tümen 9 nisan 1921'de Zara güneyinde Yaragil, Tuzlagözü, Peynik, Benlikaya hattında toplanacak, ilk önce Beydağı bölgesini temizleyecektir.

2- Divriği'de bulunan 27. Tugay, Refahiye'deki Giresun Müfrezesi, Kemah ve Eğin müfrezeleri ile birlikte bir grup teşkil edecektir. Bu grup, Kuruçay ile Refahiye arasında toplanacak şekilde ileri harekete geçecek ve bölgede Doğu Grubunu teşkil edecektir.

Bu maksatla, Kemah Müfrezesi Giresun Müfrezesi ile birleşerek ve Göske bölgesindeki asileri temizleyerek, Kuruçay üzerine ilerleyecektir. Divriği'den Kuruçay'a hareket edecek olan 27. Tugay da bu bölgede Giresun ve Kemah Grubu ile birleşecektir.

3- Erzincan'daki kuvvet yerinde kalacaktır. Erzincan ile Kemah arasındaki birkaç asi köyün tepelenmesi ve Erzincan'ın korunması bu kuvvetin görevidir."

h) Bastırma Harekatı

(kroki 1-2):

Merkez Ordusu, bastırma hareketına başlamadan önce, 3 nisan 1921 tarihinde Sivas'tan birliklerine özel olarak şu hazırlık emrini verdi:

"1- Erzincan-Kemaliye (Eğin) arasındaki Fırat nehri üzerinde bulunan köprüler tutularak (Hozat) Dersim ile ulaşım kesilecektir (bu geçitlerin bir kısmı esasen tutulmuştu).

2- Refahiye, Zara, Koçhisar, Divriği'deki gruplar, Koçkiri aşiretinin bulunduğu bölgeye doğru birbirine kavuşacak şekilde hareket edeceklerdir. Şimdiden gerekli keşifler ve hazırlıklar yapılacaktır. İkinci bir emir verilince tepelime işine her yönden birden başlanacaktır.

3- Bastırma amacı: Taarruzlar, ayaklanmanın düzenleyicisi ve kışkırtıcıları olan elebaşılara ve onlarla birlik olanlara karşı yöneltilecek, ilişkisi olmayan halkın gönüllü alınarak hükümet tarafına geçmeleri sağlanacaktır.

Şimdiye kadar çalışıldığı gibi, bundan sonra da hükümetin asilere karşı bu hareketi yaptığı, bunu dışında hiçbir gizli bir düşüncesi olmadığı, bütün azınlıklar hakkında eşit işlem yapılacağı ve iyi niyeti bulunduğu, halkın kulağına konacak ve anlatılacaktır.

4- Kışkırtıcılar ve karıştırıcılar ile bunların başları yakalandıkça askeri mahkemeye verilecekler, haklarında kanuni hüküm yerine getirilecektir.

5- Silahlar toplanacaktır.

6- Koçkiri aşiretini, bir daha başkaldırmayacak hale sokmak, yahut bu aşireti şimdiye kadar yaşadığı alandan parça parça uzaklaştırıp dağıtmak gerekecektir. Bu düştünceden hangisinin yapılacağı, bastırma hareketinin sonuçlarına göre ayrıca emre-

dilecektir.

7- Birlikler son düzenlerini şöyle almışlardır:

14. Süvari Tümen Karargahı ve bağlı birlikler Zara'da

13. Süvari Tugay Karargahı ve bağlı birlikleri Zara'da

27. Süvari Tugay Karargahı ve bağlı birlikleri (bu tugay Divriği'ye gidecektir) Kangal'da

6. Süvari Alayı ve bir dağ topçu takımı Sivas'ta

Depo Alayı Sivas'ta

28. Süvari Tugay Karargahı ve 54. Süvari Alayı Hafik'te

Giresun Müfrezesi ve bir çabuk ateşli dağ topu Refahiye'de

Kemah Müfrezesi Kemah'ta

Eğin Müfrezesi Eğin'de

8- 27. Tugay'ın Divriği'ye gelmesinden sonra askeri hareket başlayacak ve taraftan idare edilecektir."

Merkez Ordusunun isyanı bastırma için ayırdığı kuvvetin toplamı 3161 er ve 1351 hayvandan ibaretti.

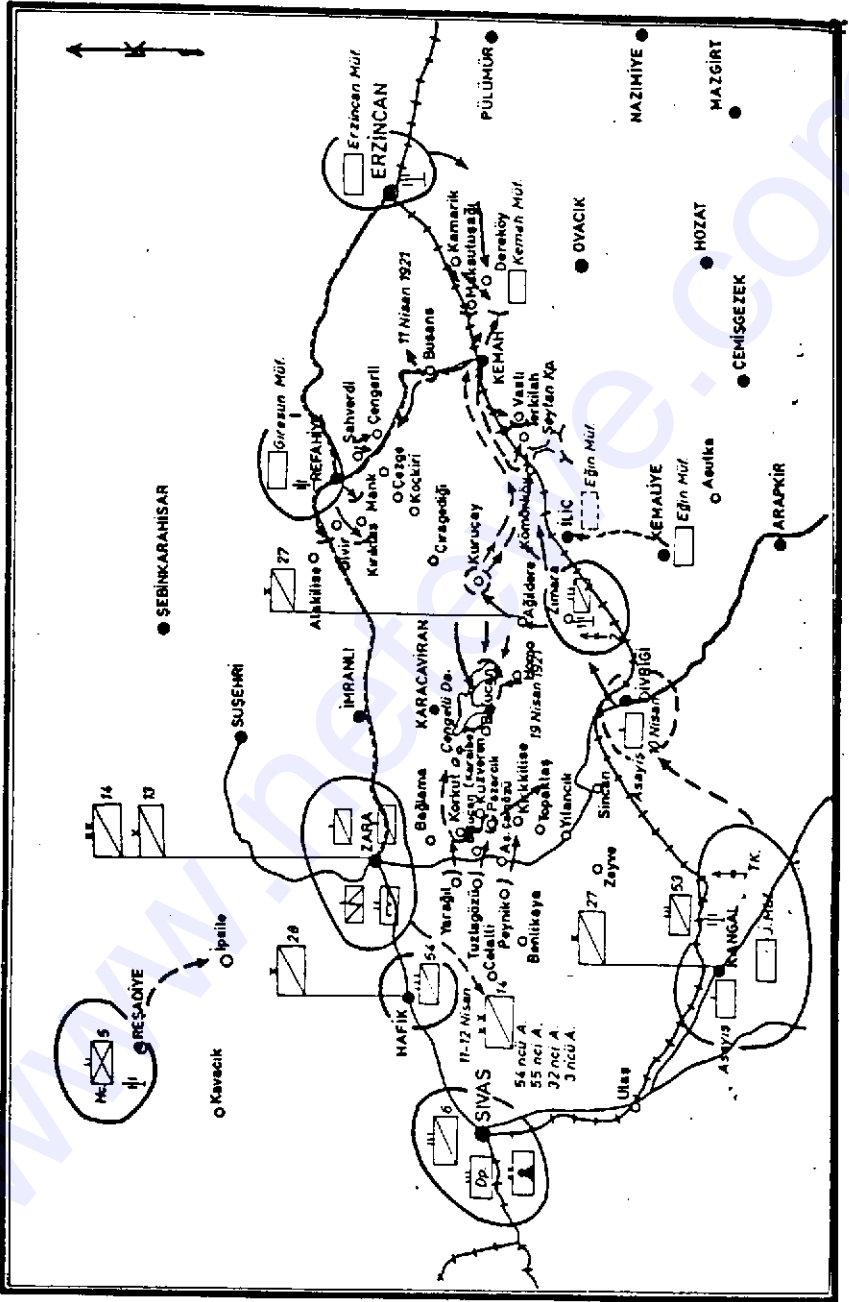
Asilerin insan ve hayvan miktarı ise kesin olarak bilinmemekle beraber, silahsızlar dahil, 3000 civarında tahmin ediliyordu.

Silah sayısı şöyle idi:

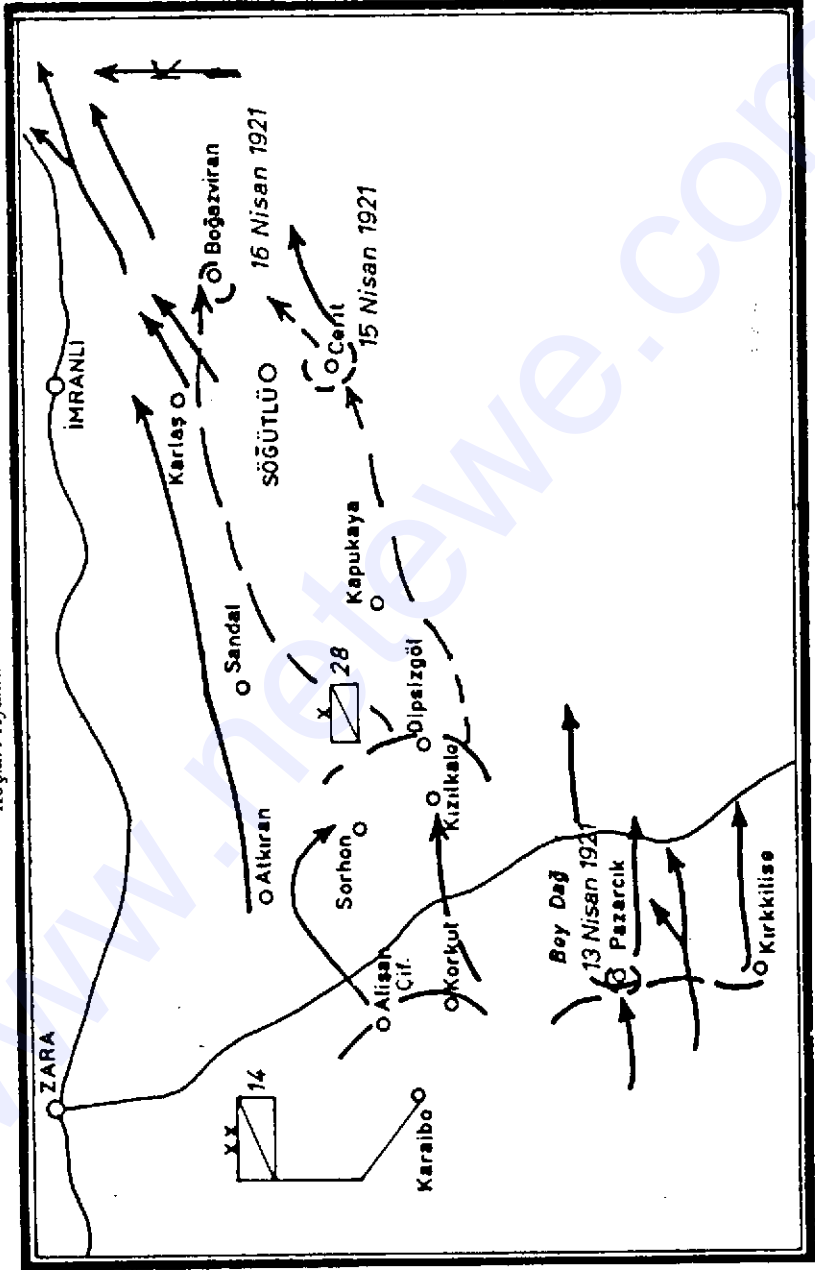
	Tüfek	Hafif	Ağır	Top
		makineli	makineli	
		tüfek	tüfek	
Merkez Or.	2750	3	18	13
Asiler	2500	-	-	-

10 nisan 1921'de Merkez Ordusu, hareket planına uygun taarruz emrini verdi.

-Devam edecek-



Koçkiri Ayaklanması Kroki: 2



Hemo Lengo Gilejgın

HESE

Dar u bir serra yeno
Hêrs u hukımra yeno
Araqde mendo, solıxde mendo
Hemo lengo gilejgino
Serê ostorê girde
biyo adıro sur
Dotra vao pirde yeno.

* * *

HESE

Nata şine, bota şine,
Noz ho verro kata şine,
Hata amunera ho ke,
Ez çenu dımıra fataşine.

Mesela Usê Kerimê Dopage

Arêdayox: **X A L**

Vatox: **M. S.**

Cayê Vatışi: **Varto**

Waxt: 1988

Usê Kerimi rocê nêweş kuno. Çêna xora vano, "Dılşa mı, bakê to nêweşo, hem zi zaf nêweş kuno. Belki dı-hirê seate bini zonê xo endi nêcereno. E ke zonê kekê to nêcero, xode ebe îşareta qesi keno. Tı nê îşareta nıkara bızane... E ke mı va hu, tı bızane ke bakê to germi wazeno. Badiya jengine nemo ju cew nemo, ju cevdere pırke, bere dinge çe brayê pilide bukuye, biya poje. Tey hirê nonanê cevdere verê apê xode rone... Mı ke va nê, tı bızane ke apê to nêweno. Dika mı, zonê bakê to nêcereno. Mı ke vasê binê xo vışna, tı murê qelem biya. Mı ke beçika xo kerde fekê xo arde berde, tı murê firigê cawı bijirene biya. Mı ke destê xo estre lastukanê çarixanê xo, tı bızane ke ez bastıko tırş wazena. Mı ke pelikade vera vete, tı bızane ke ez bastıko şırın wazena. Mı ke dest estre puskulanê bızeko, murê zeyuno biya. E ke apê to destê xo sere xuyo keli sero ard-berd, tı bızane ke apê to şılananê kaşç vere dara qertalıra waseno. Mı ke sere xo nia verde perde hejna, tı bızane ke bakê to endi mireno, şo vengı xoca de."

Piya Perodime

XAL

Tı bıberbe,
buhuye
O vano mirê çı

Ez veşanbı-teşanbı
zaf zi perişanbı
Tı vana mirê çı

Mevacime
Maro ke qarışê mı nêbeno
hezar sere weş bımano
Hezar sera
Dısmen aynı dısmeno
Tım gonıa ma simeno

Tersara pos gureto qelvê ma
Berzime endi perda serê çıma

Çım ke, ma çı dı,
çı vınit
piya anıt

Piyê mı, brayê mı
Hevalê mı, kekê mı
Destê xo bide destê mı
PIYA sime
Pişta xo bide pişta mı
PIYA perodime

Yara Mı

Arêdayox: XAL

Cayê vatışi: Varto

Wext: 1988

Tiji esto pencere
Şevle roci do zere
Vace piyê yarera
Karê ma biaro sere

Yara mı cêra ena
Qaytê mı kena, bermena
Cıra vace meberbo
Qelvê mı parçe kena

Qeresewda zaf zora
Sanke gırede kora
Vace piyê yarera
Bıterso heqê xora.

*Hiç kimsenin cebinde
akrep yoktur;
PIYA'nın,
okuyucularından başka
güvencesi yoktur.
Herkes elini cebine atsın,
PIYA'nın ücretini yetirsin!*

**Postgiro: E. Pamukcu
492 79 06 - 0**

Tüye

ASTARE

Lesä tüye derga, gurona
Dare tüyu senike, cokra teynae

Tüye guronuya xode
tüye sirenu dana

Kam ke weno
Tome tüyera mird nêbeno
Tüye tavana xuya mêse gureta:

Mêse handê nengiye bêcêke qıçkeka
hem fetelina hem sodır sonde gurina
hem ki burosura hemgên dana

Tüye dı mordemura derga
a cae xode hem ji hem şiliye sımena
hemı ki hande mêse tüye dana

Tu Kamra ke Haskena

ASTARE

Tu kamra ke haskena
So çêberê i ser so
Kam ke yeno tu vir
Kamra tu nejdiya
Her waxtde şemika i ser so

E ke raede zu gula sure vinena
Ceperra burıcıkane deste tol meso
Qayılıya ya ki berwaiso zere tode
Cı bena bıbo, zere tode cı esto cıde

Cıde ke rehet kerê,
geule tu bêro.

Urze, Sime Na Welatra

USXAN

Brayê mı, embazê mı
Urze, sime na welatra
Bandıra Alman'i zaf girana
Nêzon, hona ça vındena
Rewvo, bereyvo, tara sona
Urze, sime na welatra
Rewvo, bereyvo, peyniye merdena
Owo ke emrê Haq mirena
Seweta xelcisiya welatê xo
Rawa mıleta xode mirene
Domonê ma bêzar nêmanê
Eve zonê mıleta xo buwanê
Binê bandıra Tırk'ide nêmanê
Bra, embaz, urze, sime na welatira
Keylê seriyo duri mendime
Taye mendime, taye mendimc
Rayura bêzar u bê zon mendime
Rewvo, bereyvo, some na welatira
Brayê mı, embazê mı
Urze, sime na welatira.

PİYA
BICE,
BIWANE,
BIROŞE!..

CKZ Haberleri

CKZ Yönetim Kurulundan
Muzaffer DURMAZ
bildiriyor

11.02.1990 tarihinde Cemate Kültürê Zaza (Zaza Kültür Derneği) Yönetim Kurulu kararıyla dernekte Yılmaz Güney'i anma toplantısı düzenlendi. Yılmaz Güney, 100'e yakın Zaza yurtseveri ve diğer uluslardan birçok insanın katılımıyla coşkulu bir şekilde anıldı.

Yılmaz Güney'i anmak, saatlere, dakikalara elbette ki sığmaz. Ama onun devrimci yapısını ve kararlı mücadelesini halkımıza anlatmak bizim görevimizdir. İlk olarak Yönetim Kurulu adına bir arkadaşımız onun doğduğu yer ve onun hayatı hakkında bir konuşma yaptı. Çeşitli tartışma ve konuşmalaradan sonra bir arkadaşımız onun devrimci kişiliğine ilişkin Zazaca bir konuşma yaptı. Bu müteakiben Yılmaz Güney'i bir dakikalık saygı duruşuna gidildi. Saygı duruşu onun kendi sesinden bir konuşmasıyla daha da büyük bir anlam kazandı. Hele "Babam ZAZA, annem KÜRT" şeklindeki sözü toplantıda bulunanlar arasında büyük bir heyecan yarattı. Saygı duruşu "Onun mücadelesi bize önderdir." sözleriyle son buldu.

13.02.1990 tarihinde Almanya'da illicacılara uygulanan 1,5 marklık saat ücreti için bölgemiz sosyal antın önünde bir protesto mitingi yapıldı. Derneğimizin öncülüğünü yaptığı protesto mitingi, değişik





-Wir wollen wie andere Menschen behandelt werden-, forterlen gestern Asylbewerber vor dem Dillenburger Sozialamt. (Foto: Laubach)

-Alman basınında büyük ilgiyle karşılanan gösteriden bir görüntü.-

milliyetlerden birçok insanın katılımıyla sabahleyin saat 8.30'da başladı. Fakat ne yazık ki, miting duyurusu tüm derneklere birer mektupla bildirildiği halde Türkiyeli ve Kürdistanlı derneklerin hiçbiri bizimle herhangi bir dayanışmaya girmede. Derneğimizin hazırlamış olduğu pankartlar kitenin başı üzerinde dalgalandırırken, derneğimiz üyelerinin soruna canla başla sahip çıkmaları kitlede derneğimize karşı büyük bir sempatinin gelişmesine yolaçtı. Mit

ing süresince Zazaca, Kürtçe ve Türkçe türküler söylendi, şiirler okundu, oyunlar oynandı. Saat 12'de miting, İranlı bir arkadaşın Almanca olarak yaptığı bir konuşmayla son buldu.

Televizyon, radyo ve basında mitinge geniş yer verilmesi, protesto eylemimizde başarılı olduğumuzu gösteriyordu. Böylece sorun artık Alman kamuoyunun bilgisine de sunulmuş bulunuyordu.

Bir halk kitapsız olsa,
Dilsiz davara benzer.

Ehmedê Xasi

Meqesi Cici Di? Makas Neleri Gördü?

saymak gerekir inancındayız.

Kürdistan köylülüğü Türk-Kürt burjuvazisi ile Kürdistan toprak sahiplerinin ortak sömürüsü ve baskısı altındadır. Köylülüğün demokratik kurtuluşu bu gerici ittifaka karşı proletarya ile birleşmesi halinde mümkündür.

Türkiye'de burjuva-demokratik devrimler dönemi çoktan (1908—23) bitmiştir. Bunun istisnası Türkiye'de yoktur.

Türkiye ve Kürdistan feodalizminin geçmesinde ileri dönemden geçmektedir. Kürdistan, henüz feodalizmden sosyalizme geçiş sürecinde (dış müdahaleyle engellenmiş bir süreçtir bu) bulunmaktadır. Bu dönemde özgü burjuva-demokratik hareketlere (ulusal hareket gibi) yer olmamaktadır.

Türkiye ve Kürdistan'ın programı bu somut tarihsel koşulları yansıtmak zorundadır.

Manifesto'nun II. kısmında "Kürdistan Programı" formüle edilmiştir. Bu program daha da kısaltılabilir.

Tarım Programı'nın temel amacı feodal, yarı-feodal sömür ilişkilerinin tasfiyesidir. Bu program şu anda bir geçiş programı olarak görülmektedir. Ancak belli bir süreyle bir tarım programımız buna kapalıdır.

Komünistlerin burjuvaziyeye yönelik propagandası, köylülerin kendi ağa, bey ve şeyhlerle bağımlılıklarını ve al ve aşiretsel bağımlılıklarını sınıf çizgisinde hareketlenmelerinde yansıtmalıdır. Köylülerin burjuvazileri arasındaki uzlaşmacı politikaları hizmet eden milliyetçilerin uzlaşmacı karakterleri teşvik etmeli, köylülük yararına sosyal ve siyasal taleplerini öne çıkarılmalı, köylüler işçi sınıfı ile birleşmeye çağrılmalıdır. Komünist Hareket'in devrimden yana çıkan büyük toprak sahiplerinin durumunu göz önüne almak" (Bk: Teyger Programı) ifadesinde yansıyan sınıf işbirlikçi yaklaşımı teşvik etmeli.

Komünistler en büyük önemi tarım pro-

nüllü ve demokratik birliğini savunmaktadır. Ulusal sorundaki propaganda ve ajitasyonumuza bu ilke yol gösterecektir.

Komünist Hareket, ayrı devlet ya da federasyon gibi çözüm biçimlerine taraf değildir. Yeri gelmişken belirtelim ki, federasyon, esasen ayrı bir devlet demektir, sözleşmeye dayalı gevşek bir ilişkiyi dile getirmektedir.

Federasyon, ayrı devlet vs. gibi önermeler arasındaki ilişki ve ittifak biçimlidirler. Komünist hareket, Kürdistan ve Türkiye halkları arasında ittifakın bir biçimi olarak gönüllü birlikten yana bir çözümün başarısı iki ulusun önderlikli proletaryanın kazanması halinde mümkündür.

Komünist Hareket'in programı Kürdistan'daki Kürt olmayan halkların hak eşitliğini ve ulusal haklarının garanti edilmesini savunuyor; ayrıcalığın her türüsüne karşı çıkıyor.

Programımızda "Kürt olmayan halklar" bir bir sayılmıyor. Bu halklardan birinin de Zaza halkı olduğunu belirtelim.

Zazalardan Kürdistanlı bir halk olarak sözedişimiz bazı yanlışlamalara neden olabilir. Zazaların belirli bir coğrafya üzerinde ulusal çoğunluğu oluşturduklarının farkındayız. Bu bakımdan bir zaza ülkesi'nden sözedilmesi biz komünistleri rahatsız etmez.

Komünist Hareket Kürt ve Zaza işçilerinin ve komünistlerinin birliği içinde mücadele edecek, milliyetçiliğin her türüsüne (ister Kürt, ister Zaza milliyetçiliği olsun) karşı savaşım içinde olacaktır.

Komünist Hareket'in Manifestosu farklı milliyetlerden komünistlerin üzerinde birleşebilecekleri bir platformdur. Bütün milliyetlerden ve bütün geleneklerden komünistleri Manifesto'yu tartışmaya çağırıyoruz. Böyle bir tartışma içinde bazı eklemelerin ya da değişikliklerin yapılması zorunlu hale gelebilir. Manifesto'yu dokunulmaz bir metin gibi görmedik, görmüyoruz. Tersine, üzerinde tartışılması gereken bir taslak olarak düşünmekteyiz. Bu sayıda başlatılmış olan tartışmalara daha çok sayıda devrimcinin katılımı bizleri sevindirecektir.

"Türkiye'den toprak istiyorlar" Zaza'lar da seslerini yükseletti

ERGANİ (MİL-HA)

DOGU ve Güneydoğu Bölgesi'nin çeşitli il ve ilçelerinde yaşayan ve kendilerini "Zaza" olarak tanımlayan topluluğu temsil ettiklerini belirten "Piya" Dergisi, Zazaların Kürtlerden tamamen ayrı bir halk olduğu ve ayrı gelenek ve kültürleri taşıdıklarını belirtti.

İsveç'te yayın yapan ve Zaza halkının temsilcisi olduklarını belirten "Zaza Dili ve Kültürü" dergisi Piya, Zazaların bir halk olduğu gerçeğinden yola çıkarak, dil, kültür ve tarih sorunlarını araştırarak gerçek sonuca varacaklarını ve kendilerini halk olarak tüm dünyaya kabul ettireceklerini açıkladı. Bazı Kürt örgütlerinin Zazaların varoluş kavgalarını baltalamak için ellerinden gelen kötülüğü yaptıklarını belirten Piya dergisinde, şu görüşlere yer verildi:

"Zaza halkının varoluş kavgasına ihanet eden oportünistlerin suratlarına bir tokat gibi ineceğiz. Bu bir kavgadır. Bu kavga onurlu bir halkın varoluş mücadelesinin kültürel alana yansımasıdır. Kürt, Türk, Asur, Ermeni ve tüm milliyetlerden demokrat insanları bizimli dayanışmaya çağırıyoruz. Şunu da açıkça ilan ediyoruz, bize karşı

olanlar, Kürtlerin gerici gövenist kesimleridir. Bunlar bizlere çok yönlü saldırıyorlar, ama biz yılmayacağız."

Piya dergisinde, Zazaların bir halk olarak var olduğunu ve bunu kanıtlamak için kültürel ve tarihsorunlarını araştırma aşamasında bulunduğu belirtilerek, "Dil, kültür ve tarihi benliğimizi kazandığımız an kendi toprağımızda bağımsız yaşamak için mücadele vereceğiz." deniliyor.

Kürtlerin bir kolu olarak bilinen Zazalar Şanlıurfa, Elazığ, Diyarbakır, Tunceli ve Erzincan dolaylarında yaşamlarını sürdürüyor.

Kızıltepe'de uçak düştü pilotu yaralandı

MARDİN (MİL-HA)

MARDİN'in Kızıltepe İlçesi'nde zirai ilaçlama yapan uçak düştü, pilot yaralandı.

Edinilen bilgiye göre, önceki gün öğleden sonra özel idareye ait ilaçlama pistinden havalanan zirai ilaçlama uçağı şiddetli fırtına nedeniyle havada 3 takla atarak

Kızıltepe Karayolu'nun yanında yere çakıldı. Pilot Yılmaz Özcan çeşitli yerlerinden yaralandı. Yaralı Mardin Devlet Hastanesi'ne kaldırılarak tedavi altına alındı.

Dünya en çok kimden korkar?

"ÇOCUKLAR, bugünkü dersimizde serbest tartışma yapacağız. Bir sorusu olan var mı?"

"Hocam, bir gazetede okudum: Amerikalılar dünya Türklerinin birleşmesinden korktukları için Ermeni tasarrusını gündeme getirmişler, doğru mu?"

"Tastamam doğrudur yavrum. Yalnız Amerikalılar değil, Ruslar, Japonlar, Almanlar da bizden fena halde korkuyorlar. Bakın, Sayın Özal, 'Yetmiş milyona gelince size gösteririz!' dedi. Bulgar hükümeti paldır kuldür devrildi. Bütün Türkler birleşir de yüz yirmi milyon olursak, varın siz düşünün artık, değil mi?"

"Hocam, neden bizden bu kadar çok korkuyorlar?"

"Allah dünyayı Türkler için yarattı da ondan yavrum. Hem bak, bütün büyük insanlar Türk'tür. Napolyon Türk'tür, Gorbacov Türk'tür..."

"Ama, hocam, geçen gün Atatürk'ün Türk olmadığını söylemişsiniz?"

"Bırakın şu Kemal'i canım... Putlarını zaten yavaş yavaş okullarımızdan kaldırmaya başladık. Bundan sonra size gerçek bilgileri vereceğiz. Öyle DNA, MNA gibi uyduruk şeyleri değil..."

"Nasıl gerçek bilgiler hocam?"

"Bütün gerçek dimimizde vardır çocuklar. Gerisi fasa fiso. Telefon, televizyon, uçak, atomun sırrı... Bütün bunları yüz yıllar önce büyük İslâm mütefekkirleri bulmuşlar. Ama, biz geliştirmeden kâfirler elimizden kaçmış işte."

"Ama Hocam, biz de kâfirlerden korkuyoruz galiba değil mi? Bakın, büyük milliyetçi düşünürümüz Nihal Atsız Türklerin düşmanı olarak kimleri

Türker Alkan



saymış: Komünistler, Yahudiler, Ruslar, Çinliler, Acemler, Yunanlılar, Bulgarlar, Almanlar, İtalyanlar, İngilizler, Fransızlar, Araplar, Sırlar, Hırvatlar, İspanyollar, Portekizliler, Romenler, Japonlar, Afganlar, Amerikalılar, Ermeniler, Kürtler, Zaza-

lar, Çerkezler, Abazalar, Boşnaklar, Arnavutlar, Pomaklar, Lazlar, Lazgiler, Gürcüler, Çeçenler, Çingenerler... Bu listeye bir de Kızılderilliler eklersek, bütün dünyadan korkuyoruz demektir değil mi hocam?"

"Sus bakım sen, saçmalama; Türk korkmaz!"

"Hocam, dünyanın bizden korktuğunu sanmıyorum. Bakın, geçen gün İran Büyükelçisi açıklama yapmış, Batı'nın asıl korktuğu İslâm'dır' demiş."

Tabii ki İslâm'dan da korkarlar oğlum. Fakat, asıl korkunc olan Fars-Şil sentezi değildir. Türk-Sünni sentezini hayrısız ile bir gerçekleştirelim, sen o zaman seyreyle Batı'nın korkusunu; kaçacak delik arayacaklar kendilerine."

"Ortak Pazar'a girmeyecek miydik biz Hocam?"

"Cabül oğlum, önümüzde Turan'ın engin ufukları açılmışken, ne işimiz var Ortak Pazar'da flân?"

"Bakın Hocam; bence Batılılar ne Türklerden korkuyorlar, ne de İslâm'dan. Onların asıl korktuğu şey AIDS hastalığı! Geçenlerde yabancı bir gazetede okudum; Batı ile yakınlıkla başladıktan sonra Doğu Bloku'nda AIDS hızla yayılmaya başlamış. 'Şimdi ne yapacağız' diye tam bir panik içine düşmüşler..."

"Allah'ın emirlerine uymazlarsa daha başlarına neler gelir onların, neler! Haydi çocuklar, Bilgi Yalnız kutsal olsun!"

Ê yê kî Qlasordî Mendi

Klasörde kalamlar

Aşağıdaki üç gazete kupürünü çok daha önce dergiye koymak üzere hazırlamıştık. Fakat dergide yer bulunmadığından bir türlü yayımlayamamıştık. Ama kupürlerin klasörde kalmasına da gönlümüz razı olmadığından bu sayıda ne edip edip bunlara da üç sayfa ayırabildik. Fakat tersliğe bakın ki, bu defa da kupürlerin ilgili buldukları gazeteleri ve baştaki röportajın yazarını bilgisayarla bulamadık. Ne yapalım, daktilo kullanmayı beceremiyorken bilgisayar kullanmaya başlarsa insan, işin sonu da böyle olur işte. Umarız, sözkonusu gazeteler, yazar dostumuz ve okuyucularımız bizi hoşgörüler.

Boyle durumlardan biri, bölüm yöneticilerinden bir yrd. doç'un, kadınlar koğuşunda, bir hastaya rastlamasıyla ortaya çıktı. Dosyasına göre, hasta üç gündür yatıyordu, ama rahatsızlığının ne olduğu belli değildi. Kadından sorumlu asistana kötü kötü bakıyordu bölüm yöneticisi:

— Nesi var bunun?

Asistan ezile büzüle:

— Bilmiyorum hocam.

Bölüm yöneticisi ne diyeceğini şaşırmuştu. Belli ki "Böyle doktorluk mu olur, böyle insanlık mı olur?" diye düşünüyordu. Dilinin ucuna gelen kötü sözcükleri de sabrının son kalanıyla yuttu.

— Ne verdiniz bu hastaya üç gündür?

— Yemek yemedi, biz de serum taktık.

— Yani bu hasta üç gündür serumla mı yaşıyor?

— Evet hocam...

Olacak iş değildi. Ama oluyordu işte. Bölüm yöneticisine, sinirden kıynaklanan bir alayçlık egemen olmuştu:

— Serumdaki başka ilaç da vermemişsinizdir buna...

— Hastalığını anlayamadığımız için vermedik.

— Sorsaydınız hastanın kendisine "hastalığın nedir?" diye.

— Sorduk hocam...

— "Yok bir şeyim" mi dedi?

— Valla bir şey söyledi, ama anlayamadık. Türkçe de bilmiyor.

İşte bu noktada bölüm yöneticisinin alaycılığı gitti, yerini kızgınlık aldı:

— Siz de doktor olacaksınız. Ulan biz asistanken, gider hastane önünden dil bilen adam toplar, yine de anladık hastanın derdini. Kürtçe bilen, olmadı Arapça bilen bile bulurduk. Şimdi geçmişsin karşına "Türkçe bilmiyor" diyorsun. Bulamadın mı bir Kürtçe bilen?...

Baş öndeydi asistanın:

— Bulduk hocam...

Çıldırarak işten değildi:

— Madem buldun da neden anlayamadın hastanın derdini?

Asistan çaresiz:

— Hasta Kürtçe de bilmiyor hocam... Zaza'yımsı...

Gerçekten de, tercüman bulmak, yöreden olmayan doktorlar için büyük sorundu.

Zazaca bilen

Hastanenin merkezi yayınından sık sık duyurular yapılırdı:

— A RH pozitif kan aranıyor.

— B RH negatif kan verecekler...

Hastanede dil sorununu çözmek için de böyle duyurular yapılabiliirdi:

— Göğüs Cerrahisi bölümünde yatmakta olan bir hasta için Zazaca bilen...

— Beyin Cerrahisi bölümünde, çok acele Kürtçe bilene ihtiyac...

Ama böylesi duyurular "resmi görüş"e aykırı olduğu için yapılamazdı. Yapılamayınca da hasta ile doktor, doktor ile hasta sahibi, doktor ile bölüm yöneticisi arasında anlaşmazlıklar, tartışmalar uzar giderdi.

Bölgede görev yapanlarla, yöreye atananalara bazen de video ile verilen seminerlerde bilimsel (!) gerçekler "dağ Türk'ü" ile "dağdan inmiş Türk" olarak dile getiriliyordu. Kurama göre "dağ Türkleri" "yöre dili" ile konuşuyordu. Dağda olmayan Türkler ise "anayasa dili" kullanıyordu.

İşte, bölgedeki sağlık kuruluşlarına yansıyan "dil sorunu" da Türklerin bulunduğu "irtifaya" göre değişiyordu. Ama sonuçta "Anayasa dili" konuşan Ova Türkü" doktorlarla "yöre dili" konuşan "Dağ türkü" hastalar bir türlü anlaşamıyordu.

Mehdi Zana'nın duruşmalara alınmaması kararlaştırıldı

Askeri Yargıtay'ın, hakkında verilen kararı bozmasından sonra, Diyarbakır Askeri Mahkemesi'nde yeniden yargılanmaya başlanan, Diyarbakır eski Belediye Başkanı Mehdi Zana, savunmasını Türkçe yapmamakta direnince, duruşma salonundan çıkarıldı.

Dünkü duruşmada, sanık avukatları Sezgin Tanrıku ve Fethi Gülmüş, Zana hakkında verilen ilk kararın, yasalara uygun olmadığını, öne sürerek şunları söyledi:

"Müvekkilimizin Kürtçe savunma yapma isteği kabul edilmediği gibi, dışarı atılması ve gıyabında suç duyurusunda bulunması, usu-

le aykırıdır. Birçok duruşmada Kürtçe, Arapça, Zazaca, Almanca savunma yapan sanıklara tercüman tutulmasına rağmen, Mehdi Zana için bu yapılmadı.

Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne imza atmış bir ülkedir. Sözleşmenin bir maddesinde, sanıkların duruşmada, rahat savunma yapabildikleri bir dilde konuşabilme hakkı yer alır."

DIŞARI ÇIKARILDI

Daha sonra savunma yapmak üzere söz alan Mehdi Zana, Kürtçe konuşmaya başladı. Bunun üzerine mahkeme başkanı, "Atın bunu dışarı, burada Kürtçe değil, Türkçe konuşulur" dedi.



Üç nesil birarada..

Bir asrı devirmiş yaşına rağmen 1.90 metre boyunda "Zaza Dede" Mehmet Yıldız torunlarının çocuklarını da görme bahtiyarlığına erişmiş durumda. Yukarıda Zaza Dede oğlu ve torunu ile görüldüyor. Kendisini ilk kez görenler dedenin 110 yaşında olduğuna bir türlü inanmıyorlar.

Bingöl'ün "Zaza Dede"si



İstisna rekorlarını

Fahatsızlığı yüzünden 2 yıldan beri hastane hastaneleri döşeyen Hacı Bağdınılı böyle gidecek rekorlar kitabına geçebilir, diyor.

Kahramanmaraşlı Hacı Dede'nin İkinci adresi

★ **Almanya'da yaşayan Bingöl'ün simgesi haline gelen 110 yaşındaki Mehmet Yıldız buca buca yaşına rağmen, hala torunları ile konuşuyor, hiç vaktine kıymıyor**

ARH ATAS

BİNGÖL (Günaydın) - Sarı Bucak'ın Almanya'da yaşayan Mehmet Yıldız adlı 110 yaşındaki bir ihtiyarın, buca buca yaşına rağmen gibi hareket ettiğini gören yabancılar şaşkına döndüyorlar.

Çevresinde kiminde çok "Zaza Dede" olarak tanınan Mehmet Yıldız, buca buca yaşına rağmen hiç vaktine kıymıyor. Yaşlılıkta hiç vaktine kıymıyor. Yaşlılıkta hiç vaktine kıymıyor. Yaşlılıkta hiç vaktine kıymıyor.

Devresi 8. sayfa

Mehmet Yıldız'ın torunları ile birlikte...

Bingöl'ün "Zaza Dede"si Mehmet Dede...

Mehmet Dede, Almanya'da yaşadığı buca buca yaşına rağmen...

Gazetemiz'e satılık... 0000 1111 2222

Soyinê İbrayım Paşa'yê Millan

ar.

Ebubekir PAMUKCU

Soyinê hezarsera newêşindi dewleta Osmanli zaf zayıfbi. Destbera cı niyameyê kî, heqde serehewadayişê xelqanra bêro. No sebeba Siltan Evdilhemid'i 1891'di rozawayê Anadolî'di Kürdan miyanra 36 teney alay ardi pê ser, kî nê alayanrê vanê "Alayê Hemidiye". Nê alay belayê seredê xelqandê mınıtuqada mabi. Zazayan zi ninan destra zaf ant, Kürdan zi, Ermeniyani zi... Koti zew serehewadayişê asyayê, nê hema vazdayê ewza wu dayê pîro. Wini bibi kî, nê welatê Zazayan u Kürdan u Ermeniyandi bibi qamçıya Tırkan u ameyê pastida xelqî.

İşte nê alayanra zuwêda cı zi Alaya Millan'bi. Qümandarê na alay, İbrayım Axa, lazê Mahmud Axa'yê Millanbi. İbrayım Axa merdımêdo bêwende, la zaf aqılı. Verê heme cı merdımandê Saray'rê zaf xelatê erciyayey day u ina pêrina miyabeynê xo virast. Siltan Evdilhemid'i veri curê rütbeyê qaymaqamey da, diha diına zi İbrayım Axa kerd paşa wu vist teney alayê Hemidiye day emirdi ney bin. Oya tepiya İbrayım Paşa dewleta Osmanli miyandi beno hükmatê bêracon. Wêranşar'ra heta Diyarbekir pêro dewızanrê zaf tahda keno. Semedo kî Sultan Evdilhemid'ira pasti girotê, kesi nêwetayê kî ey vero serehewado wu curê tevayê vazo.

No zülm wina heta 1905 ramil. 1905'di Diyarbekirizan telgrafxaneyê Diyarbekir'i işgal kerd u zew tekgrafê ant Istanbul, kî Siltan Evdilhemid, İbrayım Paşa'y cadê cıra bigiro wu alaya cı vilakero. Nay sero zew heyetê ame Diyarbekir. Heyeti İbrayım Paşa cadê cıra girot u rîst Hicaz. Herunda cı zi lazê cı Humud bî qümandarê Alayda Millan.

Wina dı seri si, nêsi, İbrayım Paşa'y girwey xo virast u ancina ame alayda xo ser. Oya tepiya diha bî merdımêdo zalim, Zaza nêva, Kürd nêva. 'Ereb nêva, xelqê mınıtuqada marê tahda kerd u heta Diyarbekir pêro dewi talan kerdî.

Ê serandi Ziya Gokalp hewna aqıldarê şowenistandê Tirk nêbbi, zew roşnberêdo welatsinayoxbî. Ziya Gokalp u çend roşnberê Zazayan u Kürdan zew keyedi cemat rona wu mişoreyê zülmê İbrayım Paşa'y kerd. Soyindi, 1907'di Diyarbekirizan ancina telgrafxaneyê Diyarbekir'i işgal kerd.

Ê serandi pêro muhabereyê Asya telgrafxanedê Diyarbekir'ira ravêrdê. Qandê coy no telgrafxane Osmanli'rê zaf mühimbî... İşgalê telgrafxani zewndes rozi rameno. Bañdê zewndes rozan hükmat soz dano kî fermanê İbrayım Paşa'y welatê mara bivezo. Nay ser Diyarbekirizi işgali hewadanê, herg kes sino keydê xo. Lavrê seni kî, telgrafxane kewno

Hükmati dest, hükmat qısada xo sero nêvîndeno, fermanê İbrayım Paşa'y nêvezeno. 1908'di dewleta Osmanli'di Meşrutiyeto Dıyın ilan bi. Bahdê Meşrutiyet'i miyabeynê Alayanê Hemidiye wu hükmati abiya. Ca bi ca Alayanê Hemidiye wu eskerê Tirk kewti pêzewmbini. No meyandi fermanê İbrayım Paşa'y zi vizya wu külfidê xoya piya rîşiya Heleb.

Na meslaya ki mu cêrd nuşta, na mesla nu dostê muno Soyregız Rayber'ira goşdarey kerd. Mesladi soyinê İbrayım Paşa'yo yeno vatış. Ferman weristışê İbrayım Paşa'ya hea neka 82 seri ravêrdi. Qandi coy vatışdê Rayber'idi belki ca bi ca çewtey zi esta. Kista muna, mesladi tayn çewtey bibo zi Rênd mühim niyo. Mühimê cı oyo ki, bahdê 82 seran hewna xelqê ma miyandi qalê nê merdımıyo beno. Him wini beno ki, merdım ki goşdareya Rayber'i keno, merdım vano qay na mesla hema vızêr biya.



İbrayım Paşa merdımandê xoya. Foto: M. Sykes

Key İbrayım Paşa'dê Millan, hükmat dınyadi nêzanayê. Vatê "Hükmat mayê, dınyayo pêro emurdê ma bındi. Marê vanê key İbrayım Paşa'dê Millan." Nê Wêranşar'di ronıştê. Xeymiya cı sewuçîhar situnan serobi. Wexto ki meymanê cı alayi ameyê key cı, torinê devan kerdê sur, kerdê purê rîs, eştê cefnî ver, tekeran ser. Tekerana a cefnî 'erdanê cı qût kerdê, berdê xeym, alayi ver. Dısey esker no koşedi ronıştê, dısey esker o koşedi ronıştê. Ey o nêdiyê, ey o nêdiyê... Xanê cıyo Wêranşar'di. Cırê vanê "Xanê İbrayım Paşa'y". Bekçiyê cıyo vero, tarixiyo. Ey akenê, ti şinê zere, weynenê pêro banzsey-hezar gemê estoran, zinê estoran, xeymi, neqrey, wini pêro dardeyê. Pêro qamey, pêro dardeyê. Nimey cı berdê İstanbul, nimey cı oyo hewna ewza, Wêranşar'di.

Hükmati Diyarbekır'dı ninarê ferman werzana. Va "Sıwil nêbeno hükmat!" Ninarê ferman werışt. Neyrê hendê ridê werxani xezateyê Anqere'ra rıst dewletan. Pêro dewletan neyrê mor da, imza kerd, hükmatirê va, "Mayê to paştiyo, ferman vez ninarê!"

Welatê Erxenî'ra u tepış heta o koşedê roy, Çermug, pêro destandê nina bındı. Nina çeta xo rıştê ewro Çermug, vatê "Wa se merdım raykewo, bêro, dı mengi ma het bigırweyo wu şıro!" Mükunê cı çinêb, gerek a sıat se merdım arêbyo wu raykewo.

Neyrê hendê ridê werxani xezateyê ame kı, pêro mori, imzayê pa. Wendena ney çinêbi. İbrayım Paşa'y berd xocayan u mılayan het, va, "Ney bıwanê, no çıçıyo mirê yeno?" İna va kı, "Ma torê çıçı vazê? Ri ma to verdi siyayo. Dıwês dewletan heqdê todı mori dayê pıro. Eskero werzeno to ser." Ey va, "Ey bê eskerdê mı dınyadı esker esto? Ez qebul nêkena. Nê qısey museyê kılçanê êyê mirê vanê. Ez qebul nêkena!"

Vıst rozi, dı mengi kewt werte, xeberê niyamê. Şewra rewê bı, İbrayım Paşa werışt. Vızêno xeym ver, destê xo wına nano çıman vera, weyneno vera rayda Dıxolî. -Dıxolî mıxtarlıxeybi-. Weyneno, hirê çıhar qeraltiyê yenê, hema çımê cı ferq nêkenê, kamê. Veyndano keynerda xo Axnura. Vano "Axnura, hele tu biyarê dirbini. Çımê mı ferq nêkenê, kı ez bewniya nê kami na rayda Dıxolî'ra yenê. Mı emşo hewnêdo pis diyo. Nêbo, kı no eskerê Rom'i bêro. -"Eskerê Romi" eskerdê Tırkanrê vatê.-" Dirbini nano xo çıman ver, vano, "Çımê minê fahimnêkenê." Axnura dirbini nana xo çıman ver, vana, "Piyê mı, ri mı torê siyayo. Mıxtarê dewda Dıxolî ew 'ezayê cı, hirê teney zi zeptıyey Romiyê yenê." Vano, "Êdê bêrê xeymda mı keynay mı. Êyê mirê xeberê anê." Mektub anê, vanê, "İbrayım Paşa, herbo torê beno. Tıyê qebul kenê, nêkenê?" Vano, "Ez bıkerä ji odo bıbo, nêkera ji odo bıbo. Mirê des roji, vıst roji mısade bıkerê."

Xeber rışeno isotçıyanê Rıfa'ê. Weseyna cırê, çeta xo rıst, va, "Şımayê mı paştiyo?" İsoçıyê Rıfa va, "E, mayê to paştiyo!" Tı nêvanê kı, bııra ji hükmati weseynayo cırê, eyrê ji soz dayo, vato, "Mayê to paştiyo." Weseyna çeta xo Sıruç, eger paketê çay ronayê, êyê sero çekenê zar, xümarçiyê. Va, "Şımayê mı paştiyo?" Va, "E, mayê to paştiyo mirê ma. Axa mayê to paştiyo, begê ma. Ma qandê ewroy estê." Tı nêvanê, hükmati ninarê ji xeber weseynaya. Eyre ji vato, "Mayê to paştiyo." Ewzara weseyna çeta xo 'ebakılmandê Soyreg. -"Ebakılm" ma Dımılıyanrê vatê.- Va, "Ebakılmêno, şımayê mı paştiyo?" Va, "E, mayê to paştiyo." Tı nêvanê, hükmati inarê ji xeber weseynaya, ê ji kerdê zey xo. Weseyna 'ebadergandê, çepısırandê Qeregeçıyanrê. Va "Şımayê mı paştiyo?" İna va, "E, mayê to paştiyo, mirê ma, axayê ma. Mayê sayedê to yaşamış benê." Tı nêvanê kı, eskerirê ji vato "Mayê kısta to." İbrayım Paşa'y va "Temam, eskerê mı tema-mo!" Wescyna hükmati, va, "Bê, ma lej bıkerê!"

Şewra bı, bı ırtııra cemsada sıya, aya nalena wu rayda Mardin'ra yena. Ew topi gurêdayê, qaturana şıdeynayê, qaturi êyê ancenê vera eskeri. Veri qaturana topi kırıştê. Duzdê Wiranşar'ıdı bıya fırtııra qaturan u êyê yenê. Ney va, "La gerek eskerê mı bıyameyê!"

Peyniya cı rıper 80'dı

QESEBEND

Zazaki - Tırkki

alu; gilej: tükruk
amor: sayı
amune; ameya: geldim; geldin; geldi
amunera ho ke; ameya xo ki: ken-
dime geldim ki, anladım ki, farkı-
na vardım ki
ap: "amca" anlamında olan bu sözcük
Kürtçe olup Zazacası "ded"ir.
araq; areq: ter
Armanı: Ermeni
asm; aqm; meng: ay
astık; este; aste: kemik
aqm; meng: ay
bahdê ...: ... sonunda
bon; ban: ev
bota: o yana
ca bi ca: yer yer
cevlike; tunik: cep
cün; cıwên: harman
Çaçan: ("Veyndayış" şiirinde:) Türk
çarix; xamık: çarık
çarnayox; tadayox: çevrimen; çeviren
çend; kaç; birkaç
çenu; keyney: kızlar
çer; camêrd: yiğit, kahraman,
çêde; keyedî: evde
çenek; çenek; keynek: kız
darlyave; weristo; biyo vînî: kalk-
mış; kaybolmuş; kalmamış
darkerdî; qırkerdî; idam kerdî: idam
etiler
del; delek; delık: dişi köpek (mecazi
olarak geçimsiz ve kavgacı (seyrek
olarak da cilveli) kızlar için de kul-
lanılır)
dereza; deza; dedza: amca oğlu
destbera cı niyameyê: elinden gel-
miyordu; beceremiyordu
deyr; dêr; kilam; hewa; qeyde: tür-
kü

deyrvaz: türkücü; ses sanatçısı
deza; dereza: amcaoğlu
dimera; peşinde; ardında
di-rê; di-hirê; didi-hirê: iki üç tane
dızdu; xırxızî; xırxızan: hırsızlar
dormê çımunê xo; çorçmey çıman-
dê xo: gözlerinin etrafını
dosayenî: sağmak
doseme; doseme: sağlıyoruz
dunuke: mutfak
emin: Bir kişi ya da şeyin adının anım-
sanmaması durumunda sözkonusu ad
yerine kullanılan bir sözcük. Sözcü-
ğün tek başına belirli bir anlamı yok
emço: bu gece
'eşarkî: aşiret usulü; aşiret yasalarına
göre
fetellinü; geyrena: geziniyorum; dola-
şıyorum
fiqare: yoksul ("Kalo, Ma Kotira Ame-
yê?" yazısında, zavallı, kendi halin-
de. Kürd fiqareyo: Kürt zavallı-
dır, kendi halindedir.)
fına: yine
gan: can
ganan miyandı: canlıların içinde
gilê kou: dağlar başı
girina; gıreyena: kaynıyor
gilej; gilêşk: salya
gilejgin; gilêşkın: salyalı
gul; qır; qırık: boğaz
xeneqiyô; fetısyayo: boğulmuş
xermete: bayan, kadın (nezaket ifade e-
der)
xeym: çadır
xort: genç
xûlqê cı tengbî: tahammülsüzdü; hak-
sızlığa dayanamazdı; çabucak kızardı
hena; wına; ewna: böyle
herunda cı: onun yerine; onun yerinde

hemgên; **hingmên:** bal
hewa; **kılam;** **qeyde;** **deyr;** **dêr:** tür-
 kü
hewna: daha
hevgel: yaşıt
hevgelê pêbi: birbirlerinin yaşıtıydılar
hezarsera newêşin: XIX. yüzyıl
hileyeno: eriyor
hına gınayme po ke: Şimdi (yeni) far-
 kına vardık ki
hing: bal arısı
istun: stun, dirék
ına: onlar; onlara
ıta; **etya:** burası; burada
kalo; **kalık;** **bakal:** dede
kata; **kotl:** nereye
kavir: kuzu
kerde saye; **dî:** gördüm; gördün; gördü
kılam: şiir
kılam; **deyr;** **dêr;** **hewa;** **qeyde:** tür-
 kü
kılamvaz: sayır; şair
kırıştê: taşıyorlardı
küçe: sokak
qandê coy: onun için
qandê ewroy: bugün için
qarino; **qahrlyeno:** kızar; kızıyor
qêçek; **domon;** 'eyl: çocuk
qıjık: bir çeşit karga
leng: topal; topallık
leqmatik: tekerleme
lewe mide; **mî hetek:** benim yanımda;
 benim yanıma
Mafiden: bugünkü Maden ilçesi
mare: nikah
mayê to paştıyo: biz senin yanında-
 yız, seninle birlikteyiz, seni destek
 liyoruz (sözlük anlamı: biz senin
 sırtındayız)
mersa: sıvrisinek
Meşrutiyeto Dıyn: II. Meşrutiyet
meymaney: misafirlik
mês: sinek. ("Tüye" şiirinde "balarısı"
 anlamında kullanılmış olup kuzey
 ağzlarının genelinde de bu anlamda
 kullanılır. Güney ağzlarında "ba-
 larısı"nın karşılığı ise "hing"dir.

nata: bu yana
neka; **nıka:** şimdi
neqeb: geçit
neqra: davul
nê pê ver: (sözlük anlamı:) bunlar birbi-
 rüne; ("Kalo, Ma Kotira Ameyê?" ya-
 zısında:) İki taraftan da birer kişi öldü-
 rüldüğüne göre ortada adam öldürme su-
 çu yok demektir.
nêageyrena: dönmem; o (dişil) dönmez
nêeşkay; **nêsa:** (yardımcı fiil, olumsuz)
 yapamadık; beceremedik
niyaj; **niyaz:** yenge
no meyandı: bu arada
noz: bilmem
nun; **nan:** ekmek
nuşte: yazı
nuştex: yazar
ostor: beygir
oya teplya: ondan sonra
peye: fedai; militan
pêserok: dergi
pırd: köprü
pir; **pırık;** **dapır:** nene
piya berdeley kerdbî: karşılıklı kız
 alıp vermişlerdi
poginayeni: farkına varmak; anlamak;
 kavramak
ramotbî: göstermişlerdi; ileri çıkarmış-
 lardı (maya mı ramotbî şari ew xala
 mı dêbi ci: görülcülere annemi göster-
 miş fakat teyzemi vermişlerdi)
rext: fişeklik
rıper; **pelge:** sayfa
rıqt; **erşawıt:** gönderdi
ro: ırmak ("Soyinê İbrayım Paşa'ye Mı-
 lan" yazısında "Fırat" yerine kulla-
 nılmış, ki "Ro", Fırat nehrinin Ger-
 ger-Siverek-Çermik üçgeni içindeki
 yöresel adıdır.)
roşber: aydın
sene; **senl:** nasıl
serwa; **qandê:** yüzünden
sevetune: yüzünden
sewe letera dıme; **bahdê nımedê**
sew: gece yarısından sonra
somî; **somın:** somun ekmek

sowti; serê koy: dağ başı
 şewra: sabahleyin
 şideynayê: sımsıka bağlamışlar; sımsıka
 bağlarıardı
 şine; şlya; şlya: gittim
 tadayox; çarnayox: çevirmen; çeviren
 taxımdaş: sınırdaş
 tarıq: hayvan sürüsü
 tarıq marıq: hayvan mayvan
 telli: diken
 teng: dar
 tenge; tengey: darlık; çaresizlik; çık-
 mazlık; kriz
 tersanokın: korkaklık
 teyna; tenya: yalnız
 tédlne; pêro: hepsi
 tım: daima
 tırte; tırıt: çaldı; çaldılar
 tiptiya; ancina: yine de
 tol; veng: boş

tom; tam: tad
 tunık; cevıke: cep
 tüye; tu: dut
 urze; werz: kalk
 ustura ke; werısta kı; werısta kı: kalk
 um ki
 vao pır: dolu dizgin; son süratle
 vëndame; vengdame; veyndam: ça-
 ğınıyoruz; seslemiyoruz
 vëndame: ibadet yoluyla çağında bulun
 mak; yalvarıp yakarmak
 welatsınayox: yurtsever
 werxan: yorgan
 weseynayıq: haber gönderme
 wıja; wuja; ewja: orası; orada
 wına: böyle
 zeptiyey Romi: Türk subayı
 zıwan; zon: dil
 zin: eyer
 zumına; pêzewbınıra: birbirimizden

peyanıya rıper 77'i

Wıja vano, "Hele bewniyê rayda Rıha'ra, keso yeno nino?" Wıja a Xümük veyndana, vana, "Wa bivesiyo, wa bivesiyo key isotwerdandê Rıhayıjan! Ê zi madı xayın vızıya-yê!" Vano, "Hele bewniyê kıšta Soyreg'ra, hele bewniyê kamo yeno?" Vanê, "Ella bı-vesno key 'ebakılmandê Dımiliyan! Êyê yenê. Êyê yenê ma ser!" Vano, "No çı wına bı? Nina pêro imzay dayê mı sere." İbrayım Paşa nıseno Qor, - namey estorda cı "Qor" be-na-, çıhar fême lazandê xoya vıjyeno meydan. No koşe, o koşe danê pıro... Fermanê nina werzanenê. Nê werzenê, remenê Suriye. Duzdê Wêranşar'ıdı cıterı pêro cıta xo veradanê, fermanê key İbrayım Paşa'y werzanenê ewzara.

Bê kere wu çımanto ban nêbeno
 bê zon u kultur xelq nêbeno

A L F A B E

ZAZAKI IPA

a	[a]
b	[b]
c	[d ₃] [dz]
ç	[t _ʃ] [ts]
d	[d]
e	[ə]
ê	[e]
f	[f]
g	[g]
x	[x] [v]
h	[h]
h̄	[h̄]
i	[i]
ī	[ī]
j	[ʒ]
k	[k] [c]
q	[q]
l	[l] [ʎ]
m	[m]
n	[n]
o	[o] [ɔ]
p	[p]
r	[r] [ʀ]
s	[s]
ş	[ʃ]
t	[t]
u	[u]
ü	[ɯ]
w	[w]
v	[v]
y	[j]
z	[z]

KÜRDKI TIRKKI 'EREBKI

a	a
b	b
c	c
ç	ç
d	d
e	e
ê	ê
f	f
g	g
x	x
h	h
-	-
i	i
ī	ī
j	j
k	k
q	q
l	l
m	m
n	n
o	o
p	p
r	r
s	s
ş	ş
t	t
û	û
u	u
w	w
v	v
y	y
z	z

a	آ
b	ب
c	ج
ç	چ
d	د
e	ه
-	-
f	ف
g	گ
ğ	ڭ
h	ه
-	-
i	ی
ī	ی̄
j	ج
k	ک
-	-
l	ل
m	م
n	ن
o	و
p	پ
r	ر
s	س
ş	ش
t	ت
u	و
ü	و
v	-
-	-
y	ی
z	ز

ITALYA'ra
sayirê Sicilya
Ignazio BUTTIA'ra
zu şîir

Almanki'ra çarnayox:
Hasan DEWRAN

*E ke zu xelq
zincilera girêdayevo
mal u milkê ho tirtayevo
fek u gula ho goretayevo
u xelq hona serbesto*

*E ke eyi destra kar u gure bicerê
pasaporte bicerê
Cira xonçika ke serre non weno,
cilo ke serre kunura, bicerê
u xelq hona dewletiyê*

*E ke u xelqra
zonê bav u kali bicerê
u xelq beno feqir, beno kole
kuno binê destu,
binra beno vind, seno.*